

DE GRUYTER

*Christian Tornau,
Paolo Cecconi (Eds.)*

THE SHEPHERD OF HERMAS IN LATIN

CRITICAL EDITION OF THE
OLDEST TRANSLATION VULGATA

The *Shepherd* of Hermas in Latin

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften

Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur (TU)

Archiv für die Ausgabe der Griechischen Christlichen
Schriftsteller der ersten Jahrhunderte

Begründet von
O. von Gebhardt und A. von Harnack

Herausgegeben von
Christoph Marksches

Band 173

The *Shepherd* of Hermas in Latin

Critical Edition of the Oldest Translation *Vulgata*

Edited by
Christian Tornau and Paolo Cecconi

DE GRUYTER

Herausgegeben durch die
Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften
von Christoph Markschies

ISBN 978-3-11-034020-4
e-ISBN 978-3-11-034074-7
ISSN 0082-3589

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

A CIP catalog record for this book has been applied for at the Library of Congress.

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet über <http://dnb.dnb.de> abrufbar.

© 2014 Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston
Druck und Bindung: Hubert & Co. GmbH & Co. KG, Göttingen
☼ Gedruckt auf säurefreiem Papier
Printed in Germany

www.degruyter.com

Preface

The present edition is the fruit of an intense collaboration over the last one and a half years. We wish to express our gratitude to the Fritz-Thyssen-Stiftung (Köln) who made this possible by granting a *Forschungsstipendium* to Paolo Cecconi for his stay in Würzburg in 2012 and 2013. Professors Antonio Carlini (Pisa) and Luigi Cirillo (Napoli) supported us with their helpful suggestions and their deep knowledge of the textual history of the *Shepherd*. The *Bibliotheca Augustiniana* (Würzburg) and Dr. Carolin Oser-Grote provided logistic support and a friendly working environment. Dr. Jorit Wintjes (Institut für Geschichte, Universität Würzburg) generously supported us with his paleographical expertise. Christina Hummel (Würzburg) meticulously checked an earlier version of the critical apparatus. Dr. Bruce Barker-Benfield (Bodleian Library, Oxford) provided important information on the manuscript Bodleianus Auct.D.5.12 (Hatton 22). Stefan Selbmann and Sabina Dabrowski (De Gruyter Verlag) were of immense help with the technicalities of the camera-ready copy. Special thanks are due to Dr. Benjamin Gleede (Zürich) who not only generously shared his insights on the translating strategies at work in the *Vulgata* with us but also critically discussed our work with us when it was in progress and contributed several conjectures. Last but not least, we wish to thank Professors Christoph Marksches and Martin Wallraff for accepting the present book for publication in the *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*.

Würzburg, March 2014

Christian Tornau
Paolo Cecconi

Contents

Preface — V

Introduction — 1

- 1 Plot — 2
- 2 Readings and uses of the *Shepherd* in Latin — 4
- 3 The translations of the *Shepherd* — 6
- 4 The Latin translations — 7
- 5 The *Palatina* — 8
- 6 The *Vulgata* — 10
- 6.1 The manuscripts — 12
- 6.2 The families — 19
- 6.3 The *editio princeps* and the *textus receptus* — 27
- 6.4 The present edition — 29
- 7 Select Bibliography — 32

The *Shepherd* of Hermas in Latin — 36

- Stemma codicum — 36
- Conspectus siglorum — 37

Visiones

- Visio I — 39
- Visio II — 42
- Visio III — 45
- Visio IV — 54
- Visio V — 57

Mandata

- Mandatum I — 58
- Mandatum II — 58
- Mandatum III — 59
- Mandatum IV — 59
- Mandatum V — 62
- Mandatum VI — 64
- Mandatum VII — 65
- Mandatum VIII — 66
- Mandatum IX — 67
- Mandatum X — 68
- Mandatum XI — 70
- Mandatum XII — 72

Similitudines

Similitudo I—	76
Similitudo II—	77
Similitudo III—	78
Similitudo IV—	79
Similitudo V—	80
Similitudo VI—	86
Similitudo VII—	90
Similitudo VIII—	91
Similitudo IX—	101
Similitudo X—	126

Appendix I: Final Infinitives in the <i>Vulgata</i> —	129
---	-----

Appendix II: The Reinterpretation of <i>Mand. VI, 2, 6–8</i> —	132
--	-----

Introduction

The *Shepherd* of Hermas is one of the most interesting textual and historical sources of early Christian life and theology.

Hermas wrote the *Shepherd* in Greek at Rome during the first half of the 2nd century AD. The *Muratorian Fragment* and the *Liber Pontificalis* identify him as *frater* of Pope Pius I (140–155):¹

Pastorem vero, nuperrime temporibus nostris, in urbe Roma Hermas conscripsit sedente cathedra urbis Romae ecclesiae Pio episcopo fratre eius (Canon Muratori, line 44);

Pius, natione Italus, ex patre Rufino, frater Pastoris, de civitate Aquileia [...]. Fuit autem temporibus Antonini Pii, a consulatu Clari et Severi. Sub huius episcopatum Hermes librum scripsit in quo mandatum continet quod ei praecepit angelus Domini, cum venit ad eum in habitu pastoris (Liber Pontificalis, MGH 1898, p. 14).²

Hermas introduces himself as a former slave who gained his freedom, as a husband and father and, above all, as a sinner. His sins were lustful desires and a doubtful faith in the providential mission of the Lord. However, Hermas probably devised this portrait so as to demonstrate the close relation between the Lord and his believers, regardless of their social classes and status.

The *Shepherd* had a wide and interesting textual transmission. Its textual sources date from the 3rd to the 14th century, and it was translated into five different languages. The two Latin translations, which for centuries were the only text of the *Shepherd* available in the Latin-speaking world, are of crucial importance for the *constitutio textus* because they alone³ have preserved the complete text. The more recent translation is the so-called *Palatina*, which was recently edited by A. Vezzoni (1994). The last critical edition of the older translation – the so-called *Vulgata* – is that of A. Hilgenfeld (1873). It is the aim of the present study to elucidate the textual transmission of the *Vulgata* more thoroughly than this has been done so far and to provide future editors of the Greek text with a useful tool by replacing Hilgenfeld's edition, which is in many respects inadequate, with a more reliable one.

Before turning to the textual history of the *Vulgata*, let us briefly give some information about the wide, if fragmentary, transmission of the Greek *Shepherd*.

Today the Greek text of the *Shepherd* is preserved by more than twenty papyri, which date between the end of the 2nd century and the beginning of the 6th: Papyrus Michigan 130 (2nd ex.), P. Oxyrhynchus 3528 (2nd/3rd), P. Oxy. 4706 (2nd/3rd), P. Oxy. 3527

¹ Another tradition, which identified him with the Hermas who is greeted in *Rom.* 16,14, apparently began with Origen.

² T. Mommsen, *Gestorum Pontificum Romanorum* vol. I.1 – *Libri Pontificalis pars prior*, in *Monumenta Germaniae Historica* IV, Berlin 1898.

³ Except for the Ethiopian translation, on which see below.

(3rd in.), P. Mich. 129 (3rd mid.), P. Oxy. 4705 (3rd), P. Oxy. 4707 (3rd), P. Oxy. 1828 (3rd), P. Berolinensis 5513 (3rd), P. Iandanae I 4 (3rd ex.), P. Oxy. 404 (3rd/4th), P. Oxy. 5 (3rd/4th), P. Mich. 6427 (4th in.), P. Oxy. 1783 (4th in.), P. Oxy. 3526 + P. Oxy. 1172 + P. London British Library 2067 + P. Lit. Lond. 224 (4th), P. Oxy. 1599 + P. Lond. Brit. Lib. 2467 + P. Lit. Lond. 225 (4th), P. Berol. 13272 (4th), P. Bodmer 38 (4th/5th), P. Hamburgensis 24 (4th/5th), P. Pragensis 1 (4th/5th), P. Harris 128 (5th), P. Berol. 5104 (5th), P. Berol. 21259 (6th), P. Berol. 6789 (6th), P. Amherst 190 (6th).⁴

In addition to the papyri there are three incomplete manuscripts. Two of them have suffered from losses of leaves, and the third one is an anthology:

- the *Codex Sinaiticus* (4th century) with contains the complete *Visiones*; *Mand.*I,1–IV,3,5; *Sim.*VI,5,5–VIII,2,5 and IX,14,4–18,5;⁵
- the *Florilegium Patristicum* (13th century), an anthology of moral texts formed by the codices Athos Lavra.K.96 and Par.gr.1143, quoting *Sim.*II,8–10, V,3,4–9, VI–VII, IX,31,4–33,3;⁶
- the Codex Athous Grigoriou 96 (14th century) containing the complete Greek text up to *Sim.*IX,30,3.⁷

These data point to a sudden interruption in the *Shepherd*'s transmission around the 7th century, when the Arabian troops invaded Egypt. But already in the 4th century several Fathers of the Church rejected the *Shepherd* because of its apocalyptic theme.

1 Plot

The 1st *Vision* introduces Hermas and presents his sinful wishes and lustful desires. A divine woman explains to Hermas the first mysteries and exhorts him to change his life in order to regain the favour of the Lord.

The 2nd *Vision* deals with confession, forgiveness and compassion for other people's sins.

The 3rd *Vision* introduces the main theme of the *Shepherd*: the allegory of the Church as a tower under construction. Only those who repent their sins can take part in the construction of the tower, which will be completed before world's end.

⁴ For more information, see Aland (1995b) p. 232–311, Gonis (2005) p. 1–17, and Carlini (2008) p. 214–215.

⁵ <http://codexsinaiticus.org/en/> and Cecconi (2010–2011) p. 118–132.

⁶ Lappa-Zizicas (1965) p. 251–256 and Bandini (2000) p. 109–122.

⁷ Lake (1907) plates I–XII.

The 4th *Vision* concludes the first section of the *Shepherd*, the *Visiones*. The divine woman or *Ecclesia* announces future tribulation. Only those who believe in God will survive without pains and damage.

The so-called 5th *Vision* is the preface of the second part of the *Shepherd*, the *Commandments* (*Mandata*). Here another divine character appears who replaces the woman: the Shepherd or Angel of Repentance.

The 1st *Commandment* is an exhortation to believe in the unique God, the Creator.

The 2nd *Commandment* exhorts the reader to avoid rumours and to be honest and modest.

The 3rd *Commandment* forbids lying, because Truth is the only way to God.

The 4th *Commandment* disapproves of fornication and adultery and declares that repentance is the best source of wisdom.

The 5th and the 6th *Commandments* put forward the theory of the two spirits, the good and the evil one. Anger and sadness guide sinners directly to the evil spirit.

The 7th *Commandment* recommends fear of God and explains how faith in God is stronger than the Devil's temptations.

The 8th *Commandment* elaborates on the differences between vices and virtues.

The 9th *Commandment* discourages hypocrisy and recommends faith in God.

The 10th *Commandment* recommends to be sad only for committed sins and to strive for a new way of life.

The 11th *Commandment* introduces the true prophet and the false one, who tempts honest people and sells his prophecies for money.

The 12th *Commandment* recommends to reject all lustful desires and temptations.

The 1st *Parable* contains the image of the Two Cities. Christians live as strangers in the present life; they are exhorted to disregard material goods and to practise charity.

The 2nd *Parable* contains the metaphor of the elm and the vine: they produce good fruits only if they collaborate.

The 3rd and the 4th *Parables* explain the metaphor of the trees, which are dry during winter and full of leaves during summer.

The 5th *Parable* tells the story of the good servant and the vineyard.

The 6th *Parable* announces the mission of the Angel of Repentance: he will save the souls of sinners who want to change their lives. This *Parable* also depicts the various punishments that await the sinner.

The 7th *Parable* gives the reasons why Hermas will be punished for his sins.

The 8th *Parable* expands on the metaphor of the willow and its branches, which represents different types of Christians and their future rewards and punishments.

The lengthy 9th *Parable* develops and enlarges the allegory of the tower from the 3rd *Vision*, focusing primarily on the relation of the Son of God to his people.

The 10th *Parable* is a kind of conclusion to the *Shepherd* as a whole. It repeats the need to follow the teachings so far explained and announces further revelations.

2 Readings and uses of the *Shepherd* in Latin

The⁸ *Muratorian Fragment* is the most important ancient witness of the use of *Shepherd* in the early Church. It rejects the *Shepherd* as a canonical text and excludes it from liturgic use, but recommends it for private edification.⁹

Other interesting testimonies of the cultural and religious importance of the *Shepherd* for ancient Christianity are its various quotations by the Fathers of Church. The earliest quotation occurs in St. Irenaeus around 180; it is interesting because it is so close to the composition of the *Muratorian Fragment*, but it suggests a different use of the *Shepherd* and shows that Irenaeus held it in high esteem and considered it as *Scriptura* (*Adversus Haereses* IV,20,2).¹⁰ Tertullian quoted the *Shepherd* approvingly at the beginning of his career (*De Oratione* 16,1, paraphrasing *Vis.V,1*), but after his conversion to Montanism he violently attacked Hermas as *apocryphus Pastor moechorum* (*De Pudicitia* 20,2). He may already have read the *Shepherd* in the translation *Vulgata*,¹¹ which is conventionally dated around 200 A.D., but his allusions are too un-specific to allow for certainty.

Things are different with the Ps.-Cyprianic homily *De aleatoribus* (around 300 A.D.), which contains the only unambiguous quotation from the *Vulgata* that has been identified so far. The anonymous preacher apparently regards the *Shepherd* as *scriptura*.¹² The text runs as follows:

dicit enim scriptura divina: vae erit pastoribus. quod si ipsi pastores neglegentes reperti fuerint, quid respondebunt Domino pecoris, quid dicent? a pecoribus se esse vexatos? non creditur illis: incredibilis res est pastorem pati posse aliquid a pecore, magis punietur propter mendacium suum (Ps.-Cyprian, *De aleatoribus* 2, CSEL 3.3, p. 93, p. 78–80 Nucci).

This is a free but unmistakable quotation of *Sim.IX,31,5–6*:

vae erit pastoribus. Quodsi ipsi pastores dissipati reperti fuerint, quid respondebunt <domino> pecoris huius? Numquid dicunt a pecore se vexatos? Non creditur illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse a pecore, et magis punietur propter mendacium suum.

<domino> pecoris Gleede ex Ps.-Cypriano; pecoribus codd. plerique

⁸ For a full account of the reception of the *Shepherd* see Leutzsch (1998) p. 122–124. There is a collection of *testimonia* already in Cotelier (1724) p. 68–72.

⁹ Cirillo (1982) p. 39; Schulz-Flügel (2002).

¹⁰ *Bene ergo Scriptura quae dicit: Primo omnium crede quoniam unus est Deus, qui omnia constituit etc. (Mand.I,1).*

¹¹ Vezzoni (1994) p. 39–40.

¹² It is however just possible that the term *scriptura* only refers to the exclamation *vae erit pastoribus* which comes from *Ezechiel* 34,2.

The *De aleatoribus* thus provides the *terminus ante quem* of the *Vulgata*, and it follows the text so closely that it even helps to emend a corrupt phrase.¹³

In the same time the Greek original of a list of Sacred Texts in Latin contained in the *Codex Claromontanus* (5th–6th centuries) seems to have been written,¹⁴ which mentions the *Shepherd* among the canonical texts.¹⁵

A curious witness of the notoriety of Hermas is a fresco of the second half of 3rd century in the Catacombe di San Gennaro at Capodimonte (Naples). This fresco shows several women building a white tower as depicted in the 3rd *Vision* and in the 9th *Parable*.¹⁶

In the 4th and 5th centuries the *Shepherd* was not widely read in the Latin world, at least according to St. Jerome (*De vir. ill.* 10).¹⁷ When he says that earlier ecclesiastical writers often quoted him he seems to be alluding to Origen, who made rich use of Hermas and identified him with the disciple of Paul mentioned in *Rom.* 16,14. But in translating the works of Origen neither Jerome nor Rufinus of Aquileia used the *Vulgata* for the quotations from the *Shepherd*, though they are likely to have known it, but translated them afresh.¹⁸ Rufinus included Hermas within the *corpus* of authors who could be read during the liturgy but must not be used as normative sources for the dogma (*Expositio symboli* 36). St. John Cassian was of a similar opinion (*Collationes* VIII,17,1 and XIII,12,7).¹⁹ For their theories on Hermas both Rufinus and Cassian were severely censured by Prosper of Aquitaine (390–463), who considered both theologians as witnesses *nullius utilitatis* (*Contra collatorem* XIII,6).

The *Decretum Gelasii Papae de recipiendis et non recipiendis libris* of 382 rejected the *Shepherd*; but its diffusion and its fame prevailed, and in the 5th century a second Latin translation, the *Palatina*,²⁰ was composed.

In the 6th century the *Vita Sanctae Genovefae* quoted a sentence of *Sim.* IX,15,2 from the *Palatina* translation (*Vita S. G.* IV,15), which was also the source of a paraphrase of the 2nd *Parable* by Gregory the Great in his *Homiliae in Evangelia* (*Hom.* XX.I,12–13).

¹³ Hartel's CSEL edition of the *De aleatoribus* from 1871 has now been replaced by Nucci (2006). Hartel's conjecture *pro pecoribus* for the unanimous *pecoris* of the manuscripts has nothing to recommend it.

¹⁴ Aland (1995a) p. 110.

¹⁵ Wikenhauser (1963) p. 62.

¹⁶ Carlini (1985) p. 105–107, Hilhorst (1988) p. 692, Carlini (1991) p. 35–36, Carlini (2000) p. 135.

¹⁷ Herman, cuius Apostolus Paulus ad Romanos scribens meminit: 'Salutate Phlegontem, Hermen, Patrobam, Herman et qui sunt cum eis fratres' (*Rom.* 16,14), asserunt auctorem esse libri qui appellatur Pastor. Et apud quasdam Graeciae ecclesias etiam publice legitur, re vera utilis liber multique de eo scriptorum veterum usurpavere testimonia, sed apud Latinos paene ignotus est. The β and δ families of the *Vulgata* manuscripts prefix this note to the text; see our apparatus.

¹⁸ We owe this observation to Benjamin Gleede.

¹⁹ Paramelle (1969) col.333–334.

²⁰ Vezzoni (1994) p. 40–42.

In 1975 T. Bogdanos suggested a possible influence of the Latin *Shepherd* on medieval texts of allegorical literature such as the *De Planctu Naturae* of Alain de Lille, the *Piers Plowman* of William Langland and probably even the *Divina Commedia* of Dante,²¹ but there is a lack of sure data on this last point. Bede may have known the *Shepherd* through an intermediate textual source, which, as Antonio Carlini suggested, may have been the *Collationes* of Cassian.²² In the 9th century Walafrid Strabo, abbot of Reichenau (808–849), briefly mentions the *Shepherd* in a visionary poem called *Visio Wettini*;²³ this allusion is contemporary to the earliest extant manuscripts of the *Vulgata* translation.

3 The translations of the *Shepherd*

The *Shepherd* was translated into several languages during the first centuries of the Christian Era. Although only the two Latin translations are of crucial importance for the *constitutio textus*, the Ethiopian, Coptic, Georgian and Pahlavi translations are extremely useful for studies on the history of Christianity in those regions and may, at times, even be of some textual interest – especially the Ethiopian one, which, like the Latin translations, has preserved the complete text.

Antoine D'Abbadie²⁴ found the text of the Ethiopian translation in 1847 in the monastery of Gunda Gunde (close to the town of Addigrat) in a paper manuscript of 1538. He commissioned a transcription of that manuscript, which is now the codex Par.Abb.174. This transcription is of great importance today because the original codex is lost. The translation dates between the 4th and 7th century and was probably made in the period of the Christian Kingdom of Axum.²⁵

In 1962 Arnold van Lantschoot, *scriptor* of the Vatican Library, discovered a manuscript of the Ethiopian *Shepherd* among the books collected by Antonio Mordini.²⁶ This manuscript is the Parmensis 3842, whose photographic copy is in the Vatican Library (Vat.ms.fot.133). As the other manuscripts of Mordini's collection, it comes from Gunda Gunde; its text differs from that of Par.Abb.174.²⁷ The editorial situation is unsatisfactory: the editors of the Greek *Shepherd* usually quote the Ethiopian version from the Latin translation of D'Abbadie, a contemporary edition and translation is lacking.

²¹ Bogdanos (1975) p. 59–71.

²² A. Carlini in Vezzoni (1994) p. 17.

²³ Walafrid Strabo, *Visio Wettini* 695–698 (ed. E. Dümmler, *Monumenta Germaniae Historica* 1.2, Berlin 1884, p. 326).

²⁴ The edition of D'Abbadie was printed in 1860.

²⁵ Bandini (1997) p. 630.

²⁶ Lantschoot (1962) p. 95.

²⁷ Bandini (1997) p. 631.

There are two translations into Coptic, one in Achmimic and the other in Sahidic. Of the former only a few fragments of a papyrus codex of the 4th century survive, which contain the text of *Mand.IV,3,5–V,1,4* and four tiny fragments of *Sim.IX,1,5–5,5*; *IX,6,6–7,6*; *IX,9,5–10,6*; *IX,11,8–12,5*.²⁸ The Sahidic translation is more complete and is preserved by two different witnesses which never contained the *Visions*:²⁹ 13 leaves of the codex Par.cop. 130 (6th–7th centuries) with the text of *Mand.VIII,7–12*, *XII,3,4–4,5* and *Sim.II,3–III,3 IV,8–V,2,2 V,3,7–4,1 VI,1,4–2,7 VIII,10,3–11,5 IX,2,7–6,1 XI,11,7–9 IX,12,2* and *IX,13,5–9*; and 2 leaves from the 5th century with the text of *Sim.VIII,5,6–6,4* (Bibliothèque de l'Université de Louvain, n.26). T. Lefort discovered that the Achmimic translation was based on the Sahidic one and not on the Greek text.³⁰

The absence of the *Visions* in the Coptic text recalls several Greek witnesses that never contained them: e.g. P. Michigan 129 or P. Oxy.3528, which had only the *Parables*.³¹

The Manichaean fragment M97 is a witness of the translation into Pahlavi and contains excerpts from the *Similitudines* (*Sim.IX,6,1*; *IX,9,5*; *IX,12,4*; *IX,18,5*; *IX,19,2*; *IX,20,1*; *IX,21,2*; *IX,23,2*; *IX,24,1*).³²

The Georgian translation is preserved in a manuscript which dates between the 9th and 10th century and contains the 5th *Vision* and all the *Commandments*, but probably once had also the *Parables*. B. Outtier has suggested that the Georgian version translates, not the Greek text but an Arabic source that is totally unknown nowadays.³³

4 The Latin translations

The *Shepherd* was translated into Latin at least twice. The two extant translations are conventionally named *Vulgata* (the more ancient one, which is also more richly transmitted) and *Palatina* (after one of its two principal manuscripts). They are not only important witnesses of the *Shepherd*'s text (of which they alone, together with the Ethiopian translation, have preserved the closing paragraphs from *Sim.IX,30,4* to *Sim.X,4,5*) but also invaluable sources for the history of Latin as the 'official' language of the Christian Church in the West. The *Shepherd* was written in a Greek strongly

²⁸ Leutzsch (1998) p. 120.

²⁹ Lefort (1952) p. v and p. VIII–IX, Henne (1990) p. 242.

³⁰ Lefort (1952) p. IV.

³¹ Bonner (1934) p. 15, Roberts (1983) p. 21.

³² Müller (1905) p. 1077–1083.

³³ Outtier (1990–91) p. 211–216.

influenced by terms and colloquial expressions from Latin and Semitic languages.³⁴ The earliest Christians and various groups of strangers in Rome, especially the Jews, spoke a colloquial form of Greek, which was a late κοινή.³⁵ During the 2nd century the Latinization of Christian language and liturgy came to its conclusion, and the first Latin Christian texts (e.g. the *Acta Martyrum Scillitanorum*) and translations of the Bible were produced.³⁶ As the *Shepherd* was accepted by many as a canonical book at that time, the older Latin translation *Vulgata* belongs into this context; and its language and style are indeed reminiscent of the *Vetus Latina* versions of biblical texts. By contrast, the later *Palatina* is comparable to Jerome's roughly contemporary revision of older Latin versions of the Bible in the light of the Hebrew and the Greek in the 4th and 5th centuries.³⁷

Building on the earlier work of J. Haussleiter (1884), I. Mazzini and E. Lorenzini in 1981 analysed the technique of translation of the two Latin versions. According to these scholars in each of the two translations the hands of at least three different translators can be discerned who differed as to their style, methods and fidelity to the Greek original.³⁸ The results of the careful study of Mazzini and Lorenzini deserve reconsideration in the light of the new editions of both *Palatina* (Vezzoni 1994) and *Vulgata*.

5 The *Palatina*

The translation *Palatina* is conventionally dated in the 5th century; its *terminus ante quem* is provided by a quotation of *Sim.IX,15* in the *Vita Sanctae Genovefae* (ca. 520 A.D.). Arguing from linguistic phenomena, such as the occurrence of the preposition *inante*, the last editor, Anna Vezzoni, suggested Gaul as its place of origin.³⁹ The 4th *Commandment* is quoted in the *Collectio Canonum Hibernensis* of the 8th century and

³⁴ See Hilhorst (1976); Dibelius (1923) p. 582. Examples of the Latin substratum of Hermas' Greek are ὁδὸς καμπανή – *via campana* (*Vis.IV,1,2*), συνψέλιον – *subsellium* (*Vis.III,2,4*), κερβικάριον – *cervical* (*Vis.III,1,4*), ἐάν σοι φανῇ – *si tibi videtur* (*Vis.II,3,4*). στατίων is derived from the Latin military noun *statio*, even though a correct word in each language exists: *ieiunium* and νηστεία. Cf. Mohrmann (1965b) p. 76; Mohrmann (1965c) p. 308–310.

³⁵ Mohrmann (1961b) p. 95 and p. 105–106.

³⁶ Mohrmann (1965b) p. 73–75.

³⁷ Mohrmann (1961a) p. 117, Mohrmann (1965a) p. 43 and Mohrmann (1965b) p. 75–80.

³⁸ Mazzini (1981) p. 48–49; tables with the different renderings of Greek key terms at p. 50–61 and p. 78–79. See also Carlini (1987) p. 31–32.

³⁹ Vezzoni (1994) p. 40, citing as parallels *Peregrinatio Egeriae* 7,3; Caes. Arel. *serm.*46,4; Greg. Tur. *Franc.*2,16. For the *Vita Genovefae* cf. Dekkers (1994) p. 25.

in the *Collectio Canonum Fiscannensis* (Par. Lat. 3182), which dates back between the 9th and 10th centuries.⁴⁰

The textual sources for the *Palatina* are: a fragment of a manuscript from the 8th century which contains the 8th, 9th and part of the 10th *Commandments* (Düsseldorf University Library, codex Kl.C.118), and two manuscripts of the 15th century which are conserved in the Vatican Library, the codices Vat.Pal.lat.150 and Vat.Urb.lat.486. As I. Mazzini and after him A. Vezzoni have shown, these two manuscripts go back to the same archetype.⁴¹

The complex issue of the relationship of the *Palatina* to the *Vulgata* cannot fully be addressed here, so some brief remarks must suffice. *Visions* I–IV seem to have been translated afresh from the Greek; A. Carlini has argued that the *Palatina* translator followed a shorter version of the text that was close to the Codex Sinaiticus and the Papyrus Bodmer 38, whereas the codex Athous Grigoriou 96 and the *Vulgata* represent a different, longer text of the *Visions*.⁴² As far the remaining portions (*Vis.V*, *Mand.*, *Sim.*) are concerned, the translator (whether the same or another one) seems to have aimed primarily at a revision of the existing translation *Vulgata*, to which he apparently sticks more closely in the *Parables* than in the *Commandments*.⁴³ However this may be, what seems certain at least to us is that the translator or translators of the *Palatina* had a Greek text before him or them throughout and that they more or less carefully checked their new Latin text by comparing it with the Greek version they knew. This, we think, is proven by the simple fact that the *Palatina* translates several passages from the Greek that are absent from the *Vulgata* and that the omissions in the latter cannot always be explained as textual corruptions.⁴⁴ Hence we must always reckon with the possibility that differences between the two Latin versions are caused by a different Greek text; it would be rash to treat the *Palatina* as just another witness of the *Vulgata* text.

⁴⁰ Vezzoni (1994) p. 40. It seems that from one of these collections the *Palatina* version of *Mand.IV*,1,1–8 found its way into the excerpts on marriage in the codex Cant.Corporis Christi College n.265, 11th century (p. 61–62). This excerpt appears in Dekkers' list of the witnesses of the *Vulgata* (Dekkers 1994, p. 16), but it is clear that the text follows the *Palatina*. Cf. e.g. *Mand.IV*,1,5: *Si autem scierit vir mulierem suam deliquisse et non egerit poenitentiam mulier et permanet in fornicatione sua Vul; si autem illius peccatum cognoverit, et mulier poenitentiam sui non egerit, sed in eadem nequitia perseveraverit Pal; si autem peccatum illius cognoverit, et mulier poenitentiam delicti sui non agit, sed in sua nequitia perseverat* Cant.Corporis Christi College n.265. Images of the manuscripts are available at the website of Corpus Christi College, Cambridge (<https://www.corpus.cam.ac.uk/about-us/parker-library/parker-web/>, last access March 2014).

⁴¹ Mazzini (1980) p. 181–182; Vezzoni (1994), p. 41.

⁴² Carlini (1983) p. 98–100; Carlini (1987) p. 31–32; Carlini (1991) p. 16–23.

⁴³ Mazzini (1981) p. 45–86.

⁴⁴ Cf. e.g. *Mand.VI*,2,7; *Sim.II*,6–7; *VIII*,5,5; *VIII*,6,6; *X*,2,4. Contrast e.g. *Sim.II*,8 where an emendation of the *Vulgata* text from the *Palatina* seems inevitable.

6 The *Vulgata*

A *terminus ante quem* for the older translation, the so-called *Vulgata*, is provided by the quotation of *Sim.* IX, 31, 5–6 in the pseudo-Cyprianic *De aleatoribus* (around 300 A.D.); it seems that it was composed around 200 A.D.⁴⁵ Possibly already the earliest Latin Christian authors (e.g. Tertullian) read the *Shepherd* in this version.

The importance of the *Vulgata* as a witness of the text of the *Shepherd* is generally acknowledged, although its exact relation to the Greek tradition is not easy to determine.⁴⁶ In some cases it confirms the reading of the codex Athous Grigoriou 96 (A) against the other witnesses:

Vis. III, 3, 1: ἡλαρώτεροι γένωνται, καὶ ταῦτα A; *et hilariores fiant et haec* Vul; om. S Bo Pal

Vis. III, 6, 2: μηδὲ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις, διὰ τοῦτο ἄχρηστοί εἰσιν A; *nec coniuncti sunt sanctis propter hoc inutiles sunt* Vul; om. S Bo Pal

Vis. II, 1, 3: λάβε, φησὶν, αὐτὸ καὶ ἀποδώσεις μοι A; λάβε, φησὶν, καὶ ἀποδώσεις μοι S^c; *accipe inquit et restitues mihi eum* Vul; om. S Bo Pal

In the last example the correction in the Codex Sinaiticus (S) proves that the longer Latin version was also present in the Greek tradition.

Sometimes the *Vulgata* agrees with Papyrus Bodmer 38 (Bo) against S and A:

Vis. II, 3, 1: μνησικακία θάνατον κατεργάζεται, τὸ δ' ἄμνησικακον ζωὴν αἰώνιον κατεργάζεται Bo; *memoria enim malorum mortem operatur, oblivio enim malorum vitam aeternam cooperatur* Vul; *malitia autem memoriae*⁴⁷ *mortem operatur aeternam* Pal; μνησικακία θάνατον κατεργάζεται S A

Vis. III, 2, 1: λέγω αὐτῇ κυρία ἤθελον γνῶναι τί ὑπήνεγκαν Bo; *dico ei domina vellem scire quae sustinuerunt* Vul; *et dixi ei domina volebam scire quae passi sunt* Pal; τί φημί ὑπήνεγκαν S A

Sometimes the *Vulgata* translator may have read a text that differs from all Greek witnesses known so far:

Sim. V, 4, 5: *et loqueris mecum. ades; nam si* Vul; καὶ λαλεῖς μετ' ἐμοῦ. εἰ δὲ omnes graeci; *et loqueris tu mecum. nam si* Pal

Cf. also **Vis. I, 1, 8** (quoted below in 6.4)

⁴⁵ See Turner (1920) p. 206, Vezzoni (1994) p. 40.

⁴⁶ Carlini (1983) p. 99–100. For a recent attempt to emend the Greek text from the Latin see Simonetti (2013).

⁴⁷ This is the text of the manuscripts. The editions read *malitiae autem memoria*. See the apparatus in Vezzoni (1994) p. 56.

Differences between the Greek and the Latin versions might however also arise from the translator's peculiar methods (both *Vulgata* and *Palatina* at times translate rather freely)⁴⁸ and/or from corruptions of the Latin text. Therefore the editor of the Greek *Shepherd* needs a reliable edition of the *Vulgata*, which however does not exist so far. The *editio princeps* of the *Vulgata* was published by Iacobus Faber Stapulensis (Jacques Lefèvre d'Étaples) in 1513. It is unknown and probably impossible to determine what manuscript he used because his text is a radically revised one that has little in common with the versions found in the manuscripts (for details see below, 6.3).⁴⁹ Nevertheless the influence of Faber's edition was enormous. Subsequent editions were done by Jean-Baptiste Cotelier (1672, revised by Jean Le Clerc in 1724), John Fell (1685), Joh. Albert Fabricius (1743), André Galland (1765), Albert R.M. Dressel (1857) and Adolf Hilgenfeld (1873).⁵⁰ Except for Hilgenfeld all these largely reproduce the *textus receptus* of the *editio princeps*; they do note the *variae lectiones* of the manuscripts available to them, but only very selectively. Cotelier (Cotelarius) consulted the manuscripts from Paris (**G**, **V**, **Carm**); Fell was the first to collate the British manuscripts '**Bod.**' (= **O?**) and **L**. Le Clerc (Clericus) incorporated Fell's critical notes into Cotelier's edition; he also had a fresh collation of **L** at his disposal. His revision of Cotelier was reprinted in the *Patrologia Graeca* (vol. II). Dressel discovered a new manuscript (**Vat**) that substantially differed from the *textus receptus*, but even though he saw its importance, he stuck to the tradition and printed Cotelier's text with a few changes. Hilgenfeld has the merit of breaking with the *textus receptus* and printing a text primarily based on **Vat** and the new witness **D** (the Bible of Dresden) which Hilgenfeld had collated himself and recognized as a cognate of **Vat**. However, his evidence was too slender to enable him to see the exact relationship of the manuscripts and to precisely determine the value of each; so his procedure is mostly eclectic. He was unaware of the oldest manuscripts **K** and **Sg** and like his immediate predecessors knew **G** and **V** only from the incomplete marginal notes in Cotelier (1724). Like the editors before him he may have assumed *ex silentio* that **G** and **V** were by and large witnesses of the *textus receptus*. Because of this assumption, which has been proved

⁴⁸ For this reason, it is unfortunate that Leutsch (1998) attempts to retranslate the Latin versions into Greek in his apparatus.

⁴⁹ For a brief history of the editions from Faber to Hilgenfeld see also Gebhardt (1877) p. XIII–XIV. The bibliography in Bonner (1934) p. 34 contains the following entry: 'Turner, C.H., Typescript of a tentative text of the Old Latin version, established on the basis of a new study of the manuscripts by the late Professor Cuthbert H. Turner; given by him to the editor for comparison with the text of the Michigan papyrus codex. Covers only Sim. 2,8 – 9,5,1.' We have no further information on this.

⁵⁰ The edition of Rodolphe Anger and Wilhelm Dindorf (1856) was supposed to contain the *Vulgata* in a second volume, but this was never published – perhaps because the whole edition was discredited by the discovery that Simonides' transcription of the Codex Athous Grigoriou 96, on which Anger and Dindorf had relied, was a forgery. See Tischendorf in Dressel (1857) p. 44–55, Abbott (1889) p. 65 and Lake (1907) p. 3.

wrong by our collations, Hilgenfeld gravely underrated the importance of these manuscripts and overrated **Vat** and **D**.

But *faute de mieux* Hilgenfeld's edition was used by all subsequent editors of the Greek *Shepherd*: O. de Gebhardt and A. Harnack in 1877 (though these editors collated some new manuscripts, among them **K** and **Sg**, for *Sim*.IX,30,4–X,4,5), A. Hilgenfeld in 1881, F.X. Funk in 1901, K. Lake in 1917, M. Whittaker in 1956, R. Joly in 1958, J.J. Ayán Calvo in 1995, M. Leutzsch in 1998, B.D. Ehrman in 2003 and M.W. Holmes in 1992, 1999 and 2007.

6.1 The manuscripts

In 1994 Eligius Dekkers listed 28 manuscripts that contain either the whole text of the *Vulgata* or excerpts from it:⁵¹

- codex Sangermanensis (Par.lat.11553), 9th century (up to *Vis*.III,8,3);
- codex Par.lat. nouv.acqu. 763, 9th century (*Sim*.II);
- codex Augiensis 183, 9th or 10th century;
- codex Sangallensis 151, 9th–10th century;
- codex Vindob.821 (Theol.lat.705), 12th century;
- codex Par.lat.14656 ('Victorinus'), 12th century;
- codex n.15/162 Public Library of Mons (Belgium), 12th century;
- codex Bodleianus Laud.Misc.488, 12th century;
- codex Par.Sainte Geneviève 80, 13th century;
- codex Lond. Lambeth Palace 73, 13th century;
- codex n.193 Trinity College Dublin, 13th century (quotation from '*Libro Pastoris De Visionibus Hermetis*' in the margin of f.271);
- codex Cantabrigensis Trinity College, Gale Coll.O.2.29, 13th century (excerpts on ff.8–15: *Vis*.I,1,1–2,1; *Vis*.V; *Mand*.I–X);⁵²
- codex Cantabrigensis Univ.Dd.IV.11, 13th–14th centuries (up to *Sim*.X,3,2);
- codex Musée Plantin-Moretus 128, Antwerp, 14th century;
- codex n.109 Edinburgh University, 14th or 15th century (up to *Sim*.IX,20,4 *auferent vitam*);
- codex n.234 Public Library of Saint-Omer, 14th century;
- codex Vat.lat.3848, 14th century;
- codex Vat.Urb.59, 14th century;

⁵¹ Dekkers (1994) p. 15–19. In fact Dekkers listed 30 manuscripts, as he also included the codex Bodleianus Auct.D.5.12 (Hatton 22), 13th century, which does not contain the *Shepherd* (see below), and the codex Cant.Corpus Christi College n.265, 11th century, which on p. 61–62 has *Mand*.IV,1,4–8 in the *versio Palatina* (see above n.40).

⁵² Jerome, *De Vir.ill.*10, is prefixed to the excerpts, as in the β and δ families.

codex Vindob.1217 (Theol.lat.51), 1434;
 codex n.203 Hungarian National Museum, Budapest, 1466;
 codex n.50 Public Library of Cues (Germany), 15th century;
 the Bible of Dresden (A47), 15th century;
 codex n.547 Public Library of Bruges, 15th century;
 codex Bruxelles 21205–09, 15th century;
 codex Par.Arsenal.377, 15th century (Cotelier's **C** or **Carm**);
 codex n.X.E.9 Public Library of Prague, 15th century;
 codex n.XVI.I.1 York Cathedral, 16th century;
 codex G.B.f.155 Stadtarchiv Köln, 1520.

Of these 28 manuscripts, for the present edition have been used:

all manuscripts before 1200 (8 codices);
 a selection of complete or nearly complete manuscripts between 1200 and 1513 (6 codices).

All manuscripts have been collated by us from microfilms or digital copies except for three later manuscripts (**L**, **Vat** and **D**) for which we rely on the critical notes in Cotelier (1724), Dressel (1857) and Hilgenfeld (1873).

6.1.1 Manuscripts used by previous editors

G = codex Par.lat.11553 (Sangermanensis)

A biblical codex of the 9th century, presumably written in Lyon.⁵³ It contains the *Old Testament* (beginning with a fragment of the *Psalter* and the *Proverbs*) and the *New Testament* (in a somewhat garbled sequence, ending with *Hebrews* at f.187r). Then follows a fragment of the *Shepherd* at ff.187r–189v. The text breaks off at *Vis.III,8,3 prima quidem earum* at the bottom of the last page; so its fragmentary state is probably due to a mechanical loss of the last part of the codex.⁵⁴ There are numerous corrections from a second hand.

V = codex Par.lat.14656 ('Victorinus')

A manuscript of the 12th century from the monastery of Saint-Victor at Paris.⁵⁵ It contains the *Liber gestorum Barlaam et Josaphat* (ff.1–102v), the *Shepherd* (ff.103r–140v),

⁵³ Dekkers (1994) p. 19.

⁵⁴ A digital copy of **G** together with a brief description and a bibliography is available at the website of the Bibliothèque Nationale de France (<http://archivesetmanuscrits.bnf.fr/cdc.html>, last access February 2014).

⁵⁵ Dekkers (1994) p. 19.

and the *Historia Aseneth filie Phutipharis uxoris Joseph* (ff.141–162). On the first page of the *Shepherd* (f.103r) there is a long note in Latin that collects ancient and medieval *testimonia* on Hermas and recommends the preface of Faber Stapulensis (the *Epistola ad Adelaidem abbatissam*) for further reading.⁵⁶

These two manuscripts and the codex Par.Arsenal.377 (**C** or **Carm**) of the 15th century are cited in Cotelier's edition. As all subsequent editors took their information on **G** and **V** from Cotelier (1724), it may fairly be said that these manuscripts, important though they are, were never systematically collated.⁵⁷

L = codex Lambeth Palace 73

The manuscript was written early in the 13th century; it is conjectured to have belonged to Buildwas Abbey. It contains the *Hystoria* and several sermons by William of Newburgh (c.1135–c.1198) and the *Shepherd* at ff.121–145.⁵⁸ Probably due to a defect of fasciculation in its lost archetype (**φ**), **L** has *Mand.XI.6–12 (terrestris est et levis ... dei prophetam)* after *Mand.XI.15 spiritum iustorum, quales veniunt tales inveniuntur*.⁵⁹ It was used by Fell for his edition of 1685; William Wake, archbishop of Canterbury, made a fresh collation for Clericus' revised edition of Cotelier (1724).⁶⁰ Thus **L** is the only codex in the editorial history of the *Vulgata* that has been collated twice. For the *variae lectiones* of **L** we have relied on the critical notes in Fell (1685) and Cotelier (1724) which are sufficiently detailed and reliable to locate **L** in the *stemma codicum*. As we did not wish to infer readings *ex silentio*, we have omitted **L** from our apparatus wherever Fell and Cotelier do not provide clear information.

O = codex Bodl.Laud.Misc.488 (= '**Bod**' or '**B**'?)

O is a manuscript of 92 leaves written in Germany⁶¹ which contains only the *Shepherd*. A *lacuna* from *Sim.IX*,31,5 to *Sim.X*,4,3 is due to a loss of leaves after f.89. **O** dates back to the 12th century. Its last pages were recently collated by Ehrman.⁶²

⁵⁶ A digital copy is available at the website of the Bibliothèque Nationale de France (<http://archive-setmanuscrpts.bnf.fr/cdc.html>, last access February 2014).

⁵⁷ Anger (1856) p. XXIII–XXIV claims that Wilhelm Dindorf had taken over the task (*curare ... in se recepit*) of providing new collations of the French and British manuscripts, but as the second volume of Anger with the Latin version never appeared, it cannot be ascertained whether this task was ever accomplished. Curiously, Hilgenfeld (1873) p. VI quotes the page from Anger without comment, thereby suggesting that he himself relied on Dindorf's collations.

⁵⁸ Dekkers (1994) p. 17. A full description is available at the Lambeth Palace Library Database of Manuscripts and Archives, <http://archives.lambethpalacelibrary.org.uk/CalmView/> (last access January 2014).

⁵⁹ Hilgenfeld (1873) p. IX.

⁶⁰ Cf. Clericus' dedicatory letter to Wake in Cotelier (1724).

⁶¹ Dekkers (1994) p. 18.

⁶² Ehrman (2003) p. 458–472.

It seems that this is the other manuscript used by Fell, his ‘Bodleianus’ (signed ‘**Bod.**’ by him and Clericus and ‘**B**’ by Hilgenfeld). The *Catalogus Bibliothecae Laudianae* states that this codex was not collated by Fell,⁶³ but an anonymous note in English on f.ir says the opposite: ‘This MS. is the one collated by Fell in his edition of *Hermæ Pastor*, Oxon. 1685.’ This may well be right, for several of Fell’s critical notes on ‘**Bod.**’ strikingly agree with **O**:

Vis.III,4,1: *ait mihi O* ‘**Bod.**’; om. cett.

Vis.III,6,1: *qui sunt? volo, inquam, domina O* ‘**Bod.**’; om. cett.

Mand.IX,4: *purifica cor tuum a malis cogitationibus et ab omnibus huius saeculi negotiis O* ‘**Bod.**’ (a conjecture perhaps based on *Mt.* 15,18–20); *purifica cor tuum ab omnibus huius saeculi vel ab hominibus huius saeculi* cett.

Sim.IX,9,3: *tristaris* ‘**Bod.**’; *tristaris vel asperaris O*^{sl}; *te tricas O* cett.

Sim.IX,26,1: *serpentibus habitato O* ‘**Bod.**’; *serpentibus habente K*; *serpentes habente* cett.

Sim.IX,28,4: *tamen passi sunt O* ‘**Bod.**’; *passi sunt* cett.

There are also some counter-examples:

Vis.IV,3,4: *permanserint O* cett.; *permanserint et perseveraverint* ‘**Bod.**’ **L**

Mand.I,2: *nequitiam O* cett.; *concupiscentiam et nequitiam* ‘**Bod.**’ **L**

Sim.VIII,2,8: *suffundit O V*; *suffudit* ‘**Bod.**’; *suffudit vel effudit* cett.

Sim.IX,29,2: *mandata domini maculaverunt O* cett.; *dominum maculaverunt* ‘**Bod.**’

But these are comparatively few and easily explained. When ‘**Bod.**’ agrees with **L** Fell may simply by mistake have attributed the reading of the latter also to the former,⁶⁴ and the other examples are easy slips too. In short, we believe that ‘**Bod.**’ is the codex Bodl.Laud.Misc.488. But as it is theoretically possible that Fell used another manuscript now lost or unidentified, we have preferred to keep them logically distinct and to sign the codex Bodl.Laud.Misc.488 with **O**.

⁶³ ‘Exemplar nostrum contulit nec vir cl(arissimus) Fellus nec Russel in editione praeparanda’ (p. 351). This remark may explain why Dekkers (*ibid.*), who was aware of the codex Bodl.Laud.Misc.488, did not consider that it might be Fell’s ‘**Bod.**’ Richard Russel’s edition of the Apostolic Fathers of 1746 is, for *Hermas*, a reprint of Cotelier (1724).

⁶⁴ That he sometimes committed this mistake is proven by *Mand.XI,10*, where he wrongly claimed that the addition *loquitur sicut dominus vult* (‘**Bod.**’, **O**) was also present in **L**. See Clericus’ note ad loc. in Cotelier (1724).

Gebhardt and Harnack suggested that ‘**Bod.**’ was the codex Bodleianus Auct.D.5.12 (Hatton 22), a Bible of the 13th century which according to them contained the *Shepherd* between *Tobias* and *Maccabees*; ⁶⁵ this suggestion was repeated by Dekkers. ⁶⁶ But it is almost certainly wrong. As the *Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library of Oxford* of 1937 (vol. II, part 2, p. 807, no.4047) notes, ‘at fo1. 5v [are] two lists of the books of the Bible in slightly later hands; *the second represents that in the MS., the first is a traditional order* divided into Law, Prophets, &c., with *Pastor* in the Apocrypha between *Tobias* and *Maccabees*’ (our italics). The list in which *Pastor* appears was thus never meant as a table of contents. As the librarian, Dr. Bruce Barker-Benfield, kindly informs us, the manuscript is a standard pocket bible; the *Shepherd* is definitely absent alongside *Tobias* or *Maccabees*, and there is no obvious that it is present at all. ⁶⁷ Thus **O** is the only Bodleian manuscript of the *Vulgata* now extant and presumably the only one that ever existed.

Vat = codex Vat.lat.3848

A 14th century manuscript which contains the *Shepherd* at ff.1–40. ⁶⁸ This manuscript was discovered by Dressel who carefully noted its *variae lectiones* but did not employ it for the constitution of his text, which largely follows the *textus receptus*. **Vat** was (together with **D**) highly valued by Hilgenfeld who often printed its readings and reproduced most of Dressel’s material in his apparatus. It is often carelessly written (e.g. *Sim. IX,32,5 horate* [*honorate vel honorificate* cett.]; *Sim. IX,33,1 crederitis* [*credideritis* cett.]). For the *variae lectiones* of this codex we rely on Dressel (1857) and Hilgenfeld (1873).

D = codex Dresden A47

A Bible codex of the 15th century. The *Shepherd* is preserved on ff.247–266, between the *Psalms* and the *Proverbs*. The scribe occasionally notes variants. ⁶⁹ The importance of this manuscript was realized by Anger who seems to have been the first to collate it; ⁷⁰ but it was systematically employed for the *constitutio textus* only by Hilgenfeld who meticulously catalogues its *variae lectiones*. **D** is the only manuscript collated by Hilgenfeld himself ⁷¹ on whose apparatus we rely.

⁶⁵ Gebhardt (1877) p. XV.

⁶⁶ Dekkers (1994) p. 18.

⁶⁷ *Tobias* (ff.216v–220v) is preceded by *Nehemiah* and followed by *Hester*, and *Maccabees* I–II (ff.405v–428r) is preceded by *Malachi* and followed immediately by *Matthew* (email from B. Barker-Benfield to P. Cecconi, January 28th, 2014).

⁶⁸ Dekkers (1994) p. 19; Dressel (1857) p. LVIII–LIX.

⁶⁹ Dekkers (1994) p. 16; Hilgenfeld (1873) p. VII.

⁷⁰ Anger (1856) p. XXI; XXIV.

⁷¹ Hilgenfeld (1873) p. VII.

6.1.2 Manuscripts not used previously

These manuscripts have all been collated by us, most of them for the first time. Gebhardt and Harnack, who catalogue nine *Vulgata* manuscripts ignored by Hilgenfeld, were aware of the existence of **Cb** and had seen and collated **K**, **Sg** and **W**, but they note the variants only for the final section (*Sim.* IX, 30, 3–X, 4, 4) where the Greek text is lacking.⁷²

N = codex Par. lat. nouv. acqu. 763

A codex of the 9th century containing the *Regula Benedicti* together with commentaries and *Glossaria*. Some leaves with the complete text of the 2nd *Parable* have been added at an early date (*Similitudo ulmi et vitis ex libro pastoris qui dicitur Hermas*, f. 2v–3; also written in the 9th century). The excerpt goes back to the common archetype (see apparatus on *Sim.* II, 8), but it is not possible to assign it to a family or to locate it in the stemma. The fragment has been collated for us by Benjamin Gleede.

K = Karlsruhe, codex Augiensis 183

A manuscript of 55 leaves written in Reichenau; it contains only the *Shepherd*, which begins at f. 1r and ends at f. 54v. The Catalogue of the Badische Landesbibliothek in Karlsruhe dates this codex to the 10th century whereas Dekkers proposes a composition in the 9th century,⁷³ pointing to the fact that Walafrid Strabo, abbot of Reichenau (808–849), mentions the *Shepherd* in his *Visio Wettini*.⁷⁴ **K** has a defect in the fasciculation of the 9th *Parable*: The text from *Sim.* IX, 4, 5 (*in qua structi essent*) to *Sim.* IX, 14, 2 (*et si egerint*) is transposed after *Sim.* IX, 28, 2 *passi sunt et ex toto corde suo*. **K** has numerous erasures and corrections from a second hand.

Sg = codex Sangallensis 151

A miscellaneous manuscript formed by the union of three different works: *Augustinus In epistolas Pauli ad Romanos, ad Galathas* ff. 1–167; two white pages; *Refractio cuiusdam Lantfranci contra haeresim cuiusdam Beringarii* ff. 170–194; and the *Shepherd* ff. 195–316. The first part of that codex was written at the end of the 9th century, the second at the end of the 12th century; the third part, which contains the *Shepherd*, was written in St. Gallen under abbot Hartmut (872–883; died in 905), i.e. between the end

⁷² Gebhardt (1877) p. XVI–XIX.

⁷³ Dekkers (1994) p. 17.

⁷⁴ Walafrid Strabo, *Visio Wettini* 695–698 (ed. E. Dümmler, *Monumenta Germaniae Historica* 1.2, Berlin 1884, p. 326). See Dekkers (1994) p. 24. The allusion concerns angels, but it is so unspecific that it is hardly possible to determine what passage Walafrid alludes to, let alone what text he used.

of the 9th century and the first decade of the 10th.⁷⁵ There are some interlinear glosses in German (e.g. ‘spruzzun’ on *sifonem* in *Mand.XI,18*).

W = codex Vindobon.821 (Theol.lat. 705)

A miscellaneous codex written in the 12th century which contains the *Shepherd* at ff.1r–62v. Today this manuscript has a huge *lacuna* between *Vis.V,2* and *Mand.VIII,9* due to a material defect (loss of leaves). In this manuscript the *Shepherd* is followed at f.63r by the *De bono mortis* of St. Ambrose, which is also not complete due a loss of leaves after f.92v and which seems to have been written in the 13th century. This manuscript has a text close to **Sg** but it is not a copy of it (see below).

M = codex n.15/162 Public Library of Mons (Belgium)

A miscellaneous manuscript of the 12th century from the Abbey of Bonne Espérance; the 17th century catalogue of that abbey lists **M** among the books there enshrined. It contains the *Expositio super Leviticum* by Rupert of Deutz (Rupertus Tuitiensis) at ff.1r–73r and the *Shepherd* at ff.73r–108v. This codex is closely related to **Aw** (see below), **L** and the above-mentioned manuscripts **Vat** and **D** that were privileged by Hilgenfeld.

P = codex Par.Sainte Geneviève 80/Gr.587

This codex, written in the 13th century, contains the *Liber de miseria hominis* by Pope Innocent III at ff.2r–24v, nine Latin lines at f.25r, the *Prologus Albini in Ecclesiaste* and the *Commentary* of Alcuin on the same text at ff.25r–56v, the *Shepherd* at ff.57r–102v, the *Scarpsum de dictis Sancti Effrem prope fine mundi* at f.103r–104v and the *Sermo sancti Methodii, episcopi Paterensis, de regno gentium et in novissimis temporibus certa demonstratio* at ff.105r–114v. As in **K**, *Sim.IX,4,5* (in *qua structi essent*) to *Sim.IX,14,2* (et *si egerint*) is transposed after *Sim.IX,28,2 passi sunt et ex toto corde suo*.

Cb = codex Cantabrigensis Univ.Dd.IV.11

A miscellaneous manuscript written between the 13th and 14th century. It is written in two columns and contains *Justini Historiae Philippicae et totius mundi origines et terrae situs* at ff.1–66; a Latin version of the Greek *Life of the Philosopher Secundus* by William abbot of St. Denys at ff.66–67; and the *Shepherd* at ff.68–90. The text breaks off in the middle of the first column of f.90 after the words *mundae enim sunt atque castae* (*Sim.X,3,2*).

⁷⁵ This manuscript is accessible online: <http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/csg/0151> (last access February 2014), where also a description of the codex by Albert Bruckner from 1938 is available.

Aw = codex Plantin-Moretus (Antwerp) 126/62

A codex of 58 leaves written in the 14th century. It contains only the *Shepherd*. Despite its recent composition, this manuscript is important because, as Eligius Dekkers has shown, it was directly copied from a lost manuscript of the 9th century (**δ**). This hypothesis is supported by the script of ff.30v–31r, which closely imitates a graphical model of the 9th century.⁷⁶

6.2 The families

The common archetype (**α**)

In all manuscripts two large portions of text from the 11th Commandment are misplaced: *Mand. XI,1–6* (*et alius mendax propheta est ... qui autem interrogatus loquitur secundum desiderium*) is transposed after *Mand. X,1,4* (*et divitiis hominum ethnicorum*), and *Mand. XI,6–12* (*terrestris est et levis ... dei prophetam*) follows after *Mand. XII,2,1* (*primum omnium hominum*). All manuscripts therefore go back to a single archetype (**α**) which suffered from a defect in fasciculation.

G

G is probably the most ancient witness of the *Vulgata* we possess. Its text bears some similarity to the families **β** (= **K P**) and **γ** (= **Sg V W O Cb**), but it is hardly possible to assign it a definite place in the *stemma codicum* because of its fragmentary state, and we prefer to treat it as representative of a separate branch of the tradition.

In some cases **G** seems closest to **β**:

Vis.I,2,3: *inedia* **β** G V; *contumelia* M Aw Vat D; *infamia* Sg W Cb; *lascivia* O L

Sometimes it agrees with **β** and **δ** against **γ** or **γ'** (= **Sg V W Cb**):

Vis.I,1,2: *dixi felix essem si talem uxorem haberem et speciem cum vidissem* **δ** G O P; *dixi felix essem si talem uxorem haberem* K; om. Sg V W Cb

Sometimes it is clearly separated from **β**:

Vis.III,7,5: *adhuc essem improbus interrogavi illam an* G cett.; *ad illam anum* **β**

There is no passage that puts **G** unambiguously on the side of **γ**. Once it has the correct text together with the two most authoritative representatives of **γ**:

Vis.II,1,1: *profiscerem* G Sg V P^{ac}; *profiscerer* cett.

⁷⁶ Dekkers (1994) p. 15.

G has also several readings of its own (Vis.I,3,2; I,3,4 etc.). What is particularly interesting about it are the corrections from a second hand that are found on every page. They are often just conjectures:

Vis.I,2,4: *abhorrendam servus* G^{ac} O; *abhorrenda servus* Sg V Cb; *abhorrendam servis* K W; *abhorrenda esse servo* δ; *abhorrendam recipere servus* G^{pc}; *servus* P

But in some cases the corrector must have compared **G** with another manuscript:

Vis.III,1,9: *quid maestus es* G^{pc} (in margine) cett.; om. G^{ac}

It is of course possible that the other manuscript was the one from which **G** was copied. Things are however different with the following examples:

Vis.I,2,4: *debet haec cogitatio* G^{ac} Sg V Cb; *cogitatio haec debet* δ; *debet cogitationem* K; *debet hanc cogitationem* G^{pc} W O P

Vis.III,1,9: *recogitantem* G^{ac} Sg V Cb; *recogitante* δ G^{pc} K O W; *recogitans* P

Vis.III,5,1: *in commissuris suis* G^{ac} cett.; *in commissuram* G^{pc}; *in commissuram* O

In the first two examples the original text, which agreed with **γ'**, is changed in such a way as to agree with **β** and, to some extent, with **δ**; in all three examples the corrected text agrees with **O**. Hence we must reckon with a broad transmission of the Latin *Shepherd* already in the Carolingian era and with contamination between the families already at an early date.

β = K P

K and **P** were copied from the same archetype (**β**) in which due to a defect of fasciculation the text from *Sim. IX,4,5 (in qua structi essent)* to *Sim. IX,14,2 (et si egerint)* was transposed after *Sim. IX,28,2 passi sunt et ex toto corde suo*. Although **K** is one of the oldest manuscripts we possess, its value for the constitution of the text is limited because it suffers from several scribal errors, omissions and arbitrary corrections.

The following examples show that **P** is not a copy of **K**:

Vis.II,3,1: *oblivio enim malorum vitam aeternam cooperatur vel sim.* P cett.; om. K

Vis.III,13,4: *integre iuniores erunt et fundati, qui ex toto corde paenitentiam egerint* P cett.; om. K Vat (by 'saut du même au même')

Sim.III,3: *quae virides* P cett.; *quae viridae* K

β tends to agree with **γ** (= **Sg V W O Cb**), so a reading of **P** or **K** that is supported by **γ** is likely to have been the reading of **β**.

γ = Sg V W O Cb

The close relationship of **Sg V W O** and **Cb** can be established e.g. from the following passages:

Vis.IV,3,5: *album autem pars* Sg V W O Cb; *alba autem pars* δ K; *albi autem pars* P

Mand.VIII,6: *horum ergo omnium debet se abstinere servus dei* Sg V O Cb; om. β; *ab his ergo omnibus debet abstinere servus dei* cett.; vacat W

Mand.IX,7: *forsitan enim propter ... 8. ... animae tuae* cett.; om. Sg V W Cb; *sed* O; om. *forsitan enim* β

Mand.X,1,2: *perexterminat* Sg V W O Cb P; *exterminat* δ K⁷⁷

Sim.IX,17,4: *acto* Sg V W O Cb; *accepto* cett. plerique.

Ibid.: *omnes* cett.; om. Sg V W O Cb

Among these manuscripts **V** is closest to **Sg**, but it is not a copy of it:

Sim.V,4,2: *inquit debes interrogare nam si oportuerit* V W O Cb; *inquit tui erit Sg* β (K in rasura); *debes interrogare nam si oportuerit* δ

Sim.IX,21,3: *incommodum audientes* V Cb *incommodum* Sg W; *incommoda metuentes* O cett.

It seems that **V** and **Cb** preserve the corrupt text of the common archetype **γ** which results in pleonasm (*audierunt* immediately before) and was changed in **Sg** and **W**. Sometimes **V** and **Sg** alone have the correct text:

Sim.VIII,11,2: *quia auditis his universos agere paenitentiam* Sg^{ac} V; *quia auditis his universis agere paenitentiam* Sg^{pc} W; *quia auditis his universis agent paenitentiam* O (*agent*) P Cb; *quia auditis his universi agent paenitentiam* δ; *quia auditis his versi sunt agere paenitentiam* K

Only **Sg**, **V** and **W** have preserved the anacoluthic combination of a *quia* clause with an *accusativus cum infinitivo* after a *verbum dicendi* which is well attested in late Latin.⁷⁸ The others have removed the unusual construction through conjecture.

In some cases **V** preserves the correct text together with members of another group:

Vis.I,2,3: *inedia* β G V; *contumelia* M Aw Vat D; *infamia* Sg W Cb; *lascivia* O L

⁷⁷ Until now *perexterminare* was only attested in the *Vetus Latina*, Osee 11,9 (cod. 176). See ThLL X.1, p. 1347.

⁷⁸ Cf. Hofmann (1965) p. 578.

Sim.IX,15,2: *nomina earum* V cett.; om. Sg W O

W, O and **Cb** are close to **Sg** but were not copied from it:

Vis.III,3,4: *dubiteris* G K^{ac} W V Cb (preserving the late and unusual medial form of *dubito*); *dubites* Sg cett.

Sim.VI,4,4: *sit anni spatium dies cruciatus* W O Cb cett.; om. β Sg

See also **Sim.V,4,2** (quoted above).

Nor was **O** the archetype of **Cb**:

Mand.X,3,4: *munda te ergo a tristitia mala et vives deo* Cb cett.; om. O

Therefore, the agreement of **Sg, V, W, O** and **Cb** gives us the text of their lost archetype **γ**, which is represented most faithfully by the oldest member of the group, **Sg**, and its cognate **V**.

Within this family **Sg, V, W** and **Cb** are more intimately connected. They share several errors and omissions against **O**:

Vis.I,1,2: *dixi felix essem si talem uxorem haberem et speciem cum vidissem* O (similiter cett.); om. Sg V W Cb

Vis.II,3,2: *permanebunt* O cett.; *pertinebunt* Sg V W Cb

Vis.II,1,4: *sedens* O cett.; *secedens* Sg V W Cb (possibly the right text, cf. ἀναχωρήσας S Bo A)

Mand.XI,12: *facit spiritus terrestris* δ (*terrestres*) K O; *spiritus terrestris est* Sg V W P Cb (a change probably due to fact that in the archetype these words are preceded by *Mand.XI,1 ille qui in cathedra sedet*)

Sometimes they alone have the correct text:

Sim.IX,6,6: *vetavit* Sg V W Cb^{ac} (preserving the Vulgar Latin perfect form); *vetuit* δ O Cb^{pc}; *putavit* P; *venit* Aw^{ac}; del. K

We therefore use the siglum **γ'** for the consensus of these four manuscripts.

Whereas **γ'** is a fairly clear-cut group, it is more difficult to determine the exact position of **O**. In general this witness is firmly rooted in **γ**, but in several interesting cases it agrees with the **δ** family or one of its members (mostly **L**) against it:

Vis.I,2,3: *lascivia* O L; *infamia* Sg W Cb; *inedia* G V β; *contumelia* δ

Mand.VIII,9: *haec qui custodierit et fecerit in vita sua vivet deo* O L; *haec qui custodierit et fecerit in vita sua salvus erit* Cb; *haec qui custodierit et fecerit in vita sua* cett. (apparently a *lacuna* in the archetype)

Sim.IX,2,3: *inerant autem inter genera earum virginum, et hae binae* O L; *inerat autem integra gratia in earumdem vultu virginum et hae binae* Cb ex conjectura; *inerat autem inter gratiam earum virginum et hae binae* Sg V W cett.

Sim.IX,31,4: *permediare* cett. (a hapax presumably coined on the more frequent *remediare*); *permedicare* O L (equally a hapax)⁷⁹

In one case at least a *lacuna* shared by the other members of γ ($\gamma' = \text{Sg V W Cb}$) and β (= K P) is absent from O and δ :

Sim.IX,17,1: *cum sint tamquam varii hi montes* O (om. *hi*) M Aw Vat D; *cum sint tamquam aqua varii hi montes* L; *cum sint tam varii hi montes* Pal; om. $\beta \gamma'$

For a similar situation cf.:

Mand.III,1: *verax* δ O; *verus* β Sg V Cb; *deest* W

Sim.VI,2,5: *horrere* δ O; *terrere* $\beta \gamma'$ (*terreri* Sg^{bc} V)

We therefore assume a slight contamination between O and a lost early member of the δ family. For example, it seems that in *Sim.IX,17,1* the scribe of O copied the text of δ in order to fill the *lacuna* in γ and omitted *hi* by haplography.

W is sometimes prone to classicizing conjecture. For example, W likes to remove the Vulgar Latin word *dignitosus*:

Sim.IX,2,3: *digniores* W ed.pr.; *dignitosiores* cett.

Sim.IX,3,1: *excelsos ac dignos* W; *excelsos ac dignitosos* Sg O, *similiter* cett.; *excelsos et venerandos* ed.pr.

Cb and O have some interesting conjectures of their own:

Mand.XI,10: *quia quicumque spiritum* (*spiritus* M Aw Vat, *spiritu* L) *divinitatis loquitur* $\beta \delta$ V; *in quocumque spiritus divinitatis loquitur* Sg W ed.pr.; *quia quicumque spiritum sanctum habet verba divinitatis loquitur* Cb; *quia quicumque spiritum divinitatis loquitur loquitur sicut dominus vult* O

The *quicumque* clause lacks an apodosis, which O supplies from the line above. Sg W solve the problem by removing *quia*; Cb interpolates *habet* as a new predicate for *quicumque*.

⁷⁹ See ThLL X.1, 1535.

The common archetype of β and γ (α') and the corrected version of γ (γ^{pc})

The oldest member of γ , **Sg**, shares a number of grave corruptions with β which are absent from the younger members of the group:

Sim.V,4,2: inquit debes interrogare nam si oportuerit V W O Cb; inquit tui erit β (K in rasura) Sg; debes interrogare nam si oportuerit δ

tui erit is obviously a rest of *oportuerit*; so an early ancestor of β and **Sg** had had a mechanical *lacuna* here, and the next scribe who copied the passage had done his best to make sense of it. δ has a fuller version but as usually omits *inquit*; the complete text is only preserved in **V W O Cb**.

Sim.VI,4,4: cruciatus sit anni spatium dies cruciatus eius valebit cett.; om. sit anni spatium dies cruciatus β Sg

Sim.VII,1: in quo et pastores illos videram W O V Cb Aw D (similiter cett.); in quo et pastorem illum videram β Sg L

It is therefore necessary to assume a common source of β and **Sg** which did not have the error of fasciculation distinctive of β but in which the corruptions in *Sim.V,4,2* and *Sim.VI,4,4* and several other ones were already present (α'). But then the agreements of **V W O Cb** against **Sg** are difficult to account for, as their common archetype γ must have been a direct or indirect copy of α' as well. How did **V W O Cb** repair the errors γ had inherited from α' ? The only possible answer is that they had access to another source. It can of course not be excluded that this source was a contaminated copy of γ later than **Sg**; but we prefer the hypothesis that after **Sg** had been copied from it γ was gone through by a corrector who had a second copy at its disposal (γ^{pc}). The presence of both the original text and the corrections of a second hand in γ would explain the differences between its late copies **V W O Cb**, since in each corrected passage the scribes would have been obliged to choose between the two versions.

Nothing more can be said about the second copy consulted by γ^{pc} . The above examples suggest that it was a cognate of δ , but in several other passages γ^{pc} clearly differs from δ (cf. e.g. *Sim.VIII,2,3*). But we may be fairly sure that the consensus of **Sg** with either β or at least one member of γ (mostly **V** and/or **W**) gives us the text of γ *ante correctionem*. As the existence of the corrector is however hypothetical, the sign γ^{pc} does not appear in our apparatus.

δ = **M L Aw Vat D**

Several common errors and omissions prove that **M, L, Aw, Vat** and **D** belong to the same family:

Vis.I,2,4: concupiscentia vel sim. cett.; pollutione M L Aw Vat D

Vis.I,3,2: *obtinguit* cett.; *obtingit* G^{pc} P; *opticum* M Aw; *opricum* Vat; *optimum* D⁸⁰

Vis.I,3,4: *circumdedit decorem creaturae suae et fortissimo* vel sim. cett.; om. M L Aw Vat D

Sim.VII,6: *tuo loco* vel sim. cett.; *volo cum* M L Aw Vat D

Sim.IX,2,4: *decenter* cett.; *decem* M L Aw Vat D

Sim.IX,6,8: *duri erant* cett.; *et durum erat* M L Aw Vat D

Sim.IX,9,5–6: *et referri ... eiecti erant* cett.; om. M L Aw Vat D

Sim.IX,12,7: *reprobavit* cett.; *portavit* M L Aw Vat D

Sim.IX,19,3: *tamen* cett.; *tormenti* M L Aw Vat D

L has several readings of its own:

Sim.V,1,4: *ieiuna enim verum ieiunium tale* β γ; *levi ieiuna enim verum ieiunium talem* Aw; *leve enim ieiunium tale est* L; *ieiunium enim verum ieiunium tale* D; om. M Vat (here L is clearly attempting to come to grips with the corrupt text of Aw).

Sim.VI,4,4: *poena vero unius horae* L; *poena vero una hora* V W M Aw Vat D; *poenae vero una hora* cett.

Sim.IX,17,3: *cum sint tamquam aqua varii hi montes* L; *cum sint tamquam varii hi montes* δ O (om. hi); om. β γ; *cum sint tam varii hi montes* Pal

Sim.IX,31,6: *respondebunt pecoribus* codd. plerique; *respondebunt pro pecoribus* L; *respondebunt domino pecoris* Ps.-Cyprianus

Most of these are obvious scribal *ad hoc* conjectures, and we have noted only a selection of them in our apparatus. Occasionally the scribe wishes to adapt the vocabulary and grammar to a more classical standard, but it does not seem that **L** influenced the revised text of the *editio princeps*:

Vis.III,9,7: *baiulant* cett.; *portant* L

Sim.IX,1,3: *dignissimo* L; *dignitoso* cett.; *venerando* ed.pr.

Sim.IX,6,3: *in manu gerebat* L; *in manu habebat* cett.; *in manu tenebat* Vat ed.pr.

80 *opricum* is clearly a misspelling, and *optimum* is a conjecture for *opticum*. *opticius* is not Latin, but *obtiguus* would be perfectly possible, even if it is not attested (cf. *attiguus*, *contiguus*). – There is no clear information on **L** in Fell (1685) or Cotelier (1724) in this case.

On the whole, the text of **δ** is inferior to that of **G** (where extant) and **α'** (= **βγ**). **δ** tends to banalize or simply misread the text:

Mand.X,3,2: *tristem facit spiritum sanctum, qui datus est homini hilaris* **βγ** (coniecerat Cotelier); *tristem facit spiritum sanctum, qui datus est homini hilari* **δ**

The nominative *hilaris* gives the required meaning, and the corruption to *hilari* is easily explained by the proximity to *homini*. As Hilgenfeld notes, *hilaris* is closer to the Greek (ἡλαρόν), but the decision in favour of **βγ** = **α'** does not depend on the Greek version but is based on a *lectio difficilior* argument that solely concerns the Latin transmission.⁸¹

Sim.II,4: *maiozem, domine? – quia vitis, inquit, suspensa ad ulmum* **βγ**; *domine, maiozem quam vitis? – Suspensa, inquit, ad ulmum* **δ**

Once again the genesis of the corruption is obvious: the scribe of **δ** (whether deliberately or not) changed *quia* into *quam* because he expected a 'than' after the comparative. The text of **βγ** = **α'** is again closer to the Greek, but its superiority does not depend on this fact.

But in some passages the decision is less obvious:

Mand.IV,3,7: *salvus ero. Et dixit: Salvus eris, inquit* **βγ**; *salvus ero. Et dixit: Salvus, inquam* **δ**

The variant of **δ** is an interesting one that entails a different distribution of the text among the narrator and the characters. But it is probably due to the wish of **δ** to remove the otiose *inquit* after *dixit* (a persistent feature of **δ**, cf. e.g. *Mand.X,1,2*).

In particular **δ** regularly removes the Vulgar Latin forms or constructions which characterize the language of the *Vulgata* translation and which are generally better preserved in the other families:

Vis.III,8,11: *intelligere oportet tibi* **γK**; *intelligere te oportet* **δ** P⁸²

Vis.III,10,7: *noceas carnem tuam* **βγ**; *noceas carni tuae* **δ**⁸³

Vulgar Latin elements are often best preserved in **γ**, though not always unanimously, and confirmed by **G** or a member of **β**, but never by **δ**:

⁸¹ The author of the marginal note in Cotelier (1724) p. 98 'f(ortasse) *hilaris*' obviously could not compare the Greek text.

⁸² For *oportet* with dative and infinitive instead of the regular *accusativus cum infinitive* cf. Hofmann (1965) p. 363.

⁸³ For *noceo* with the accusative cf. Hofmann (1965) p. 33. The *Palatina* has the same construction here, which is thus obviously ruled out as a criterion for the date of the second translation (pace Mazzini 1981, p. 81–82).

Vis.III,3,4: *ne dubiteris* G K^{ac} V W Cb; *ne dubites* δ K^{pc} Sg O P

Vis.III,8,10: *solo* (dative) K Sg V Cb; *solī* δ P W O⁸⁴

Mand.X,2,4: *tristitia quia fecit iracundiam spiritum* β Sg W; *tristitia quia fecit iracundiam spiritui vel spiritu* δ V O Cb⁸⁵

Sim.IX,6,6: *vetavit* Sg V W Cb^{ac}; *vetuit* δ O Cb^{pc}; *putavit* P; *venit* Aw^{ac}; del. K

The conjecture of **P** makes it plausible that *vetavit* was also in **β**. In cases of this kind we have always printed the Vulgar Latin form as the *lectio difficilior*.

The reconstruction of the families **α'** (= **β γ**) and **δ** enables us to put into perspective Hilgenfeld's high esteem for **Vat** and **D**. Hilgenfeld was certainly right in preferring **Vat** and **D** over the *textus receptus*. But some readings of **Vat** and **D** that Hilgenfeld took very seriously are now revealed as isolated variants that either result from scribal conjecture or from mere carelessness:

Sim.IX,7,6: *tunc mundatos hos lapides in structuram adiciam* D Hilg.; *commundatos hos lapides in structuram adiciam* vel sim. cett.

Sim.IX,16,4: *ablati morte* Vat Hilg.; *morti obligati* vel *obligati morti* cett.

Indeed there is no trace of the radical revisions of the *textus receptus* in the manuscripts collated by us at all; and it is somewhat ironic that Hilgenfeld tried to recover the genuine text from two late and – especially in the case of **Vat** – faulty manuscripts while ignoring the much older and, as it turns out, greatly superior witnesses **G** and **V**, although they had been known for centuries.

6.3 The *editio princeps* and the *textus receptus*

The *editio princeps* published in 1513 by Iacobus Faber Stapulensis has a thoroughly revised version of the text in which vocabulary and grammar are adapted to the standards of classical Latin and obscure or difficult passages are re-written for the sake of intelligibility. This version was reprinted with only small changes by the subsequent editors and was the standard text (*textus receptus*) of the *Vulgata* until in the second half of the 19th century Hilgenfeld made a first attempt to recover the non-revised text. Hilgenfeld signs the readings of the *textus receptus* with 'ed.pr. v.' ('v.', presumably the abbreviation of 'vulgata', being the consensus of Cotelier 1724 and Dressel 1857). Here are some examples:

⁸⁴ For the dative form *solo*, attested in late inscriptions, cf. Leumann (1977) p. 480.

⁸⁵ For evidence of this kind of double accusative in late and Vulgar Latin see Hofmann (1965) p. 45–46.

Vis.I,3,1: *conviolari saeve* codd.; *conversari violenter* ed.pr.

Sim.IX,32,1: *remediate ergo vos* codd.; *consulite ergo vobis* ed.pr. (replacing the unusual and colloquial *remediare* with the more dignified *consulere*)⁸⁶

Similar changes occur in every chapter and almost every paragraph. The revisor obviously did not work with a Greek text at hand. This is conclusively proven by his version of **Vis.II,2,8**, where the Greek text reads:

ὥμοσεν γὰρ κύριος κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοὺς ἀρνησαμένους τὸν κύριον αὐτῶν ἀπεγνωρίσθαι ἀπὸ τῆς ζωῆς αὐτῶν, τοὺς νῦν μέλλοντας ἀρνεῖσθαι ταῖς ἐρχομέναις ἡμέραις.

Most manuscripts render this as:

Iuravit enim dominus per filium suum: qui denegaverit filium seque despondentes vitam suam, qui nunc denegaturi sunt (thus γ δ; only small variants in β).

In the *editio princeps* and the editions that depend on it this is changed into:

Iuravit enim dominus per filium suum: qui denegaverit filium et se, spondentes se vitam illius, et ipsi denegaturi sunt illum.

The translator rendered the infinitive ἀπεγνωρίσθαι with the participle *despondentes*, thus altering the construction and making the sentence virtually unintelligible. The revisor tried to make sense of this by introducing a correspondence to *Mt. 10,33* (*qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui est in caelis*)⁸⁷ that is absent both from the Greek original and from the Latin manuscripts.

For a similar situation cf.

Sim.IX,18,2: *duplicius* codd.; *duplo amplius* ed.pr.

The revisor glossed and replaced the very unusual comparative *duplicius* (from *dupliciter*) with *duplo amplius*; the Greek has simply διςσῶς.⁸⁸

It can of course not be excluded that Faber Stapulensis based his edition on a late manuscript that already had the revised text. But we know for sure that there is no evidence for it at all in any extant manuscript before 1300; and the same holds for the later manuscripts we have used for this edition. There are some convergences

⁸⁶ *Remediare* is frequent in the medical writer Scribonius Largus (1st century A.D.) and in Tertullian, but unattested in classical Latin and rare in later Latin (both Christian and non-Christian).

⁸⁷ The parallel was noted by Fell (1685) ad loc.

⁸⁸ The only ancient parallel for *duplicius* comes from a *Vetus Latina* version of *Mt. 23,15* quoted by the Donatist bishop Petilianus *apud* Augustine, c. *litt. Pet.* 2,161. When Augustine quotes the verse himself, he says *duplo* (c. *Faust.* 16,29; f. *et op.* 48) or *multo plus* (c. *Adim.* 16). The Greek NT has διπλότερον.

between **Vat** and ed.pr., but none of them parallels the radical changes found in the latter;⁸⁹ and from the scanty information Cotelier (1724) gives on **Carm** it seems unlikely that this codex had a fully revised text.⁹⁰ In our opinion, then, the most plausible explanation is that Faber himself completely re-wrote the Latin *Shepherd* in order to make it palatable to a renaissance readership.

In any event, while it is no doubt of great interest as a document of the late medieval and early modern reception of the *Vulgata*, the *editio princeps* is worthless a witness of the ancient text, and we have banished all readings of ed.pr. and the *textus receptus* that are not supported by the manuscripts from our apparatus.

6.4 The present edition

1. We have generally omitted isolated readings from our apparatus. We only cite them when they are in some way characteristic for the manuscripts in which they occur or because they throw some light on a difficult passage.

The sigla **γ** and **δ** are also applied when one of the five members of each family has a *varia lectio* that occurs nowhere else. We have however fully documented the evidence when the deviant reading of one member is paralleled in at least one of the other families.

2. As the present edition is, among other things, supposed to be a tool for a future editor of the Greek *Shepherd*, we have almost entirely refrained from correcting the Latin text from the Greek (as Hilgenfeld frequently did). It would of course be methodically sound to emend the Latin translation on the basis of the Greek original wherever the text of the latter is certain. But it is often unclear what the translator actually read in his Greek text; and the only evidence for what he actually did with what he read can be gathered from the transmitted Latin text. Consider the following example:

Sim.IX,3,1: *turrem quandam super eam portam aedificare* codd.; *turrem quandam super eam petram aedificare* Hilg. (cf. ἐπάνω τῆς πέτρας A); *aedificare super petram illam turrem altam, et super portam ipsam* Pal

At first sight the change of *petram* into *portam* looks like an easy corruption within the Latin tradition; it is unlikely that the translator read πύλης instead of πέτρας. But a few lines later the Greek has ἡ οἰκοδομή δὲ τοῦ πύργου ἐγένετο ἐπὶ τὴν πέτραν τὴν μεγάλην καὶ ἐπάνω τῆς πύλης (Sim.IX,4,2), which the translator correctly renders as: *Haec autem aedificatio super illam magnam petram et portam fiebat*. It is quite

⁸⁹ E.g. Vis.II,3,1 *memor non fueris* cett., *non fueris memor* Vat. ed.pr.; Mand.VIII,5 *debet servus dei abstinere vel sim.* cett., *abstinere oportet servum dei* Vat. ed.pr.

⁹⁰ Vis.I,3,1 *conviolari saeve* Carm cett., *conversari violenter* ed.pr.; Vis.III,3,1 *recurrere* Carm cett., *recedere* ed.pr. In Vis.II,2,8 (see above) **Carm** sides with the manuscripts.

conceivable that with this sentence already in mind he deliberately exchanged *petra* against *porta* in the earlier passage. This hypothesis is confirmed by the addition *et super portam ipsam* in the *Palatina*, which proves that the *Palatina* translator already found *portam* in his *Vulgata* text.⁹¹ We have therefore decided to primarily document the evidence of the manuscripts in our text. But we have cited a considerable number of conjectures in our apparatus, several of which are inspired by a comparison with the Greek; and we have obviously taken into account the Greek version when we had to decide between variants. In all these cases, and in some others too, we have generously quoted the Greek witnesses in order to justify our decisions or to illustrate difficult passages. Our authorities for the readings of the Greek manuscripts and papyri are Leutzsch (1998) and Cecconi (2010–2011) (for *Sim.* VI,5,5–VIII,2,5; *Sim.* IX,14,1–18,5).

3. For similar reasons we have been sparing with conjectures in general. The *Vulgata* translator is obviously not above anacoluthic writing,⁹² he uses Vulgar Latin and Grecisms,⁹³ and it even seems that he resorted to ungrammatical word-for-word translation when he was at a loss:

Vis.I,1,8: *cogitando ergo illum ea quae iusta sunt et recte ingrediente eum in caelis vel sim. β γ; cogitante ergo illo ea quae iusta sunt et recte ingrediente illo in caelis δ*

The first half of the sentence looks like a helpless attempt to render ἐν τῷ οὐρανῷ δίκαια βουλεύεσθαι αὐτόν. In the second half we suspect that the translator read another infinitive (e.g. καὶ κατορθοῦσθαι αὐτόν ἐν τοῖς οὐρανοῖς) instead of the finite verb the Greek witnesses transmit (κατορθοῦται ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς S^c A Bo). The text of **δ**, which is grammatically unobjectionable, seems to be a correction of what we read in most members of **β** and **γ** (for the various conjectures especially in **O** and **W** see our apparatus).⁹⁴

Thus in order to avoid correcting the translator himself, we have occasionally printed a text that is grammatically objectionable. When we suspected that the scribes were to be blamed rather than the translator, we have put the *cruces desperationis*.

4. The relationship of the *Palatina* to the older Latin translation is a complex issue, which we did not wish to prejudge by treating the *Palatina* as a textual witness of the *Vulgata*; nor do we believe that wherever the *Palatina* has more text than the

⁹¹ In some passages the situation admittedly seems much clearer. Cf. e.g. *Vis.* III,5,3 in *terram* for εἰς τὴν οἰκοδομὴν where Hilgenfeld's correction in *turrim* is quite plausible. But unambiguous cases like this one are surprisingly rare.

⁹² Cf. *Vis.* III,7,5: *Ego qui (egoque D Hilg.) cum adhuc essem improbus interrogavi illam; Sim.* IX,4,5: *eos porrigebant virginibus, quos vero illae (αἱ δὲ παρθένοι αὐτοῦς A) accipientes transferebant etc.*

⁹³ *autem* in the apodosis: *Sim.* VI,1,1 *dicebam autem intra me* (cf. ἔλεγον δὲ ἐν ἐμαυτῷ ταῦτα M1).

⁹⁴ Possible analogies are *Vis.* II,2,8; *Vis.* III,1,9. For word-for-word translation cf. e.g. *Mand.* IX,10; *Sim.* IX,26,2 (combined, it seems, with a textual corruption).

Vulgata, the latter must have a *lacuna*.⁹⁵ But when the two versions differ substantially as to the length of the text, we have inserted a note in the apparatus and, in the case of real or putative *lacunae*, quoted the longer *Palatina* text. In some passages the transmitted text of the *Vulgata* is undeniably a corrupted version of what is preserved in the *Palatina*, and we have emended it accordingly.⁹⁶ But we have preferred the *cruc*es when an alternative explanation is possible, even though an obviously corrupt passage could easily be emended with the help of the *Palatina*:

Sim.V,6,4: †*honestos* (*honestus* β Sg Cb) *quia nuntius audit*† codd. plerique;⁹⁷ *honestosque nuntios audi* Pal Haussleiter

It seems quite possible that, as Haussleiter suggested, the original *audi* was corrupted into *audit* and that the scribes adapted the other three words in order to get a text that was at least superficially Latin.⁹⁸ But it is also possible that the translator read ἀκούει instead of ἄκουε in his Greek text.

5. We have freely used interpunction in order to make sense of the transmitted Latin text, even when this created new differences from the Greek:

Sim.V,4,5: *et loqueris mecum ades nam* K Sg O; *et loqueris cum me cum ades nam* V W Cb; *et loqueris mihi ades nam* δ; *et loqueris mecum semper nam* P; *et loqueris mihi cum ades. nam* ed.pr. Hilg.

We have followed the text that is attested by the oldest members of β and γ with a revised interpunction: *et loqueris mecum. ades; nam*. The imperative *ades* ('help me', 'be with me') is absent from our Greek manuscripts, but it may well have had an equivalent in the text the translator had before him.

6. We have replaced the medieval spelling of the older editions (*nuncius*, *intelligere*, *poenitentia*, *haeres*, *seculum*) with the usual spelling of ancient texts (*nuntius*, *intellegere*, *paenitentia*, *heres*, *saeculum*) which is also, by and large, that of our oldest manuscripts (G, Sg, K). All manuscripts we have seen spell the ablative of *turris* with -e; the accusative *turrim* is only present in M and Aw. We therefore print *turre* and *turrem*.

7. Though we prefer the traditional way of reference ('Vis.I,1,1; Mand.IV,1,1; Sim.9,1,1'), we have put the chapter numbers introduced by Whittaker (1956) in brackets in the text.

⁹⁵ Cf. e.g. *Sim.I,1,3–5*, where the two Latin translators seem to have shortened the rather redundant original independently.

⁹⁶ See apparatus on *Sim.II,8*; *Sim.V,6,3*.

⁹⁷ The readings of O and D are manifest conjectures.

⁹⁸ Haussleiter (1884) p. 424.

7 Select Bibliography

7.1 Critical Editions of the *Shepherd* and Translations

- Anger (1856): R. Anger – G. Dindorf, *Hermae Pastor Graece Primum Ediderunt et Interpretationem Veterem Latinam ex Codicibus Emendatam Addiderunt*, Leipzig 1856
- Ayàñ Calvo (1995): J.J. Ayàñ Calvo, *Hermas. El Pastor*, Madrid 1995 (Fuentes Patristicas 6)
- Cotelerius (1672): I.B. Cotelerius, SS. *Patrum, qui temporibus Apostolicis floruerunt, Barnabae, Clementis, Hermae, Ignatii, Polycarpi opera ...*, Paris 1672
- Cotelerius (1724): I.B. Cotelerius – I. Clericus, SS. *Patrum, qui temporibus Apostolicis floruerunt, Barnabae, Clementis, Hermae, Ignatii, Polycarpi opera ...*, Amsterdam 1724 (reprinted in Migne, *Patrologia Graeca* vol.II, p. 891–1011)
- D’Abbadie (1860): A. d’Abbadie, *Hermae Pastor. Aethiopice Primum Edidit et Aethiopica Latine Vertit*, Leipzig 1860
- Dressel (1857): A.R.M. Dressel, *Patrum Apostolicorum Opera*, Leipzig 1857
- Ehrman (2003): B.D. Ehrman, *The Shepherd of Hermas*, in *The Apostolic Fathers* vol.II, Cambridge (USA) – London 2003 (The Loeb Classical Library)
- Faber Stapulensis (1513): I. Faber Stapulensis, *Librum Trium Virorum et Trium Spiritualium Virginum*, Paris 1513
- Fabricius (1743): J.A. Fabricius, *Codicis Apocryphi Novi Testamenti Pars Tertia nunc Primum Edita*, Hamburg 1743
- Fell (1685): J. Fell, *Sancti Barnabae ... Epistola catholica. Accessit S. Hermae Viri Apostolici Pastor*, Oxford 1685
- Funk (1901): F.X. Funk, *Pastor Hermae*, in *Patres Apostolici* vol.I, p. CXXII–CLI + p. 415–639, Tübingen 1901
- Gallandius (1765): A. Gallandius, *Bibliotheca Veterum Patrum Antiquorumque Scriptorum Ecclesiasticorum*, Venezia 1765
- Gebhardt (1877): O. de Gebhardt – A. Harnack, *Hermae Pastor Graece Addita Ver-sione Latina Recentiore e Codice Palatino*, in *Patrum Apostolicorum Opera* vol.III, Leipzig 1877
- Hilgenfeld (1873): A. Hilgenfeld, *Hermae Pastor. Veterem Latinam Interpretationem e Codicibus Edidit*, Leipzig 1873
- Hilgenfeld (1881): A. Hilgenfeld, *Hermae Pastor Graece e Codicibus Sinaitico et Lipsiensi Scriptorumque Ecclesiasticorum Excerptis, Collatis Versionibus Latina Utraque et Aethiopica, Libri Clausula Latine Addita, Restituit, Commentario Critico et Adnotationibus Instruxit, Elxai Libri Fragmenta Adiecit*, Leipzig 1881
- Holmes (2007): M.W. Holmes, *The Apostolic Fathers. Greek Texts and English Translations*, Grand Rapids (Michigan) 2007 (revision of the editions of 1992 and 1999)
- Joly (1958): R. Joly, *Hermas le Pasteur*, Paris 1968² (Sources chrétiennes 53 bis)

- Lake (1916): K. Lake, *The Shepherd of Hermas*, in *The Apostolic Fathers* vol.II, London – New York 1916
- Lefort (1952): L.T. Lefort, *Les Pères Apostoliques en Copte*, Leuven 1952
- Leutzsch (1998): M. Leutzsch, *Hirt des Hermas*, in *Schriften des Urchristentums* vol.III, Darmstadt 1998
- Müller (1905): F.W.K. Müller, *Eine Hermas-Stelle in manichäischer Version*, SbPrAW 1905, p. 1077–1083
- Outtier (1990–1991): B. Outtier, *La Version Géorgienne du Pasteur d'Hermas*, *Revue des Études Géorgiennes et Caucasiennes* 6–7 (1990–1991), p. 211–216
- Vezzoni (1994): A. Vezzoni, *Il Pastore di Erma Versione Palatina*, Introduzione di A. Carlini, Firenze 1994
- Whittaker (1956): M. Whittaker, *Der Hirt des Hermas*, Berlin 1967² (GCS 48)

7.2 Other texts

- Nucci (2006): Ps.-Cipriano, *Il gioco dei dadi [De aleatoribus]*. Introduzione, testo, traduzione e commento a cura di C. Nucci, Bologna 2006 (Biblioteca Patristica 43)

7.3 Papers and Monographs

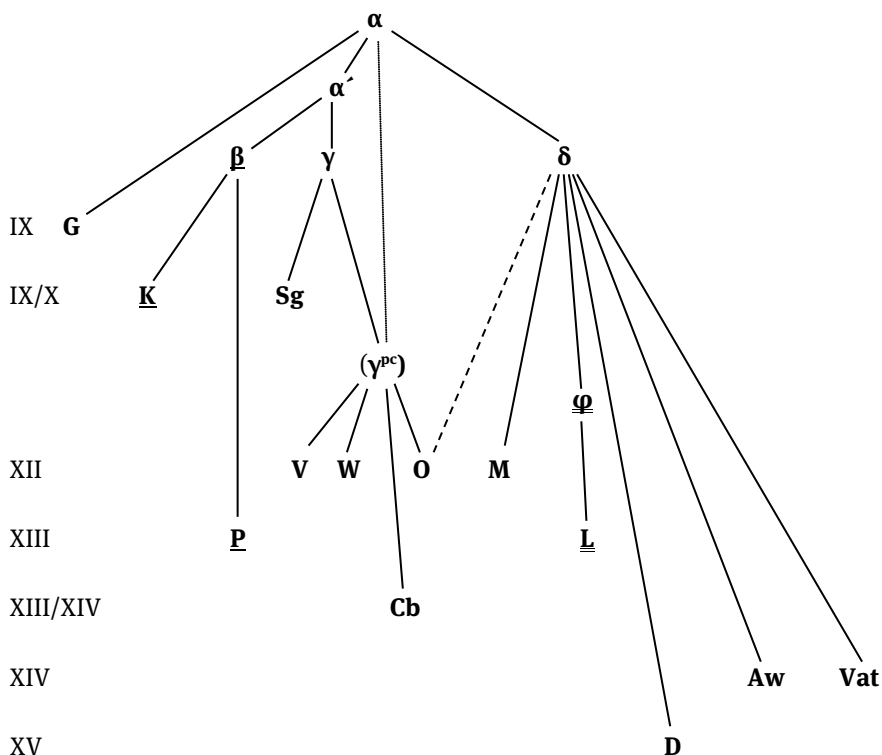
- Abbott (1889): T.K. Abbott, *A Collation of the Athos Codex of the Shepherd of Hermas*, *The Classical Review* 3 (1889), p. 64–66
- Aland (1995a): K. Aland – B. Aland, *The Text of the New Testament*, transl. by Errol F. Rhodes, Grand Rapids (Michigan) 1995
- Aland (1995b): K. Aland – H. U. Rosenbaum, *Repertorium der griechischen christlichen Papyri II: Kirchenväter-Papyri*, Berlin – New York 1995
- Bandini (1997): M. Bandini – G. Lusini, *Nuove acquisizioni intorno alla tradizione testuale del Pastore di Erma in greco e in etiopico*, *Studi Classici e Orientali* 46 (1997), p. 624–640
- Bandini (2000): M. Bandini, *Un nuovo frammento greco del Pastore di Erma*, *Revue d'Histoire des Textes* 30 (2000), p. 109–122
- Bogdanos (1975): T. Bogdanos, *The Shepherd of Hermas and the Development of the Medieval Visionary Allegory*, *Orpheus* 22 (1975), p. 57–75
- Bonner (1934): C. Bonner, *A papyrus codex of the Shepherd of Hermas (Similitudes 2–9) with a fragment of the Mandates*, Ann Arbor 1934
- Carlini (1983): A. Carlini, *La tradizione manoscritta del Pastor di Hermas e il problema dell'unità di composizione dell'opera*, in *Festschrift zum 100-Jährigen Bestehen der Papyrussammlung der Österreichischen Nationalbibliothek Papyrus Erzherzog Rainer*, Wien 1983, p. 97–100

- Carlini (1985): A. Carlini, *Le passeggiate di Erma verso Cuma (su due luoghi controversi del Pastore)*, in S.F. Bondi (a cura di), *Studi in onore di Edda Bresciani*, Pisa 1985, p. 105–109
- Carlini (1987): A. Carlini, *La tradizione testuale del Pastore di Erma e i nuovi papyri*, in G. Cavallo (a cura di), *Le strade del testo*, Bari 1987, p. 23–43
- Carlini (1991): A. Carlini, *Papyrus Bodmer XXXVIII. Erma il Pastore (Ia–IIIa visione)*, edito con introduzione e commentario critico, Cologny – Genève 1991
- Carlini (2008): *I nuovi papiri di Ossirinco e il testo del Pastore di Erma*, in P. Arduini al. (a cura di), *Studi offerti ad Alessandro Perutelli I*, Roma 2008, p. 207–216
- Cecconi (2010–2011): P. Cecconi, *Il Pastore di Erma e i nuovi fogli del Codex Sinaiticus*, *Res Publica Litterarum* 33–34 (2010–2011), p. 112–143
- Cecconi (2012): P. Cecconi, *The Vulgata Translation of Hermae Pastor. New Unknown Manuscripts*, *Res Publica Litterarum* 35 (2012), p. 35–49
- Cirillo (1982): L. Cirillo, *Il Pastore di Erma e la storia*, *Miscellanea di Studi Storici* 2 (1982), p. 35–58
- Dekkers (1994): E. Dekkers, *Les traductions latines du Pasteur d'Hermas*, *Euphrosyne* 22 (1994), p. 13–26
- Dibelius (1923): M. Dibelius, *Der Hirt des Hermas*, in *Die Apostolischen Väter. Handbuch zum Neuen Testament* vol.IV, Tübingen 1923, p. 416–644
- Gonis (2005): N. Gonis al., *The Oxyrhynchus Papyri* vol.LXIX, London 2005
- Haussleiter (1884): J. Haussleiter, *De versionibus pastoris Hermae Latinis*, *Acta Seminarii Philologici Erlangensis* 3 (1884), p. 399–477 (= Diss. Erlangen 1884)
- Henne (1990): P. Henne, *Hermas en Egypte: la tradition manuscrite et l'unité rédactionnelle du Pasteur*, *Cristianesimo nella Storia* 11 (1990), p. 237–256
- Hilhorst (1976): A. Hilhorst, *Sémitismes et latinismes dans le Pasteur d'Hermas*, Nijmegen 1976
- Hilhorst (1988): A. Hilhorst, *Hermas*, in *Reallexikon für Antike und Christentum* vol.XIV (1988), p. 682–701
- Hofmann (1965): J.B. Hofmann – A. Szantyr, *Lateinische Syntax und Stilistik*, München 1965 (*Handbuch der Altertumswissenschaft* II.2.2)
- Lake (1907): K. Lake, *Facsimiles of the Athos Fragments of the Shepherd of Hermas*, Oxford 1907
- Lappa-Zizicas (1965): E. Lappa-Zizicas, *Cinq fragments du Pasteur d'Hermas dans un manuscrit de la Bibliothèque Nationale de Paris*, *Recherches des sciences religieuses* 53 (1965), p. 251–256
- Leumann (1977): M. Leumann, *Lateinische Laut- und Formenlehre*, München 1977 (*Handbuch der Altertumswissenschaft* II.2.1)
- Mazzini (1980): I. Mazzini, *Il codice Urbinate 486 e la versione palatina del Pastore di Erma*, *Prometheus* 6 (1980), p. 181–188
- Mazzini (1981): I. Mazzini – E. Lorenzini, *Il Pastore di Erma: due versioni latine o due antologie di versioni?*, *Civiltà Classica e Cristiana* 1, II, (1981), p. 45–86

- Mohrmann (1961a): C. Mohrmann, *Le problème du vocabulaire chrétien*, in Ead., *Études sur le latin des chrétiens I*, Roma 1961², p. 113–122 (first published in: *Scientia Missionum Ancilla*, Mélanges A.J.M. Mulders, Utrecht 1953, p. 254–262)
- Mohrmann (1961b): C. Mohrmann, *Notes sur le latin liturgique*, in Ead., *Études sur le latin des chrétiens II: Latin chrétien et médiéval*, Roma 1961, p. 93–107 (first published in: *Irénikon* 25 (1952) p. 3–19)
- Mohrmann (1965a): C. Mohrmann, *Les éléments vulgaires du latin des chrétiens*, in Ead., *Études sur le latin des chrétiens III: Latin chrétien et liturgique*, Roma 1965, p. 33–66 (first published in: *Vigiliae Christianae* 2 (1948), p. 89–101; 163–184)
- Mohrmann (1965b): C. Mohrmann, *Les origines de la latinité chrétienne à Rome*, in Ead., *Études sur le latin des chrétiens III: Latin chrétien et liturgique*, Roma 1965, p. 67–126 (first published in: *Vigiliae Christianae* 3 (1949), p. 67–106; 163–183)
- Mohrmann (1965c): C. Mohrmann, *Statio*, in Ead., *Études sur le latin des Chrétiens III: Latin chrétien et liturgique*, Roma 1965, p. 307–330 (first published in: *Vigiliae Christianae* 7 (1953), p. 221–245)
- Paramelle (1969): J. Paramelle – P. Adnès, *Hermas*, in *Dictionnaire de Spiritualité* vol.VII (1969), p. 316–334
- Roberts (1983): C. H. Roberts ed., *The Oxyrhynchus Papyri* vol.L, Egypt Exploration Society, London 1983
- Simonetti (2013): M. Simonetti, *Di alcune varianti nelle traduzioni latine del Pastore di Erma*, *Latinitas S.N.* 1 (2013), p. 35–42
- Schulz-Flügel (2002): E. Schulz-Flügel, *Canon Muratori/Muratorisches Fragment*, in: S. Döpp – W. Geerlings (eds.), *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, Freiburg 2002³, p. 138–139
- Turner (1920): C. H. Turner, *The Shepherd of Hermas and the Problem of its Text*, *The Journal of Theological Studies* 21 (1920), p. 193–209
- Van Lantschoot (1962): A. Van Lantschoot, *Un second témoin éthiopien du Pasteur d'Hermas*, *Byzantion* 32 (1962), p. 93–95
- Wikenhauser (1963): A. Wikenhauser, *Einleitung in das Neue Testament*, Freiburg – Basel – Wien 1963

The *Shepherd* of Hermas in Latin

Stemma codicum¹

α: defect in the fasciculation of the XIth *Commandment*: all the manuscripts have *Mand.XI,1–6 et alius mendax propheta est ... qui autem interrogatus loquitur secundum desiderium* after *Mand.X,1,4 et divitiis hominum ethnicorum* and *Mand.IX,6–12 terrestris est et levis ... dei prophetam* after *Mand.XII,2,1 primum omnium hominum*.

α': errors and omissions shared by **β** and **Sg**, i.e. **γ** (in particular, *Sim.V,4,2: inquit tui erit β Sg; inquit debes interrogare nam si oportuerit V W O Cb*).

¹ P. Cecconi published a different stemma in 2012, when the online reproductions of G and V were not yet available. The source for the texts of G and V was the edition of Cotelerius, whose critical apparatus suggested a connection between G and V in an autonomous group (the so-called G*). As we now see, this group does not exist. For more information, see Cecconi (2012) p. 35–49.

β: defect also in the fasciculation of the IXth *Parable*: *Sim.IX,4,5 in qua structi essent* up to *Sim.IX,14,2 et si egerint* comes after *Sim.IX,28,2 passi sunt et ex toto corde suo*.

(γ^{pc}): (hypothetical) correction of **γ** by a second hand later than **Sg** from another source that was free from the errors of **α'**. The corrections were taken over by the later copies of **γ** (cf. especially *Sim.V,4,2*).

δ: a tradition represented by later codices with an inferior and often banalized text. See Introduction, p. 26f.

Ϙ: defect of fasciculation that led to the transposition of *Mand.XI,6–12 (terrestris est et levis ... dei prophetam)* after *Mand.XI,15 spiritum iustorum, quales veniunt tales inveniuntur* in **L**.

Conspectus siglorum

Horum codicum fide nititur textus Latinus:

G	Parisinus lat.11553 (Sangermanensis), s. IX (deficit post <i>Vis.III,8,3 prima quidem earum</i>)
K	Augiensis 183, s. IX vel X
P	Parisinus, Sainte Geneviève 80/Gr.587, s. XIII
β	<i>consensus codicum K P</i>
Sg	Sangallensis 151, s. IX/X
V	Parisinus lat.14656, Saint-Victor, s. XII
W	Vindobonensis 821 (Theol.lat. 705), s. XII
Cb	Cantabrigensis Univ.Dd.IV.11, s. XIII/XIV
γ'	<i>consensus codicum Sg V W Cb</i>
O	Bodleianus Laud.Misc.488, s. XII
γ	<i>consensus codicum γ' et O (vel omnium vel plurimorum)</i>
M	Mons, bibliotheca municipalis, n.15/162, s. XII
L	Londinensis, Lambeth Palace 73, s. XIII
Aw	Antwerpen, Plantin-Moretus 126/62, s. XIV
Vat	Vaticanus lat.3848, s. XIV
D	Dresdensis A47, s. XV
δ	<i>consensus codicum M L Aw Vat D vel omnium vel plurimorum</i>

In sola Similitudine II accedit:

N	Parisinus lat. nouv.acqu. 763, s. IX
---	--------------------------------------

Non laudatur:

‘Bod.’, ‘B’ ‘Bodleianus’ Felli, *qui aut idem qui O aut perditus aut phantasma est.*

Interdum laudatur:

Pal versio Palatina (ex editione A. Vezzoni, 1994)

Laudantur hae editiones versionis Vulgatae:

ed.pr. Faber Stapulensis 1513

Fellus Fell 1685

Cot. Cotelierius/Clericus 1724

Gall. Gallandius 1765

Dress. Dressel 1857

Hilg. Hilgenfeld 1873

*Laudantur hi testes Graeci:*²

O7 P. Oxyrhynchus 3527, s. III (*Sim.*VII,4,1–5,2)

M1 P. Michigan 129, s. III (*Sim.*II,8–IX,5,1)

O2 P. Oxyrhynchus 404, s. III/IV (*Sim.*X,3,3–5; 4,3)

O3 P. Oxyrhynchus 1172 + P. Oxyrhynchus 3526 + P. Lond.Brit.Lib.2067 + P. Lond.Lit.224, s. IV (*Mand.*V,3–VI,2; *Sim.*II,4–10)

O4 P. Oxyrhynchus 1599 + P. Lond.Brit.Lib.2467 + P. Lond.Lit.225, s. IV (*Sim.*VIII.6,4–8,3)

S Codex Sinaiticus, s. IV (*Vis.*I,1,1–*Mand.*IV,3,6; *Sim.*VI,5,5–VIII,2,5; *Sim.*IX,14,4–18,5)

S^c Sinaitici correctores

Bo P. Bodmer 38, s. IV–V (*Vis.*I–III)

Pp P. Prag 1, s. IV–V (*Mand.*VIII,9–10; *Sim.*V,7,3–4; VI,1,2–4)

B1 P. Berolinensis 5104, s. V (*Mand.*IV,4,4–V,1,2; V,1,3–4)

Am P. Amherst 190, s. VI (*Vis.*I.2,2–3,1; *Vis.*III,12,2–13,4; *Mand.*XII,1,1–3; *Sim.*IX,2,1–5; 12,2–5; 17.1–4; 30,1–4)

F Florilegium Patristicum, s. XIII, cuius partes sunt: ³

Fa codex Athos Lavra.K.96 (*Sim.*VI; *Sim.*VII; *Sim.*IX,31,4–33,3)

Fp codex Parisinus gr.1143 (*Sim.*II,8–10; *Sim.*V,3,4–9; *Sim.*VII,4; *Sim.*IX,23,3–5; 33,1–3)

A Codex Athous Gregoriou 96, s. XIV (deficit post *Sim.*IX,30,3)

² Cf. Leutzsch (1998) p. 117–121.

³ Bandini (2000) p. 110.

Pastor^{aa}

Visio I

(1) **1.** Qui enutrierat me vendidit quandam puellam Romae; post multos annos ^ahanc^a ego cognovi ^bet^b coepi eam diligere ut sororem. **2.** Post tempus aliquod lavari eam in flumine ^aTiberi^a vidi et porrexi ei manum et eduxi eam de flumine. ^bVisaque ea ^cdixi: *Felix essem, si talem uxorem haberem.*^b ^dEt speciem cum vidissem^c, cogitabam in corde meo dicens: *Felix essem, si talem uxorem haberem*^d *et specie et moribus.* Hoc solum cogitavi, nec ultra aliquid cogitavi. **3.** Post tempus aliquod, ^aproficiscens cum his cogitationibus^a et honorificans ^bcreaturam^b dei, quam ^cmagnificae et pulcherrimae sint^c, et dum ^dambulo^d, obdormivi. Et spiritus me rapuit et tulit me per quendam locum ^ead dexteram^e, per quem non poterat homo iter facere. Erat autem locus ille in rupibus et abruptus ab aquis. Cumque transissem locum illum, veni ad planitiem et genibus positus coepi orare dominum et confiteri peccata mea. **4.** Et orante me apertum est caelum, et video mulierem illam quam concupieram salutantem me de caelo et dicentem: *Herma, ave.* **5.** Et ego prospiciens illam dico ei: *Domina, ^aquid tu hic facis^a?* At illa respondit mihi: ^bRecepta^b *sum ut peccata tua arguam* ^cad dominum^c.

Pastor

^a haud clare legitur W usque ad Vis.I,1,3 *et dum ambulassem obdormivi* --- ante visionem primam excerptum ex Hieronymo (*De vir. ill.* 10) et argumentum Pastoris praebent β δ; argumentum solum praebent G Sg V Cb; O hodie neque excerptum neque argumentum habet. Argumentum hoc est: *Liber Pastoris nuntii paenitentiae. Mandata ac similitudines eius, in quibus apparuit et locutus est Hermae cui etiam in principio apparuit Ecclesia in variis figuris. Sunt ergo visiones Ecclesiae numero quattuor, pastoris nuntii paenitentiae visio numero una* (G Sg V Cb; visio una β; visionum numerus quinque δ). *Mandata eiusdem numero duodecim. Similitudines ipsius* (om. ipsius Sg V Cb) *numero decem.* Hieronymum, qui ad interpretationem Pastoris non pertinet, edere supersedimus.

Visio I

(1) **1.1.** ^ahanc γ δ; haec β G --- ^bom. et V

2. ^atiberi β Sg V W; tiberis δ G O; tiberim Cb --- ^bom. visaque ... haberem S Bo A Pal --- ^cdixi felix essem si talem uxorem haberem et speciem cum vidissem δ G O P; dixi felix essem si talem uxorem haberem K; om. γ' (W ut videtur) --- ^dom. et speciem ... uxorem haberem K

3. ^acf. πορευομένου μου εἰς κώμας S Bo A, *apud civitatem Ostiorum* Pal --- ^bcreaturas V --- ^cmagnificae et pulcherrimae sint β γ; *magnifica et pulcherrima sint* G^{ac}; *magnifica et pulcherrima sit* δ G^{pc} --- ^dambulo γ G P; *ambulassem* δ; *ambulans* K --- ^eem. *per quendam locum desertum* Hilg. cf. δι' ἀνοδίας τινός S Bo A et Vis.III,7,1 *in loca deserta*

5. ^aquid tu hic facis γ D; *hic quid tu facis* G^{pc}; *hic tu facis* G^{ac}; *quid hic tu facis* P Aw; *quid hic* K M L Vat --- ^bpraecepta Vat --- ^cad dominum β γ; *ante dominum* G; *a domino* δ

6. ^aDico ei: Domina^a ^bnunc^b tu me ^cargues^c? – Non, inquit, sed audi verba quae tibi incipio dicere: deus, qui in caelis ^dhabitat^d et condidit ex nihilo ea quae sunt et multiplicavit propter sanctam ecclesiam suam, irascitur tibi quoniam peccasti in me. 7. Respondens dico ei: Domina, si ^aego in te^a peccavi, ubi, aut in quo loco, aut quando tibi turpe verbum locutus sum? ^bNon^b semper te ac si ^cdeam^c arbitratus sum? ^dNon^d semper ^ereveritus^e velut sororem? Quid ^fmei^f ^gcommentiris^g, ^hmulier^h, haec tam nefanda? 8. Tunc illa arridens mihi ait: In corde tuo ascendit concupiscentia nequitiae. Aut non videtur tibi viro iusto ^asaevam rem^a esse si ^bascenderit^b in corde ^cillius ^dmala concupiscentia^c? Peccatum ^eest^d ei et ^equidem magnum. Iustus enim vir ^fiusta^f cogitat. ^gCogitando^g ergo ^hillum ea^h quae iusta sunt et recte ⁱingrediente eumⁱ in caelis propitium habebit dominum in omni negotio suo. Qui autem nefanda cogitant in cordibus suis, mortem et captivitatem sibi assumunt, maxime hi qui saeculum hoc diligunt et gloriantur in divitiis ⁱsuisⁱ. Et qui non expectant ^kbona futura^k, 9. ^avagantur^a animae ^billorum^b. Haec autem faciunt dubii, qui non habent spem in ^cdeo^c, et contemnunt et neglegunt vitam suam. Sed tu ora ad dominum, et sanabit peccata tua totiusque domus tuae et omnium sanctorum.

(2) 2. 1. Postquam autem locuta est verba haec, clausi sunt caeli, et ego eram totus in maerore et metu et dicebam intra me: Si hoc mihi peccatum ascribitur, quo modo potero salvus esse aut quo modo exorabo dominum pro peccatis meis ^aplenissimis^a? Quantis verbis rogabo dominum ut mihi propitius sit? 2. Haec me recogitante et discernente in corde meo, video contra me cathedram de lanis candidis sicut nix factam magnam. Et venit mulier anus in veste ^asplendida^a, habens librum in manu, et sedit singularis et salutavit me: Herma, ave. Et ego maestus et plorans dixi: Domina, ave. 3. Et illa dixit mihi: Quid maestus es, Herma, qui eras patiens et modestus et semper hilaris? Respondens dico ei: ^aDomina, ^binedia^b ^cmihi obiecta est^{ca} a muliere optima dicente quoniam peccavi in eam.

6. ^adomina δ --- ^bnum Sg V W; numquid Cb --- ^cargues β γ G^{ac}; arguis δ G^{pc} --- ^dinhabitat Sg V P

7. ^ain te ego δ --- ^bnon G Sg O W P; num V M L Cb Aw; nonne K Vat; nam D --- ^cdeum γ --- ^dnon G Sg O W P^{ac}; num V M P^{pc} Cb Aw; nonne K Vat; mia D --- ^ereveritus sum Aw D; te veritus M Vat; cj. te veritus sum ed.pr. cf. σε ἐνετράπην S Bo A --- ^fde me P --- ^gcommentaris P; commemoraris L --- ^hmulieri Sg V; om. Vat

8. ^arem saevam L --- ^bascendit Vat; ascendet D --- ^cillius concupiscentia mala V --- ^dom. mala concupiscentia peccatum est L --- ^eem. est enim et Hilg. cf. γάρ ἐστιν καὶ A, γέ ἐστιν καὶ S, δέ ἐστιν καὶ γε Bo --- ^fiuste δ --- ^gcogitando β G Sg V Cb^{ac}; cogitante δ O W; cogitans Cb^{pc} --- ^hillum ea β G; illum et γ; illo ea δ --- ⁱingrediente eum G K; ingrediente eam Sg V; ingredientem eam Cb; ingrediente ea W; ingrediente illo δ P; ingrediente eo O; videtur interpres totum contextum sic legisse et ad verbum transtulisse: ἐν τῷ οὖν δίκαια βουλευέσθαι αὐτὸν καὶ κατορθοῦσθαι αὐτὸν (ἐν τῷ οὖν δίκαια βουλευέσθαι αὐτὸν κατορθοῦται ἡ δόξα αὐτοῦ S^c Bo A) --- ⁱom. suis G --- ^kfutura bona δ

9. ^avacuantur δ; μετανοήσουσιν S; μεταμελήσονται Bo; πολλά μεταμελήσουσιν A --- ^beorum Vat --- ^cdomino M Vat

(2) 2.1. ^apessimis L

2. ^acandida L Aw^{ac} D

3. ^acf. κυρία ὀνειδισμός μοι γέγονεν S^c; om. S Bo A Pal --- ^binedia β G V; contumelia M Aw Vat D; infamia Sg W Cb; lascivia O L --- ^cobiecta est mihi Vat ed.pr. Hilg.; est mihi obiecta O

4. At illa dixit: Absit a servo dei res ista. Sed forte in corde tuo ascendit illa. Est quidem ^{aa} servis dei talis cogitatio peccatum inferens. Non enim ^bdebet haec cogitatione^b ^cabhorrenda servus^c dei ^det spiritus probatus concupiscere in malum opus^d, et praecipue ^eHerma^e, qui ^fes^f continens ab omni ^gconcupiscentia^g scelesti et ^fes^f omni simplicitate plenus et innocentia magna.

(3) 3. 1. Sed non causa tui irascitur ^adominus^a, sed propter domum tuam, ^bquae^b nefas admisit in dominum et in ^cnos^c parentes suos. ^dEt^d tu cum sis amator filiorum, non commonuisti domum tuam, sed dimisisti ^eillos^e convolari saeve. Propter hoc ^ftibi irascitur^f dominus, sed ^gsanabit^g omnia quae ^hante^h gesta sunt ⁱmala in domo tuaⁱ. Propter illorum enim peccata et iniquitates consumptus es a saecularibus negotiis. 2. Iam enim misericordia dei miserta est tui et domus tuae et confortavit te in gloria. Tu tantum ^anoli ^bvagare^b, sed ^aanimaequus^c esto et conforta domum tuam. Tamquam aerarius producens opus suum ^dobtingit^d ^eei^e cui vult, sic et tu verbum quotidianum ^fiustum^f docens abscondes grande peccatum. Ne desinas ergo commonere natos tuos; scit enim deus quoniam paenitentiam agent ex toto corde suo et ^gdescribet te^g in libro vitae. 3. Cumque finisset verba haec, ait mihi: Vis audire me legentem? Dico: ^aEt ego volo, domina^a. – Esto ergo auditor. Et revoluta libro legebat ^bglorias^b ^cmagnifice et mirifice^c, ^dquae^d non poteram in memoria retinere. Erant enim verba terrifici, ^equae non poterat homo sustinere. Novissima tamen verba ^fin memoria^f mandavi. Erant enim modica^e et utilia nobis: 4. Ecce deus virtutum, qui invisibili virtute et magno sensu suo condidit mundum et honorifico consilio ^ab^bcircumdedit decorem creaturae suae^b et fortissimo^a suo verbo ^cconfixit^c caelum et fundavit terram super aquas et virtute sua potenti condidit sanctam ecclesiam suam, quam benedixit, ecce ^dtransferet^d caelos ac montes, colles ac maria, et omnia ^eplana^e fient electis eius ut reddat illis repromissionem, quam repromisit cum multo honore et gaudio, si ^fservaverint^f legitima dei, quae acceperunt in magna fide.

4. ^aadd. in δ --- ^bem. debet haec cogitatione nos; debet haec cogitatio G^{ac} Sg V Cb; cogitatio haec debet δ; debet cogitationem K; debet hanc cogitationem G^{pc} W O P --- ^cabhorrenda servus Sg V Cb; abhorrenda esse servo δ; abhorrendam servis K W; abhorrendam servus G^{ac} O; abhorrendam recipere servus G^{pc}; servus P; legitur totus contextus sic in Pal: iniqua autem cogitatio et timida in omni casto spiritu et probato, si desideravit opus iniquum cf. S Bo A --- ^dom. et spiritus ... in malum opus K --- ^eHermas V --- ^fes γ G K; est δ O P --- ^gcupiditate K; pollutione δ

(3) 3.1. ^adeus δ --- ^bquia G --- ^cnos omnes codices cf. ἡμᾶς S^c; cj. vos Hilg. cf. ὑμᾶς Bo Am A vobis Pal - --- ^dom. et γ --- ^eeos V --- ^firascitur tibi δ --- ^gsanavit δ --- ^hin te γ --- ⁱin domo tua mala L

2. ^aom. noli vagare sed G --- ^bvagare β Sg W Cb; vagari δ V O P^{ac} --- ^canimi equus D; animequius Vat; animaequus K^{pc} V --- ^dobtingit γ G^{ac} K; opticum M Aw; opricum Vat; optimum D; obtingit G^{pc} P --- ^eem. rei Hilg. cf. τοῦ πράγματος S A --- ^fiuste δ --- ^gscribit te Vat; scribet te ed.pr.

3. ^adomina ego volo δ --- ^bgloriose γ --- ^com. et mirifice V --- ^dquas G --- ^eom. quae non poterat ... enim modica Cb --- ^fmemoriae Sg V W

4. ^aom. circumdedit decorem ... et fortissimo δ --- ^bcircumdecoravit creaturam suam G; circum decorem creaturae suae β --- ^cconfinxit W Aw D --- ^dtransfert M Vat D --- ^eplana γ δ G cf. τὰ ὀμαλά S Bo A; plena β --- ^fservarint O^{ac} L Vat

(4) 4. 1. Cumque consummasset legendo, exsurrexit de cathedra et venerunt quattuor iuvenes et tulerunt cathedram iterum ad orientem. 2. Et vocavit me ad se et tetigit pectus meum aitque mihi: *Placuit tibi lectio mea?* Dico ei: *Domina, haec mihi novissima placent, priora autem saeva et dura sunt.* At illa ait mihi ^adicens^a: *Haec novissima iustis, priora autem refugis et ethnicis.* 3. Et cum loqueretur mecum, duo ^aquidam^a viri apparuerunt et sustulerunt illam in ^bhumeris^b et abierunt, ubi et cathedra erat, ad orientem. Hilaris autem discessit, et cum iret, ait ^cad me^c: *Confortare, Herma.*

Visio II

(5) 1. 1. Cum vero ^aproficiscerem^a ^bcum his <cogitationibus>^b circa illud tempus, quo et anno priore, ambulans commemoratus sum anni prioris visionem. Rursumque ^cabstulit me^c spiritus et ^dduxit^d me in eundem locum, quo anno priore. 2. Cumque venissem ad illum locum, positus genibus coepi orare dominum et honorificare nomen eius, quod dignum me arbitratus sit et manifestaverit mihi peccata pristina. 3. Et cum surrexissem ab oratione, ^aaudio contra me^a anum illam, quam et anno priore videram, ambulantem et legentem libellum aliquem. Et ait mihi: *Potes haec electis dei renuntiare?* Dico ei: *Domina, tanta in ^bmemoria^b retinere non possum. Da autem mihi libellum et describam.* – *Accipe,* inquit, *et ^crestitues^c mihi eum.* 4. Ut autem ^aaccepi^a, in quendam locum agri ^bsedens^b descripsi omnia ad litteram; non inveniebam ^cenim^c syllabas. Cumque consummassem scripturam libelli, subito ^draptus est de manu mea^d libellus, a quo autem, non vidi.

(4) 4.2. ^aom. *dicens* δ

3. ^aquidem V --- ^bhumerum L --- ^cmihi δ

Visio II

(5) 1.1. ^aproficiscerem G Sg V P^{ac} (cf. ThLL X.2, 1704); *proficiscerem* δ K W O P^{bc} Cb --- ^bcj. *cum his <cogitationibus>* nos cf. Vis.I,1,3 *proficiscens cum his cogitationibus*; cj. *Cumis* Barthius; *apud regionem Cumanorum* Pal; εἰς κώμας S Bo A; cj. εἰς Κούμας Dindorf --- ^cme abstulit δ --- ^dduxit γ G K; *eduxit* δ P

3. ^aaudio contra me G^{ac} P; *audivi* K; *audivi contra me* δ; *video contra me* γ G^{pc} Pal; cf. βλέπω ἀπέναντί μου S Bo A --- ^bmemoria γ δ; *memoriam* β G --- ^crestituas G

4. ^arecepi Vat D --- ^bsecedens γ --- ^cautem V; om. β --- ^dde manu mea raptus est δ

(6) 2. 1. Post quindecim autem dies cum ieiunassem multumque ^arogassem dominum^a, revelata est mihi scientia scripturae. Erat autem scriptura haec: 2. Semen tuum, Herma, deliquit in ^adomino^a et prodiderunt parentes suos in ^bnequitiam magnam^b et audierunt proditores parentum et ^cprodentes^c ^dprofecerunt^d. Sed etiam nunc adiecerunt ^{ee}peccatis suis libidines et commaculationes nequitiae et sic impleverunt iniquitates suas. 3. Sed impropere ^ahaec verba^a filiis tuis omnibus et coniugi tuae, quae futura est soror tua. Et ipsa enim compescat linguam suam, in qua malignatur. Sed auditis verbis his continebit se et habebit misericordiam. 4. ^aErudietur^a enim, postquam impropere haec verba ^billis^b, quae mandavit ^cille^c dominator, ut ^dtibi^d revelentur. Tunc remittentur illis peccata, ^equae iam pridem^e peccaverunt, ^fet omnibus sanctis, qui peccaverunt^f usque in hodiernum diem, si ex toto corde ^{gg}egerint paenitentiam et abstulerint a cordibus suis dubitationes. 5. Iuravit enim ^aille dominator^a per gloriam suam super electos suos, praefinita ista die etiam nunc si peccaverit aliquis, non ^bhabiturum^b ^cillum^c salutem. Paenitentiae enim iustorum habent fines. Repleti sunt dies paenitentiae omnibus sanctis gentibus autem ^dpaenitentia^d usque in ^enovissimo die^e. 6. Dices ergo eis qui praesunt ^aecclesiae^a, ut dirigant vias ^bsuas^b in iustitia, ut recipiant in pleno repromissionem cum multa gloria. 7. Permanete ergo qui operamini iustitiam et sic facite, ut ^afiat^a ^bvester transitus^b cum sanctis angelis. Felices vos, quicumque sustinetis pressuram supervenientem magnam, et quicumque non negaverit vitam suam. 8. Iuravit enim dominus per filium suum: qui ^adenegaverit^a filium ^bseque despondentes vitam suam, qui nunc denegaturi sunt^b in advenientibus diebus. Hi autem, qui ^cnumquam^c denegaverint, ob nimiam misericordiam propitius factus est illis.

(6) 2.1. ^adominum rogassem δ V

2. ^adominum G Sg V Cb --- ^bnequitia magna γ --- ^cprudentes V^{ac} Vat --- ^dcj. <non> profecerunt Gleede cf. οὐκ ὠφελήθησαν S A et nihil sibi profuerunt Pal --- ^eadd. peccata G

3. ^averba haec M Vat

4. ^aerudientur V O W --- ^billis γ G P; illi δ K --- ^cilli δ; em. mihi Hilg. cf. μοι S Bo A --- ^dom. tibi G --- ^eque iam quidem D; qui iam pridem M L Aw Vat --- ^fom. et omnibus sanctis qui peccaverunt Vat D --- ^gadd. suo δ

5. ^adominator ille δ --- ^bhabiturum G^{ac} --- ^cillam G^{ac} Sg V Cb --- ^dpaenitentia β γ G; paenitentiae δ O --- ^enovissimo die β G^{ac} W V Cb; novissima die M Aw Vat; novissimam diem D; novissimum diem G^{pc} Sg O

6. ^aecclesiis Vat D Hilg. --- ^bom. suas δ

7. ^asit δ W --- ^btransitus vester M Vat

8. ^adenegaverint D Hilg., cf. τοὺς ἀρνησαμένους S Bo A --- ^bse qui despondentes vitam suam qui nunc denegantur sunt β; cf. ἀπεγνωρισθαι ἀπὸ τῆς ζωῆς αὐτῶν, τοὺς νῦν μέλλοντας ἀρνεῖσθαι S Bo A (om. νῦν A); expectes 'despondere' pro 'despondentes', sed fieri potest ut interpres in graeco legerit ἀπεγνωρισμένους --- ^cem. umquam Hilg. cf. πρότερον S Bo A

(7) 3. 1. Tu autem, Herma, noli meminisse ^amalorum^a filiorum tuorum, sed nec sororem tuam sinas, sed ^{bb} ut ^cemendetur a^c pristinis peccatis. Erudietur enim doctrina ^dista^d, si tu iam memor non fueris ^{ee}malitiae illorum. Memoria enim ^{ff}malorum mortem operatur, ^goblivio ^henim^h malorum vitam aeternam ⁱcooperatur^{ig}. Tu ⁱenimⁱ, Herma, magnas tribulationes ^khabuisti saeculares^k propter praevaricationes domus tuae, quoniam non pertinuit ad te de illis, et in negotiationibus tuis ^lmalignis^l ^mimplicatus^m es. 2. Sed illud te saluum faciet, quod non discesseris a deo vivo. Et simplicitas tua et nimia continentia, haec saluum fecerunt te, si permanseris; et omnes salvos ^afaciet^a, quicumque huiusmodi operantur et ingrediuntur in ^binnocentia et in simplicitate^b. Hi qui huiusmodi sunt ^cinvalescent^c adversus omnem nequitiam et ^dpermanebunt^d in vitam aeternam. 3. Felices omnes, qui operantur iustitiam, non absumentur ^ausque in aeternum^a. 4. Dices autem: ^aMagna ecce^a tribulatio venit. Si tibi videtur, iterum nega. Prope est dominus convertentibus, sicut scriptum est in ^bHeldam et Modal^b, qui vaticinati sunt in solitudine populo.

(8) 4. 1. Revelatum ^aest autem mihi^a, fratres, dormienti a iuvene specioso et dicente mihi: Anum illam, a qua accepisti libellum, quam putas esse? Et ego dixi: Sibyllam. – Erras, inquit, non est. – Quae ^best ergo^b, domine? Et dixit mihi: Ecclesia est. Et dixi ^cilli^c: Quare ergo anus est? – Quoniam, ^dinquit^d, ^eprior omnium^e creata est ^{ff}, ideo anus, et propter illam mundus factus est. 2. Post haec autem visionem vidi in domo mea, et venit illa anus et interrogavit me si iam libellum dedissem senioribus. Et respondi: Adhuc non. Et illa dixit: Bene, ^ainquit^a, fecisti; habeo enim ^bverba quaedam^b ^cedicere^c tibi. Cum ergo consummavero omnia verba, ^daperte^d scientur ^eelectis^e. 3. ^aScribes^a ergo duos libellos et mittes unum Clementi et unum ^bGrappate^b. Mittet ^cergo^c Clemens in exterarum civitates; illi enim permissum est, ^dGrappate^d autem commonebit viduas et orphanos. Tu autem leges in ^ehac civitate^e cum senioribus, qui praesunt ecclesiae.

(7) 3.1. ^amaiorum Sg V W --- ^badd. admone G --- ^cemendetur G; em. emundentur a Hilg. cf. καθαρισθῶσιν S Bo A --- ^dem. iusta Hilg. cf. δικάζω S Bo A --- ^eadd. malorum Vat --- ^fadd. illorum P --- ^gom. oblivio enim ... aeternam cooperatur K --- ^hautem Sg Cb --- ⁱoperatur V; om. L --- ^jautem Sg W Cb --- ^ksaeculares habuisti δ --- ^lmagnis G --- ^mimplicatus K

2. ^aom. faciet P --- ^binnocentiam et in simplicitatem G O; innocentia sua et in simplicitate Cb; innocentia et simplicitate P --- ^cinvalescunt δ --- ^dpertinebunt γ

3. ^ain aeternum Vat D

4. ^aem. Magno: Ecce Hilg. cf. Μαξίμω. Ἰδοὺ S Bo A --- ^bHeldad et Modad G; Helda et Meda δ

(8) 4.1. ^aest δ --- ^bergo est Vat ed.pr. Hilg. --- ^cad illum δ --- ^dom. inquit δ --- ^eomnium prior δ --- ^fadd. inquit δ

2. ^aom. inquit δ --- ^bquaedam verba δ --- ^cedissere V; adicere Vat Dress. et Hilg. cf. προσθεῖναι S Bo A --- ^dper te K Pal et cj. Hilg. cf. διὰ σοῦ S Bo A --- ^eelectis γ δ P Pal cf. τοῖς ἐλεκτοῖς S Bo A; electi G K L

3. ^ascribe δ --- ^bGrappati K --- ^cvero O --- ^dGrappas K; Grapte G^{ac} --- ^ehac civitate γ δ G^{pc}; hanc civitatem β G^{ac}

Visio III

(9) 1. 1. Visio quam vidi, fratres, visio talis erat. 2. Cum ieiunassem frequenter et precatus essem dominum, ut mihi ostenderet revelationem, quam ^amihi^a pollicitus est ostendere per ^billam anum^b, eadem nocte ^cmihi apparuit^c illa anus et dixit mihi: *Quoniam sic ^degenus^d es et sollicitus ad sciendum omnia, veni in agrum ubi vis et circa horam sextam manifestabo me tibi et ostendam tibi quae oporteat te videre.* 3. Rogavi illam dicens: *Domina, in quem locum agri? – Ubi, inquit, vis, elige locum bonum, secretum.* Antequam ^aautem ei loqui^a coepissem et dicere ei locum, ait ^bmihi^b: *Veniam, ubi vis.* 4. Fui ergo, fratres, in agro et aestimavi horas et veni in locum, ubi constitueram ei venire. Et video subsellium: positum ^{aa}erat cervical lineum et super linteum expansum carbasinum. 5. Videns haec posita et neminem esse ^ain eum locum^a stupere coepi, et capilli mei exsurrexerunt, et quasi horripilatio me comprehendit, cum essem solus. Apud me autem reversus et memoratus gloriae dei et accepta audacia positis genibus confitebar deo iterum peccata, quae prius. 6. Et ecce ^aibi venit^a cum iuvenibus sex, quos et ante videram, et stetit post me et audiebat me orantem et confitentem domino peccata mea. Et tangens me dixit: *Desine iam pro peccatis tuis tantum orare. Ora et pro iustitia, ut accipias partem ex ea in domo tua.* 7. Et erexit me de loco et apprehendit manum meam et ^aadduxit^a me ad subsellium et ait illis iuvenibus: *Ite ^bet^b aedificate.* 8. ^aPostquam^a discesserunt iuvenes, et nos soli facti sumus, ait mihi: *Sede hic.* Dico ei: *Domina, sine seniores ante sedere.* – *Quod tibi dico, ^binquit, sede^b.* 9. Cumque vellem sedere ad dexteram partem, non est passa me sed annuebat mihi manu, ut ad sinistram partem sederem. ^aRecogitantem^a ^bautem^b me et ^cmaestum esse^c ^d<videns>^d quod non ^esinuit^e me ad dexteram ^{ff}sedere, ait mihi: ^g*Quid maestus es^g, Hermas? Locus qui ^{hh}ad dexteram illorum est, qui iam ⁱmerueruntⁱ deum et passi sunt causa ^jnominis eius^j. Tibi autem multum ^ksuperat^k, ut cum illis sedeas. Sicut manes, in simplicitate tua permane et sedeabis cum eis ^{ll}quicumque operati fuerint illorum opera et sustinuerint quae ^met^m illi sustinuerunt.*

Visio III

- (9) 1.2. ^aom. mihi δ --- ^banum illam M Vat --- ^capparuit mihi M Vat --- ^degenus β γ; egens δ; ieiunus G
 3. ^aautem ei loqui L P Vat D; autem loqui V; autem loqui ei M Aw; loqui autem Sg W; loqui autem ei G K O; loqui Cb --- ^bom. mihi δ
 4. ^ascribunt eburneum et super subsellium positum Pal et ἐλεφάντινον, καὶ ἐπὶ τοῦ συμφελίου ἔκειτο S Bo A
 5. ^ain eo loco γ
 6. ^avenit K Aw D; venit ibi M Vat
 7. ^aeduxit L --- ^bom. et G
 8. ^apostquam autem Vat D; po[(et sequitur vacuum) M --- ^bsede inquit δ
 9. ^arecogitantem G^{ac} Sg V Cb; recogitante δ G^{pc} K O W L; recogitans P; cf. disputante Pal; διαλογιζομένου S Bo (λογιζομένου A) --- ^bergo Vat Hilg. cf. οὖν A --- ^cmaesto existente δ; mesto O; cf. triste Pal; λυπούμενου S Bo A --- ^dadd. ‘videns’ nos exempli gratia --- ^esinuit γ^c G^{ac}; sinivit K; sinit O^{ac} W^{pc} D; sivit G^{pc} O^{pc} M P Aw Vat --- ^fadd. partem δ --- ^gom. quid maestus es G^{ac} --- ^hadd. est G^{pc} --- ⁱmeruerant G^{ac} --- ^jnominis eius β G^{pc} (ante nominis) W D; nominis domini O; nominis sui Vat; nominis G^{ac} Sg V M Cb Aw --- ^ksuperat γ G K; superest δ P --- ^ladd. et G^{pc} V O --- ^mom. et δ

(10) 2. 1. ^aDico^a ei: Domina, ^bvellem^b scire, quae sustinuerunt. – Audi, inquit, feras bestias, flagella, carceres, ^ccruces causa nominis^c. Propter hoc illorum sunt dexterarum partes sanctitatis, et ^dquisque^d passus fuerit propter nomen ^{ee}. Reliquorum autem sinistrae partes sunt. Sed ^futrisque^f, et eis qui ad dexteram quique ad sinistram sedent, ^gsunt^g dona et promissiones; tantum ^hquod^h ad dexteram sedent, habent gloriam quandam. 2. Tu autem cupidus es sedere ad dexteram cum eis. Sed exiguitates tuae multae sunt, emundaberis autem ab exiguitatibus tuis. Sed et omnes qui ^adubii^a non fuerint emundabuntur ab omnibus peccatis in hunc diem. 3. Et cum haec dixisset, volebat ire. Procidens ^{aa} illi ad pedes rogavi illam per dominum, ut mihi demonstraret quod repromiserat visum. 4. At illa rursus apprehendit manum meam et erexit me et fecit sedere super subsellium ad sinistram et elevata virga splendida quadam ait mihi: Vides magnam rem? Dico ei: Domina, nihil video. ^{aa} – Ecce ^bnon^b vides contra te turrem magnam, quae aedificatur super aquas lapidibus quadratis splendidis? 5. In ^aquadrato^a autem aedificabatur turris ab illis sex iuuenibus, qui venerant cum illa. Alii autem multa millia ^bvirorum^b apportabant lapides. ^cQuidam quidem de profundo trahebant lapides^c, alii ^dde terra^d transferebant et porrigebant illis sex iuuenibus. ^{ee} Accipiebant et aedificabant. 6. Eos quidem qui de profundo ^alapides extrahebantur^a omnes sic ^bimponerant in structuram^b. Politi enim erant et convenientes commissurae cum illis lapidibus, et sic coniungebantur alius ad alium, ita ut commissurae eorum non parerent. Et sic parebat structura turris tamquam ex uno lapide aedificata. 7. ^aCeteri^a autem lapides qui afferebantur de terra, quosdam quidem reiciebant, quosdam autem ponebant in structuram. Alios autem excidebant et proiciebant longe a turre. 8. Alii autem ^alapides multi^a circa turrem positi erant, et non utebantur illis ^bin^b structuram. Erant enim quidam ex his scabrosi, alii autem scissuras habebant, alii autem candidi et rotundi, non convenientes in structuram turris. 9. Videbam autem alios lapides proci in longe a turre et venientes in ^avia^a et non manentes in via, sed volvi de via in locum desertum; alios autem in ^bignem^b incidentes et ardentes; alios autem cadentes secus ^caquas^c ^dnon^d posse volvi in aquam, ^equidem volentibus^e eis intrare in aquam.

(10) 2.1. ^adixi K --- ^bvelim K --- ^ccruces causa nominis eius G^{pc}; cruce causa nominis domini O; om. δ --- ^dquisque Vat; quicumque L --- ^eγ' G^{ac} Aw; add. dei O M Vat; add. eius G^{pc}; add. domini β D --- ^futrisque G V Cb --- ^gsicut V --- ^hqui G Sg Cb Vat; quod qui W

2. ^aibi G

3. ^aautem D Hilg.

4. ^aadd. ait mihi O Hilg. --- ^bom. non β

5. ^aquadro G K --- ^bhominum δ --- ^com. quidam quidem ... trahebant lapides G^{ac} K --- ^dom. de terra δ --- ^eadd. qui D Hilg.; add. illi V cf. ἐκεῖνοι δὲ S Bo A

6. ^aextrahebantur lapides Vat; extrahebantur P; trahebantur lapides M; lapides extrahebant D --- ^bin structuram imponebant V

7. ^aceteros γ'

8. ^amulti lapides δ --- ^bad γ'

9. ^aviam Sg V Cb --- ^bigne G K O M Aw D --- ^caquam Vat --- ^dnec Sg V Cb --- ^equidem volentibus γ G cf. καίπερ θελόντων S Bo (om. A); volentibus quidem δ P; quidam volentibus K

(11) 3. 1. Et cum haec mihi demonstrasset, volebat recurrere. Dico ei: *Domina, quid^a mihi^a prodest haec vidisse et non scire quae^b sunt^b hae res?* Respondens dixit mihi: *Versutus es homo, volens scire ea quae circa turrem sunt.* – Ita, inquam, domina, ut fratribus annuntiem, et hilariores fiant et haec audientes honorificent dominum cum multa gloria. 2. Et illa ait: *Audient quidem multi, et cum audierint, quidam ex^a eis^a gaudebunt, quidam^b autem flebunt^b.* Sed^c et^c isti audientes si paenitentiam egerint, et ipsi gaudebunt. Audi nunc similitudinem turris, ^{dd} omnia haec, et hactenus mihi molestior^e esse de revelatione^e noli. Revelationes enim istae finem habent; impletae sunt enim. Sed tu non^f desinis^f petendo revelationes; improbus enim es. 3. Turris quidem, quam vides aedificari, ego^a sum ecclesia^a, quae tibi apparui et modo et prius. Quodcumque ergo volueris, interroga de turre, et revelabo tibi, ut gaudeas cum sanctis. 4. Dico ei: *Domina, quoniam^a semel me^a dignum arbitrata es, ut omnia mihi reveles, revela.* ^bAit^b mihi: *Quodcumque oportuerit tibi revelari, revelabitur,* ^{cc} tantum ut cor tuum apud dominum sit, et ne^d dubiteris^d quodcumque videris. 5. Interrogavi illam: *Turris quare super aquas aedificata est, domina? – Dixeram tibi et prius, ^aversutum te esse^{bb} circa scripturas^a.* ^cDiligenter inquirens^c ^digitur^d ^einvenies^e veritatem. Quare^f ergo^f super aquas aedificatur turris, audi: quoniam vita vestra per aquam salva facta est et fiet; fundata est enim verbo omnipotentis et honorifici nominis, continetur^g autem^g ab invisibili virtute^h domini^h.

(12) 4. 1. Respondens dico ei: *Magnifice habent se res hae, illi autem iuvenes sex qui aedificant, qui sunt, domina? – ^{aa} Hi sunt^b sancti^b angeli dei, qui primo constituti sunt, quibus tradidit dominus universam creaturam suam, ^ccreandi et aedificandi et dominandi^c creaturae illius. Per hos^d ergo^d consummabitur structura turris.* 2. – *Ceteri autem qui^a apportabant^a lapides qui sunt? – Et ipsi^b sancti^b angeli domini, ^chi autem^c ^dprae excellentes^d illos^e.* Cum ergo consummata fuerit structura turris, omnes simul epulabuntur iuxta turrem et honorificabunt dominum, quoniam consummata est structura turris.

(11) 3.1. ^aom. mihi Vat D --- ^bsint Sg V Cb

2. ^ahis δ --- ^bflebant G^{ac}; flebunt G^{pc} --- ^com. et δ --- ^dadd. et G^{pc} --- ^eesse de revelatione γ P; de revelatione esse δ; es vel revelationem K --- ^fdesinis δ G^{pc} O P; desines γ' G^{ac} K

3. ^aecclesia sum δ

4. ^asemel G^{ac}; me semel Vat D --- ^bom. ait δ --- ^cadd. ait δ --- ^ddubiteris G K^{ac} V W Cb (cf. ThLL V.3, 2080); dubites δ K^{pc} Sg O P

5. ^acf. πανούργος εἰ περὶ τὰς γραφάς A; om. S Bo Pal --- ^badd. igitur P --- ^cdiligenter igitur inquirens Sg; diligenter inquirentem M Aw Vat D; et inquirentem L --- ^dom. igitur Sg P --- ^einvenies β γ G^{pc} cf. εὐρήσεις A (εὐρίσκεις S); inveniens δ G^{ac} --- ^fom. ergo δ --- ^genim Vat ed.pr. --- ^hdei M Vat

(12) 4.1. ^aadd. ait mihi O --- ^bom. sancti G --- ^ccreandi et aedificandi et dominandi = creaturi et aedificaturi et dominaturi (cf. Hofmann-Szantyr 1965, p. 370); incrementare et supraaedificare et dominare Pal cf. S Bo A --- ^denim δ

2. ^aadportabant β G O; adportant γ' δ --- ^bsunt G V; inquit sancti O --- ^csunt hi autem O; hi autem sunt Cb; om. L --- ^dprae excellent K W --- ^eillos δ G K O; eos P; illis γ'

3. Interrogavi eam dicens: Volebam scire exitum lapidum et vim eorum qualis ^asit^a. Respondens ^bmihi dixit^b: ^cNon^c quoniam tu prae omnibus melior es, ut tibi reveletur. Alii enim te priores sunt et meliores te, quibus oportebat revelari visiones istas. Sed ut honorificetur nomen dei, tibi revelatum est et revelabitur propter dubios, qui cogitant in cordibus suis, utrumne sint ^dhaec^d ^eaut^e non. Dic illis, quoniam haec omnia sunt vera, et nihil extra veritatem est, sed omnia firma ^fet certa quae^f fundata sunt.

(13) 5. 1. Audi nunc et de lapidibus, qui ^asunt^a in ^bstructura^b. Lapides quidem illi quadrati et albi, convenientes in ^ccommissuris suis^c, hi sunt apostoli et episcopi et doctores et ministri qui ingrediuntur in ^dclementia^d dei et episcopatum gesserunt et docuerunt et ministraverunt sancte et modeste electis dei, qui dormierunt quique adhuc sunt, et semper cum illis convenerunt et in se pacem habuerunt et alterutrum ^eaudierunt^e. Propter hoc et in structuram turris conveniunt ^fcommissurae^f eorum. 2. ^aQui vero de profundo trahuntur et imponuntur in structuram, et conveniunt commissurae eorum^a ^bcum^b ceteris lapidibus, qui iam aedificati sunt, ^chi^c sunt qui ^{dd}dormierunt et passi sunt causa nominis domini. 3. – Ceteri autem lapides, qui apportabantur a terra, volo scire ^{aa}qui sunt, domina. Ait: Eos quidem, qui ^bin terram^b vadunt et non sunt politi, hos deus ^cprobavit^c, ^dquoniam^d ingressi sunt in aequitatem domini et direxerunt ^{ee}in mandatis eius. 4. – Qui autem afferuntur et ponuntur in ^astructura^a turris, ^bqui^b sunt? – Novelli in fide et fideles; ^ccommonentur^c autem ab angelis ad benefaciendum, propter quod non est inventa in illis nequitia. 5. – Quos autem reiciebant et proiciebant iuxta turrem, qui sunt ^aisti? – Hi^a sunt, qui peccaverunt et voluerunt paenitentiam agere. Propter hoc non sunt longe proiecti a turre, quoniam utiles erunt in structuram, si paenitentiam egerint. Qui ^bergo^b ^cpaenitentiam^c acturi sunt, si egerint paenitentiam, fortes erunt in fide, si nunc paenitentiam egerint, dum aedificatur turris. Nam si consummata fuerit structura, iam non habet locum ubi ponatur, sed erit reprobis. Solummodo autem hoc habebit, quoniam ad turrem positus est.

3. ^aest D Hilg. --- ^bdixit mihi O --- ^cnum O --- ^dom. haec δ --- ^ean V --- ^fet certa quae δ G K; certeque γ; et certe P

(13) 5.1. ^aem. eunt Hilg. cf. τῶν ὑπαγόντων S Bo A --- ^bstructuram G --- ^ccommissuram G^{pc}; commissura O --- ^dclementiam G --- ^eerudierunt P --- ^fstructurae δ

2. ^aom. qui vero ... commissurae eorum V --- ^bom. cum G --- ^com. hi D --- ^dadd. iam M Vat

3. ^aadd. inquam O --- ^bem. in turrim Hilg. fort. recte, cf. εἰς τὴν οἰκοδομήν S Bo A --- ^cprobabit δ --- ^dquoniam γ; quo G^{ac} K; quod P; qui δ G^{pc} O --- ^eadd. se D Hilg.

4. ^astructuram O L Aw D --- ^bhi O W^{pc} Vat; qui sunt hi Cb --- ^ccommoventur Vat D

5. ^aisti hi β γ; hi δ G; isti ait hi O --- ^bautem Sg O; vero Aw D --- ^com. paenitentiam K

(14) 6. 1. Qui autem recidebantur et longe proiciebantur a turre, vis scire ^{aa}? Hi sunt filii iniquitatis et crediderunt in simulatione, et omnis nequitia non abscessit ab eis. Propter hoc non habent salutem, quoniam non sunt utiles in structuram propter nequitas suas. Et propter hoc excisi sunt et longe proiecti sunt propter iram domini, quia exacerbaverunt eum. 2. Ceteros autem lapides, quos vidisti ^acomplures^a positos non euntes in structuram, hi quidem ^{bb} scabrosi erant, hi sunt qui cognoverunt veritatem et nec permanserunt in ea, nec coniuncti sunt sanctis. Propter hoc inutiles sunt. 3. Qui autem scissuras ^ahabebant^a, ^bqui^b alius adversus alium in cordibus habent ^{cc} et non ^dhabentes^d pacem inter se, in persona quidem pacem habentes, cum autem unus ab alio ^ediscesserint^e, nequitia ^fipsorum^f in cordibus permanet. Hae sunt ergo scissurae, quas habent lapides. 4. Qui vero curti sunt, qui crediderunt quidem ^aet^a plurimam partem ^bhabent^b ^c<...>^c iniquitatis. Propter hoc curti et non integri sunt. 5. – Candidi autem et rotundi et non convenientes in ^astructuram^a turris qui sunt, domina? Respondens mihi dixit: Usquequo stultus es et insensatus et omnia interrogas et nihil intellegis? Hi sunt habentes quidem fidem, habentes autem et divitias huius saeculi. Cum ergo venerit tribulatio, propter divitias suas et negotiationes ^{bb} abnegant ^csuum dominum^c. 6. Respondens dico ei: Domina, quando ergo utiles erunt domino? – Cum circumcisae ^afuerint, inquit,^a divitiae eorum, quae eos delectant, tunc erunt utiles deo ad aedificium. Sicut enim lapis rotundus, nisi decisis fuerit et abiecerit ^bab se aliquid^b, non potest quadratus fieri, sic et ^cqui divites^c sunt in hoc saeculo, nisi circumcisae fuerint divitiae ^dillorum^d, non possunt domino utiles esse. 7. ^aA te primum^a scito. Quando dives fuisti, inutilis eras, nunc vero utilis es et aptus vitae tuae. Nam et tu ipse ex ^beis^b lapidibus fuisti.

(15) 7. 1. Ceteros autem lapides, quos vidisti longe ^aa turre proiectos^a et currentes in via et volvi de via ^bin loca deserta^b, hi sunt qui crediderunt quidem, a dubitatione autem sua ^crelinquent^c viam suam veram, putantes se meliorem viam posse invenire. Errant autem et miseri sunt, ingredientes in ^ddesertas vias^d.

(14) 6.1. ^aadd. qui sunt P; add. qui sunt volo inquam domina O

2. ^aquam plures V --- ^bβ γ G^{ac}; add. qui δ G^{pc}

3. ^ahabent Vat D --- ^bqui β G Sg M Vat; quia W V L; hi sunt qui odium Aw; hi sunt qui O Cb D Hilg. cf. οἱ τοῖ εἰσιν S Bo A --- ^cadd. discordiam V^{pc} --- ^dhabent K^{pc} Vat --- ^ediscesserint γ G; discesserit β δ V^{pc} --- ^feorum Vat D

4. ^aet G^{pc} D Pal Hilg. cf. καὶ S Bo A; sed O Cb; om. β G^{ac} Sg V W M Aw Vat --- ^bhabentes W Cb --- ^cscribit iustitiae aliquantam autem partem habent Pal cf. S Bo A

5. ^astructura G --- ^badd. suas W Vat --- ^cdominum δ

6. ^ainquit fuerint δ --- ^baliquid ab se Vat Hilg. --- ^cdivites qui δ --- ^deorum δ

7. ^aa te primus K; ad te primum L --- ^bom. eis δ

(15) 7.1. ^aproiectos a turre δ --- ^bcf. εἰς τὰς ἀνοδίας S Bo A --- ^crelinquant β W D --- ^ddesertis viis δ; cf. ταῖς ἀνοδίαις A; ταῖς ἀνομίαις S

2. Qui autem cadebant in ignem et ardebant, hi sunt qui in ^afinem^a ^babscesserunt^b a deo vivo, nec amplius ^cillis^c ascendit in corde paenitentiam agere propter desideria libidinum suarum et scelerum, quae operantur. 3. – Ceteri vero, qui cadebant iuxta ^aaquas^a et non poterant volvi in ^baquam^b, qui sunt? – Hi sunt qui verbum audierunt, volentes baptizari in nomine ^cdei^c. Quibus cum venerit in memoria ^dsanctitatis^d veritatis, ^eretrahunt^e se ^fet ambulant^f rursus post desideria sua scelestia. 4. Consummavit igitur enarrationem turris. 5. ^aEgo qui cum ^badhuc essem improbus^a, interrogavi illam: An^b hi omnes lapides qui proiecti sunt nec conveniebant in structuram turris, si est illis paenitentia, et ^chabebunt^c ^dlocum^d in ^eturrem hanc^e? – Habent, inquit, paenitentiam, sed in ^fhac turre^f non possunt convenire. 6. Alio autem loco ponentur multo ^ainferiori^a, et hoc ^{bb}cum cruciati fuerint et repleverint dies peccatorum suorum. Et propter hoc transferentur, quoniam ^cperceperunt^c verbum ^diustum^d. Et tunc illis continget transferri de ^epoenis^e, si ^fascenderint^f in cor ipsorum opera quae operati sunt scelestia. Quod si non ^gascenderint^g in ^hcorde^h ipsorumⁱⁱ, non erunt salvi propter duritiam cordis sui.

(16) 8. 1. Cum ergo ^adesinui^a interrogando illam de omnibus istis, ait mihi: Vis aliud videre aliquid? Cumque essem cupidus ad videndum, hilaris factus sum vultu. 2. ^{aa}Respicens me subrisit et ait mihi: Vides septem mulieres circa turrem? – Video, inquam, domina. – Turris haec ab his ^{bb}supportatur secundum praeceptum ^cdomini^c. 3. Audi ^anunc^a effectus earum. Prima quidem earum ^{bb}, quae continet manu, Fides vocatur. Per hanc salvi fient electi dei. 4. Alia autem, quae succincta est et viriliter agit, Continentia vocatur. Haec ^aest filia^a ^bFidei^b. Quisquis ergo secutus fuerit illam, felix fiet in vita sua, quoniam ab omnibus operibus malis abstinebit ^{cc}, credens quoniam si abstinerit se ab omni concupiscentia, heres erit vitae aeternae.

2. ^afine δ O^{pc} --- ^babscesserint G^{pc} --- ^com. illis G M^{ac} Vat D

3. ^aaquam Vat D --- ^baquas γ' --- ^cdomini δ V --- ^dsanctitatis β γ' G^{ac}; sanctitas δ G^{pc} O cf. ἡ ἀγνότης (τῆς ἀληθείας) S; ἡ γνώσις (τῆς ἀληθείας) A --- ^eretrahent G Vat --- ^fambulantque Vat

5. ^aego qui cum improbus essem L; egoque cum adhuc essem improbus D Hilg.; ego qui cum K; ego aio P; et iterum Pal; cf. ἀναιδευσάμενος ἔτι S Bo --- ^bad illam anum β --- ^chabebunt β O G V; habebant Sg; habeant Cb; habent W; habebuntur δ --- ^dom. locum δ --- ^eturre hac γ' --- ^fhanc turrem G^{pc}

6. ^ainferiore K Vat --- ^badd. loco G --- ^creceperunt G; praeceperunt Vat --- ^distud δ --- ^epoena Vat D --- ^fascenderit G --- ^gascenderint β γ; ascenderit δ G Pal --- ^hcor K D Hilg.; corda V --- ⁱadd. paenitentiam agere Hilg. cf. μετανοῆσαι S^c A; om. S Bo Pal

(16) 8.1. ^adesinui Sg V Cb; desii β; desivi M O W L Aw; desini Vat D; de (et sequitur vacuum) G

2. ^aadd. et G --- ^badd. albis V --- ^com. domini V

3. ^aom. nunc δ --- ^bhic desinit G

4. ^afilia est β V --- ^bdei δ --- ^cadd. se δ

5. – Ceterae autem, ^adomina, quinque^a quae sunt? – Filiae alterutrum sunt, ^bvocantur^b autem quaedam Simplicitas, alia Innocentia, alia Modestia, alia ^cautem^c Disciplina, alia autem Caritas. Cum ergo ^dopera servaveritis^d matris earum, omnia poteritis custodire. 6. ^aVolebam^a scire, domina, ^bquae quam^b ^chabeat illarum^c virtutem. – Audi, inquit, virtutes aequales habent, 7. tenentur autem ab invicem virtutes earum et sequuntur se invicem, sicut natae sunt. Ex Fide nascitur Abstinencia, de Abstinencia Simplicitas, de Simplicitate Innocentia, de Innocentia Modestia, de Modestia Disciplina et Caritas. Harum ergo opera sancta et pudica et recta sunt. 8. Quicumque ergo servierit his et invaluerit tenere opera earum, in turre habebit habitaculum cum sanctis dei. 9. Interrogavi ^aillam^a de temporibus, si iam consummatio est. Illa autem exclamavit voce magna dicens: *Insensate homo, nonne vides turrem ^bsuperaedificari^b? Quando ergo consummata fuerit turris et aedificata, habet finem, sed et cito consummabitur. Noli ^camplius me^c interrogare aliquid. ^dSufficient^d tibi et omnibus sanctis commemoratio ista et renovatio spirituum vestrorum.* 10. Sed non tibi haec ^asolo^a revelata sunt, sed ^but omnibus demonstres^b ea. 11. Post triduum enim intellegere ^aoportet tibi^a, Herma, verba haec, quae tibi incipio dicere, ^but loquaris^b ^cea omnibus^c in auribus sanctorum, ut audientes ea, cum fecerint, emundentur a nequitiiis suis, sed et tu cum illis.

(17) 9. 1. Audite me, filii, ego vos enutrivi in multa simplicitate et innocentia et modestia propter misericordiam dei, quae super vos stillavit in iustitia, ut sanctificemini ^aet iustificemini^a ab omni nequitia et omni pravitate. Vos autem non vultis requiescere a nequitiiis vestris. 2. Nunc ^aergo^a audite me et pacem habete alius ^bin^b alio et visitate vos alterutrum et suscipite invicem et nolite soli creaturas dei percipere. Abundantius etiam impertite egentibus. 3. Quidam enim compluribus cibis infirmitatem carnis suae ^aassumunt, sed et conviolant^a carnem suam. Aliorum autem, qui non habent escas, marcescit caro ipsorum, propter quod non habent sufficientem cibum, et consumitur corpus ^billorum^b.

5. ^aquinque domina Sg V --- ^bvocatur δ --- ^com. autem δ --- ^dservaveritis opera δ

6. ^avolo δ --- ^bquam quaeque O; quaeque quam vim L --- ^cillarum habeat V; habeat illarum et virtutem L

9. ^aeam Vat Hilg. --- ^bsuperaedificari β δ O cf. ἐποικοδομούμενον A; semper aedificari γ'; adhuc aedificari Pal cf. ἔτι οἰκοδομούμενον S (οἰκοδομούμενον Bo) --- ^cme amplius M Vat --- ^dsufficient K M Aw Vat; sufficet O P D; sufficient γ'

10. ^asolo K Sg V Cb recte, cf. Leumann (1977) p. 480; soli δ O W P --- ^but omnibus demonstares δ; omnibus demonstro V

11. ^aoportet tibi γ K recte, cf. Hofmann-Szantyr (1965) p. 363; te oportet δ P --- ^but loquaris δ P^{bc} Cb; loquaris Sg O V; loqueris β W --- ^cea omnia Hilg. ex Pal cf. αὐτὰ πάντα Bo; πάντα A; αὐτὰ S

(17) 9.1. ^aom. et iustificemini O

2. ^aautem V --- ^bcum P

3. ^aassumunt et cumulant et conviolant L --- ^beorum Vat D

4. *Haec igitur intemperantia* ^a*nociva*^a *est vobis habentibus et non communicantibus his qui egent.* 5. *Attendite iudicium superveniens. Qui eminentiores estis, inquirete esurientes, dum adhuc turris non est consummata. Postquam enim consummata fuerit turris,* ^a*volebitis*^a *benefacere et non habebitis locum.* 6. *Videte ergo vos, qui gloriamini in divitiis vestris, ne forte ingemiscant hi qui egent, et gemitus illorum ascendat ad dominum, et excludamini cum bonis vestris extra ianuam turris.* 7. *Nunc itaque vobis dico, qui praeestis* ^a*ecclesiae*^a *et amatis primos* ^b*consessus*^b, *nolite similes fieri maleficis. Et malefici quidem venena sua in* ^c*pixidibus*^c ^d*baiulant*^d; vos autem venenum vestrum et medicamentum in corde continetis 8. *et non vultis purgare corda vestra et permiscere sensum vestrum puro corde, ut habeatis* ^a*misericiordiam*^a *a rege magno.* 9. *Videte ergo,* ^a*filii*^a, *ne forte hae dissensiones vestrae fraudent vitam vestram.* 10. *Quomodo vos erudire vultis electos dei, cum ipsi non habeatis disciplinam? Commonete ergo* ^a*alterutrum pacatique*^a *estote inter vos, ut et ego coram patre vestro astans rationem reddam pro vobis domino.*

(18) 10. 1. Cumque ^a*desinuisset*^a *mecum loqui, venerunt illi sex iuvenes qui aedificabant* ^{bb} *et tulerunt* ^c*illam*^c ^d*ad turrem*^d; et alii quattuor sustulerunt subsellium et ierunt ^e*iterum ipsi*^e *in turrem.* Horum faciem non vidi, quoniam aversi erant. 2. Euntem illam rogabam, ut mihi revelaret de tribus figuris, in quibus mihi apparuit. Respondens mihi dixit: *De his alium* ^a*oportet te*^a *interrogare, ut tibi reveletur.* 3. Apparuit autem mihi, ^a*fratres*^a, ^b*prima visione*^b *anno priore valde anus et in cathedra sedens.* 4. Alia autem visione faciem quidem iuvenilem habebat, carnem autem et capillos aniles et stans mihi loquebatur, hilarior autem ^a*erat primum*^a. 5. Tertia autem visione ^a*tota erat iuvenior*^a *et aspectu decora, tantum* ^b*quod*^b *capillos aniles habebat, hilaris autem* ^c*in fine*^c *erat et super subsellium sedens.*

4. ^a*nociva* β γ; *nocua* δ K^{pc}

5. ^a*voletis* Vat D

7. ^a*ecclesiis* Vat D --- ^b*consessus* γ P; *recubitos* L Aw D; *consessos* K; om. M Vat --- ^c*pixidibus* γ P; *pyxides* L; *pixides* D; *buxidas et* Vat; *buxides* K M Aw; *thecis* Pal; (εις τὰς) πυξίδας S Bo A --- ^d*portant* L Pal

8. ^a*misericiordia* Vat D

9. om. *filii* Vat D

10. ^a*alterutrum peccata vestra* K

(18) 10.1. ^a*desinuisset* γ'; *desinisset* K Vat D; *desivisset* M O Aw; *desisset* P --- ^b*add. turrem* β --- ^c*eam* Vat Hilg. --- ^d*a turre* δ --- ^e*ipsi iterum* L

2. ^a*te oportet* δ

3. ^a*frater* Sg^{ac}; om. δ --- ^bom. *prima visione* V

4. ^a*erat primum* β O; *erat quam primum* γ'; *primum* δ; *erat quam ante* Pal; ἡ τὸ πρότερον A; ἦν τὸ πρόσωπον S; ἦν τὸ πρό[Bo

5. ^a*tota iuvenior erat* δ; *tota iunior erat* V --- ^b*quidem* δ --- ^ccf. *εις τέλος* S Bo A; *in facie* V ed.pr.

6. De his ipsis maestus eram valde, donec cognoscerem revelationem hanc. Video anum illam in ^avisu^a noctis dicentem mihi: *Omnis rogatio humilitate eget, ieiuna ergo et percipies a domino quod postulas.* 7. Ieiunavi ^aigitur^a unum diem. Eadem nocte apparuit ^{bb}iuvenis et ait ^cmihi^c: *Quid tu frequenter petis revelationes in oratione? Vide ne multa postulans noceas* ^dcarnem tuam^d. 8. ^aSufficiant^a tibi revelationes istae. Numquid poteris fortiores revelationes videre quam ^bquas^b vidisti? 9. Respondens ei dico: *Domine, hoc solum peto pro tribus figuris illius anus, ^aut revelatio integra fiat^a.* Respondit mihi: *Vos non insensati estis, sed dubitationes vestrae insensatos vos faciunt* ^{bet}^b quod non ^chabeatis^c cor vestrum ad dominum. 10. Respondi illi et dixi: *Sed a te ^adiligentius ea ^bcognoscemus^b.*

(19) 11. 1. Audi, inquit, de figuris ^aquibus^a inquiris. 2. ^aPriori^a quidem visione quare anus tibi apparuit super cathedram sedens? Quoniam spiritus vester antiquior et iam marcidus est et non habens vim a vestris infirmitatibus et dubitatione cordis. 3. Sicut enim seniores, qui non habent spem renovandi et nihil aliud ^aexpectant^a nisi dormitionem suam, sic et vos infirmati a saecularibus negotiis tradidistis vos in ^bacedias^b et non proiecistis a vobis sollicitudinem in domino, et ^ccontusus^c est sensus vester et inveterastis in tristitiis vestris. 4. – Quare ergo super cathedram sedebat, volebam cognoscere, domine. Respondit: Quoniam omnis infirmus super cathedram sedet propter infirmitatem suam, ut contineatur infirmitas ^acorporis^a eius. Ecce habes figuram prioris visionis.

(20) 12. 1. Secunda autem visione vidisti illam stantem et iuvenilem faciem habentem et hilariorem prae pristina, carnem autem et capillos aniles. Audi, inquit, et hanc parabolam. 2. Cum senior iam ^asit^a aliquis, desperat seipsum propter infirmitatem suam et paupertatem; ^{bb}nihil aliud expectat nisi diem extremum vitae suae. Deinde ^csubito illi^c relicta est hereditas, et audiens exsurrexit ^dhilaris^d factus induit virtutem et iam non ^ediscumbit^e, sed ^{ff}stat, et ^{gg}^hsumptus est ^aa^h prioribus maioribus et iam non sedet sed viriliter agit. Ita et vos audita revelatione, quam ⁱvobis deusⁱ revelavit.

6. ^avisione β

7. ^aergo δ --- ^badd. mihi δ --- ^com. mihi δ --- ^dcarni tuae δ

8. ^asufficient Sg O V P --- ^bquas γ; quod δ K; om. P

9. ^aut revelatio integra fiat γ K; ut revelatio vestra integra fiat P; ut integra fiat revelatio δ --- ^beo δ Sg W --- ^chabetis β γ; habetis δ K^{pc}

10. ^aea diligentius δ --- ^bcognoscemus γ; cognoscamus δ; cognoscimus β

(19) 11.1. ^aquibus β Sg W Cb Pal; de quibus V O; quas δ; cf. ὧν (μορφῶν ἐπιζητεῖς) S Bo A

2. ^aprior Sg W; in priori L

3. ^aspectant Sg V P --- ^baccidias δ --- ^cconfusus L; concussus Vat

4. ^aom. corporis δ K^{pc}

(20) 12.2. ^afuerit δ --- ^badd. et Vat --- ^cilli subito Vat Hilg. --- ^dhilarisque δ --- ^ediscumbet β --- ^fadd. et Vat D --- ^gcj. renovatur eius spiritus qui iam Hilg. cf. ἀνανεοῦται αὐτοῦ (αὐτῶν S) τὸ πνεῦμα τὸ ἥδη S Bo Am A et renovabatur in spiritu, qui iam Pal --- ^hsumptus est a β δ V O Cb; consumptis Sg; consumptus a W; consumptus est a Hilg. cf. (τὸ ἥδη) ἐφθαρμένον S Bo Am A --- ⁱdeus vobis O M Vat; vobis dominus V

3. Quia misertus est ^adeus vobis^a et renovavit spiritum vestrum, et deposuistis infirmitatem vestram, accessit vobis fortitudo, et invaluistis in fide, et visa deus fortitudine vestra gavisus est. Propter hoc demonstravit vobis structuram turris et alia ^bostendet^b, si ex toto corde pacem habueritis inter vos.

(21) 13. 1. Tertia autem visione vidisti illam adolescentiorem et bonam et hilarem et bene vultum eius. 2. Sicut enim ^{aa}alicui maesto ^bvenerit^b nuntius bonus aliquis, statim oblitus est maeroris nihilque aliud expectat nisi annuntiationem quam audivit, confortatur de cetero et renovatur eius spiritus propter gaudium quod accepit: sic et vos renovationem accepistis spirituum vestrorum videntes haec bona. 3. Et quia super subsellium ^avidisti^a sedentem, fortis positio, quoniam quattuor pedes habet subsellium et fortiter stat. Nam et mundus per quattuor elementa continetur. 4. Qui ergo paenitentiam egerint ^{ab}integre^b ^ciuniores^c erunt et fundati, qui ex toto corde paenitentiam egerint^a. Habes in ^dpleno^d revelationem. Nihil amplius postules de revelatione. Si quid autem oportuerit, revelabitur tibi.

Visio IV

(22) 1. 1. Visionem vidi, fratres, post dies viginti pristinae visionis, figuram tribulationis superventurae. 2. Proficiscebar in illa via Campana. ^aA^a via autem publica in ^bvillam^b sunt fere stadia decem. ^cRaro^c autem iter fit per locum ^deum^d. 3. Solus ambulans rogabam dominum, ut revelationes eius, quas mihi ostendit per sanctam ecclesiam suam, ^{aa}confirmaret et daret paenitentiam omnibus servis suis, qui scandalizati sunt, ut honorificetur nomen eius magnum et honorificum, et quia me dignum estimavit, ut ostenderet mihi mirabilia sua. 4. Et cum honorificarem et gratias agerem, tamquam ^asonus vocis^a mihi respondit: Ne ^bdubites^b, Herma. Intra me ^{cc}coepi cogitare et dicere: Ego quid habeo dubitare, sic fundatus a domino, et qui vidi honorificas res?

3. ^avobis deus D; dominus vobis M^{ac} Vat; dominus nobis L --- ^bostendit K Vat

(21) 13.2. ^aadd. si δ --- ^bsupervenerit Vat

3. ^avidistis Sg V

4. ^aom. integre iuniores ... paenitentiam egerint K Vat --- ^bom. integre δ --- ^ciuvenes V^{pc}; viridiores D Hilg., cf. véot S A --- ^dplena K; plenior P

Visio IV

(22) 1.2. ^aom. a V --- ^bvilla δ --- ^crare K --- ^dillum P; eius K

3. ^aadd. ut V

4. ^avox δ; del. vocis K^{pc} --- ^bdubiteris V Cb^{ac} (cf. Vis.III,3,4); dubitaveris O --- ^cadd. ergo δ

5. Progressus sum paululum, fratres, et ecce video pulverem usque ad caelum. Coepi dicere intra me: *Numquid iumenta veniunt et pulverem excitant?* Sic erat autem ^ame^a tamquam stadium. 6. ^aMagis magisque video^a pulverem exsurgentem, ^but adeo hoc^b suspicarer ^cesse aliquid^c divinitus. Pusillum resplenduit sol, et ecce video bestiam magnam veluti cetum, et ex ore illius locustae igneae procedebant. ^dErat autem statura^d bestiae illius ^efere pedes^e centum. Caput quidem habebat tamquam ^furnale^f. 7. Coepi flere et invocare dominum, ut me liberaret ab illa. Deinde rememoratus sum verbum, quod audieram: *Ne ^adubites^a, Herma*. 8. Indutus ergo, fratres, fidem dei et memoratus ^asum^a quae docuit me magnalia; audenter in ^bbestiam me^b tradidi. Sic autem veniebat illa bestia ^cictu, ita ut posset^c civitatem delere. 9. Veni prope illam, et tam grandis bestia extendit se in terram et nihil nisi linguam proferebat et in ^atotum^a non movit se, donec transirem ^billam totam^b. 10. Habebat autem illa bestia super caput colores quattuor: nigrum, deinde rubeum et sanguinolentum, deinde aureum, deinde album.

(23) 2. 1. Postquam autem pertransivi illam bestiam, progressus sum fere pedes triginta, et ecce occurrit mihi virgo quaedam exornata tamquam de thalamo ^aprodiens^a, tota in albis et calciamentis albis circumdata et usque ad faciem ^bmitram^b, pro tegumento autem habebat capillos nitidos. 2. Cognovi ergo a pristinis visionibus quoniam Ecclesia est, et hilarior factus sum. Salutavit autem me dicens: *Ave tu homo*. Et ^aego illam salutavi^a dicens: *Domina ave*. 3. Respondens ^amihi dixit^a. *Nihil tibi occurrit?* ^bDico^b ei: *Domina*, ^ctalisc^c bestia, quae possit populum consumere, sed virtute dei et nimia ^dmisericordia eius^d evasi illam.

5. ^ame β γ; om. δ K^{pc}

6. ^aet ecce video magis magisque V --- ^but adeo hoc Sg W; adeo hoc Cb; adeo ut hoc O; adeo ut δ; adeo quod V; cum hoc P; del. K --- ^cesse aliquid β W O; esse et aliquod Sg Cb; esse aliquod V; aliquid δ --- ^derant autem staturae Sg V W --- ^equasi fere pedum L --- ^furnale K Sg V W; urnalem O M P Cb Aw Vat D; funalem L; cf. κεράμιον A; κεράμιον S^c

7. ^adubiteris V Cb^{ac} (cf. Vis.IV,1,4); dubitaveris O

8. ^aom. sum δ --- ^bme bestiam δ --- ^cictu ita ut posset γ; ictu ut possit K; cum ictu ita ut possit P; ita ut posset in ictu δ; rugiens quasi posset Pal; cf. ῥοίζω ὥστε δύνασθαι αὐτὸ S A

9. ^atantum δ --- ^billum locum totum M; illam V

(23) 2.1. ^aprogrediens L P^{pc} Vat; om. P^{ac} --- ^bhabebat mitram D Hilg.

2. ^aego salutavi illam O; ego salutavi eam L

3. ^adixit mihi Vat --- ^bdico γ P; homo dico δ; dixi K --- ^ctalisc^c est Sg^{ac}; occurrit mihi talis V --- ^deius misericordia K Vat

4. – Bene effugisti, inquit, quoniam solitudinem et sollicitudinem tuam ^aad dominum proiecisti^a et cor tuum aperuisti ^bad dominum^b, credens quia per nullum alium poteris salvus esse nisi per ^cmagnum et honorificum nomen^c ^deius^d. Propter hoc misit dominus angelum suum, qui est super bestias, cuius nomen est Hegrin, et obturavit os eius, ne te dilaniaret. Magnam tribulationem effugisti propter fidem tuam, et qui talem bestiam ^e<videns>^e non dubitasti. 5. Vade ergo et enarra electis dei magnalia ipsius et dices illis, quoniam bestia ^{aa} haec figura est pressurae superventurae. Si ergo praeparaveritis vos ^b<...>^b effugere illam, si cor vestrum fuerit purum ac sine macula et reliquos dies ^cvestros^c servieritis deo sine querela. Immittite sollicitudines vestras super dominum, et ipse diriget eas. 6. Credite deo qui estis dubii, quoniam ^aomnia^a potest, ^{bb} avertere iram suam a vobis et mittere vobis suffragia. Vae dubiis his, qui ^caudierant^c verba haec et ^dcontempserunt^d: melius erat illis non nasci.

(24) 3. 1. Interrogavi eam de illis quattuor coloribus, quos habebat ^ailla^a bestia in capite. At illa respondit mihi dicens: Iterum tu curiosus es de ^bhuiusmodi rebus^b interrogans. Et dixi: Domina, demonstra mihi, quid sunt illa. 2. Audi, inquit, illud nigrum mundus ^ahic^a est, in quo commoramini. 3. Igneum autem et sanguinolentum, quoniam oportet saeculum hoc per sanguinem et ignem deperire. 4. ^aAureum autem pars^a vos estis, qui effugistis saeculum hoc. Sicut enim ^baurum probatur per ignem^b et utile fit, sic et vos probamini, qui habitatis in illis. Qui igitur permanserint ^{cc} et probati fuerint ab eis, purgabuntur. Et sicut aurum emundatur et remittit sordem suam, sic et vos abicietis omnem tristitiam et angustiam et emundabimini in ^dstructuram^d turris. 5. ^aAlbum^a autem pars ^bsaeculi superventuri^b est, in quo habitabunt electi dei, quoniam immaculati et puri erunt electi ^cdeo^c in vitam aeternam.

4. ^aproiecisti ad dominum δ --- ^bad eum δ; om. V --- ^cmagno et honorifico nomine β --- ^dom. eius γ --- ^ecj. Hilg. cf. videns Pal et ιδών S A

5. ^aadd. talis L --- ^badd. et paenitentiam feceritis ex toto corde vestro ad dominum poteritis Hilg. ex Pal (poteritis iam ed.pr.); cf. καὶ μετανοήσετε ἐξ ὅλης καρδίας ὑμῶν πρὸς τὸν κύριον δυνήσεσθε A; δυνήσεσθε S --- ^cvitae vestrae V D Hilg. cf. τῆς ζωῆς ὑμῶν S A

6. ^aper omnia D; om. L --- ^badd. et Sg ed.pr. Hilg. cf. καὶ S A --- ^caudierant γ; audierint δ; audierunt β --- ^dcontempserint δ

(24) 3.1. ^aom. illa δ --- ^bhuius moribus β

2. ^aom. hic δ

4. ^aaureum autem pars Sg V W O Aw Vat cf. τὸ δὲ χρυσοῦν μέρος S A; pars autem aurea Cb; aurea autem pars β M D; aurosum autem Pal; an 'aureum autem {pars}'? --- ^baurum probatur per ignem K Sg V W O; aurum purgatur per ignem Cb; per ignem aurum probatur et δ; aurum quod per ignem probatur P --- ^cadd. et perseveraverint L --- ^dstructura L D

5. ^aalbum γ; alba δ K; albi P --- ^bsaeculi superventuri est β γ (om. est V); superventuri saeculi M D Aw; supervenientur saeculi Vat --- ^cdei δ

6. ^amentem M L Aw Vat

7. ^areversus D Hilg. --- ^bretrorsum V

6. *Tu ergo ne desinas loquendo in auribus sanctorum. Habetis et figuram tribulationis superventurae magnae. Nam si vos volueritis, nihil erit. In ^amente^a habete ista quae praescripta sunt.* 7. Haec cum dixisset, discessit. Non vidi autem, quo loco abiit. Strepitus autem factus est, et ego ^aaversus^a sum ^bretro^b metuens et putabam illam bestiam venire.

^aVisio V^a

(25) 1. Cum orassem domi et ^acum sedissem^a ^bsupra^b lectum, intravit quidam vir ^cfacie dignitosa^c, habitu pastorali, ^damictus pallium album^d, peram gestans in ^ehumero^e et virgam in manu, et salutavit me; et ego resalutavi eum. 2. Protinusque consedit iuxta me et ait mihi: *Missus sum ab illo venerabili nuntio ut ^{aa} habitem tecum reliquos dies vitae ^bmeae^b.* 3. Et ego ^aputavi^a ad temptandum me venisse ^beum^b et dico ei: *Tu enim quis es? Ego enim novi cui traditus sum.* Ait mihi: *Non cognoscis me?* – *Non, inquam.* – *Ego ^csum ille pastor^c cui traditus es.* 4. Adhuc loquente eo figura eius mutata est. Cumque cognovissem ^aeum esse^a cui traditus fueram, confusus sum ^bprotinus, metusque^b ^cme intravit^c et totus maerore confectus sum, quia sic ei ^dresponderam^d nequiter et insipienter. 5. Ait mihi: *Noli confundi, sed virtutem concipe animo in mandatis meis quae daturus sum tibi.* *Missus sum enim, inquit, ut quae ^avidisti superius^a omnia tibi rursus ostendam, quae ex eis praecipue utilia ^bsunt^b vobis. Primum omnium mandata mea et species similitudinum scribe. Reliqua autem sicut ostendero tibi, sic ea scribes. Ideo autem praecipio tibi primum mandata mea et similitudines ^cscribere^c, ut ^dsubinde legendo^d facilius ^ecustodire possis ea^e.* 6. Scripsi igitur mandata et similitudines ita ut praecepit mihi. 7. Quae audita si custodieritis atque in his ambulaveritis et exercueritis ea mente pura, recipietis a domino quaecumque pollicitus ^aest^a vobis. Sin autem his auditis non egeritis paenitentiam, sed adhuc adieceritis ^bad^b delicta vestra, a domino adversa recipietis. Haec omnia ^cscribere praecepit mihi^c pastor ille nuntius paenitentiae.

Visio V

^avisio quinta D Hilg.; visio quinta initium pastoris nuntii paenitentiae β W; incipit visio quinta initium pastoris pastoris nuntii paenitentiae Sg V; initium pastoris nuntii paenitentiae O; visio quinta hermae pastoris nuntii paenitentiae Cb; liber pastoris nuntii paenitentiae M Aw; visio quinta de mandatis Vat (25) 1. ^asedissem M; consedissem Sg W --- ^bsuper β --- ^cdignitosa facie Aw D; dignitosam faciem M L Vat --- ^damictus pallio albo O --- ^ehumeris Vat D; humerum M L Aw

2. ^ahic deficit W --- ^btuae K

3. ^aputabam eum δ --- ^bom. eum δ --- ^csum pastor ille Cb

4. ^aeum esse β Sg O; esse eum V Cb; eum δ --- ^bprotinusque metus δ --- ^cme intravit γ; in me intravit δ; in mente intravit Pal; me comprehendit β cf. με ἔλαβεν S A --- ^dresponderam γ P; respondi δ K

5. ^asuperius vidisti V --- ^bsint γ --- ^cscribe β D --- ^dsub intellegendo β --- ^ecustodire possis ea γ; custodire possis eas β; ea custodire possis δ

7. ^aom. est Vat D --- ^bad γ P; om. δ K --- ^cpraecepit mihi scribere M Vat

^aMandatum I^a

(26) **1.** *Primum omnium crede quia unus ^adeus est^a qui omnia creavit et consummavit, ex nihilo omnia fecit. Ipse, capax universorum, solus immensus est qui nec verbo definiri nec mente concipi potest.* **2.** *Crede igitur in eum et time eum et timens habe abinentiam. Haec custodi et abice abs te omnem ^{aa} nequitiam et indue virtutem iustitiae et vives deo, si custodieris mandatum hoc.*

Mandatum II

(27) **1.** *Dixit mihi: Simpliciter habere, et innocens esto et eris sicut ^ainfantes qui nesciunt^a malitiam, quae perdit vitam hominum.* **2.** *Primum de nullo male loquaris neque libenter audias male loquentem. Si vero et tu audieris, particeps eris peccatis male loquentis; credens et tu habebis peccatum, quia credidisti male loquenti de fratre tuo.* **3.** *Perniciosa est detractio, inconstans daemonium est: numquam in pace constitit, sed semper in discordia manet. Abstine te ab ^aillo^a et ^bpacem semper^b ^chabe^c cum fratre tuo.* **4.** *Indue constantiam sanctam, in qua nulla sunt peccata sed omnia laeta sunt, et fac bene de laboribus tuis. Omnibus inopibus da simpliciter, nihil dubitans cui des. Omnibus da: omnibus enim deus dare vult de suis donis.* **5.** *Qui ergo accipiunt reddent rationem deo, quare acceperunt ^aet ut^a quid. Qui autem accipiunt ficta necessitate, reddent rationem;* **6.** *qui autem dat, innocens erit. Sicut enim accepit a domino, ministerium consummavit ^anihil dubitando cui ^bdare^b cui non ^bdare^{ba}. Et fecit hoc ministerium simpliciter gloriose ad deum.* ^{cc} **7.** *Custodi ergo mandatum hoc sicut tibi locutus sum, ut paenitentia tua simplex inveniatur et possit domui tuae bene fieri, et cor mundum habere.*

Mandatum I

^amandatum primum O L Vat; initium mandatorum mandatum primum β Sg V; VI D; primum mandatum Cb Aw^{pc}; om. M Aw^{ac}

(26) **1.** ^adeus est γ; est deus δ; est β

2. ^aadd. concupiscentiam et L

Mandatum II

(27) **1.** ^ainfans qui nescit β V; cf. τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα S A

3. ^ailla δ --- ^bsemper pacem V; cf. εἰρήνην πάντοτε Ps.-Athanasius; εὐθηνίαν πάντοτε S A --- ^chabe δ K; habes γ; habeas P

5. ^aut et β; et D

6. ^acf. μηθὲν διακρίνων τίνι δῶ ἢ μὴ δῶ S; μὴ διακρίνων τί δῶ A; om. Pal --- ^bdaret O --- ^cscribit quicunque ergo tam simpliciter ministrat, vivit deo Pal cf. S A

Mandatum III

(28) 1. Iterum mihi dixit: *Veritatem dilige et omnis sermo* ^averus^a *ex ore tuo procedat, ut spiritus quem dominus constituit in carne tua verax inveniatur apud cunctos homines et dominus magnificetur qui dedit spiritum* ^bin te^b. *Quia deus verax est in omni verbo, et non est mendacium in ipso.* 2. *Qui ergo mentiuntur* ^aabnegant^a *dominum* ^{bb}non reddentes deo depositum quod acceperunt; acceperunt enim spiritum sine mendacio. *Hunc si mendacem reddunt, coinquant mandatum domini et* ^cfiunt fraudatores^c. 3. *His* ^aauditis ego^a *vehementer flevi. Qui cum* ^bme^b *flentem videret, dixit mihi: Quid ploras? Et dixi: Quoniam, domine, nescio an possim salvus esse. – Quare? inquit. Et dixi: Quia numquam, domine,* ^cin vita mea verum locutus sum verbum^c *sed semper cum simulatione* ^dvixi^d *et mendacium pro veritate firmavi omnibus, et non mihi quisquam contradixit sed fides habita est verbo meo.* ^eQuemadmodum^e *ergo potero vivere, cum sic egerim?* 4. *Et dixit mihi: Tu quidem bene et vere sentis. Oportebat enim te sicut dei servum in veritate ambulare et malam conscientiam cum spiritu veritatis non coniungere nec tristitiam spiritui dei sancto et vero facere. Et dixi illi: Numquam, domine, haec verba tam diligenter audiui.* 5. *Et dixit mihi: Nunc audis. Custodi a modo, ut et illa quae prius locutus es falsa pro negotiis tuis, his verbis et* ^ailla^a *fidem percipiant. Possunt enim et illa fidem percipere, si vera locutus fueris a modo; et si veritatem servaveris, poteris vitam consequi. Et quicumque audierit hoc mandatum et fecerit et recesserit a mendacio, vivet deo.*

Mandatum IV

(29) 1. 1. *Mando tibi, ait, ut castitatem custodias et non ascendat tibi cogitatio cordis de alieno matrimonio aut de fornicatione;* ^aqui hoc enim facit, facit^a *peccatum magnum. Tu autem* ^bsemper memor esto domini^b *omnibus horis et numquam peccabis.* 2. *Si enim haec cogitatio in corde tuo ascenderit* ^asic ^bmala^b, *magnum peccatum facis*^a; ^{cc}et qui haec faciunt, viam mortis sequuntur.

Mandatum III

(28) 1. ^averus β γ'; verax δ O --- ^bvitae L

2. ^alaedunt Pal; cf. ἀθετοῦσι A --- ^bscribunt fraudatoresque domini esse incipiunt Pal et καὶ ἐγίνοντο ἀποστερηταί A --- ^cfraudatores fiunt M Aw Vat D; fraudatores sunt L

3. ^aergo auditis Vat D Hilg.; ego auditis M Aw --- ^bom. me V --- ^cverum verbum locutus sum in vita mea δ --- ^ddixi D Hilg. --- ^equomodo Pw

5. ^aillam V Cb D

Mandatum IV

(29) 1.1. ^aqui hoc enim facit facit β cf. τοῦτο γὰρ ποιῶν (μεγάλην ἁμαρτίαν) ἐργάζη S A; quia hoc enim facit γ; quia hoc facit δ --- ^bmemor esto domini semper δ

2. ^aaut his similia, graviter peccabis Pal; cf. διαμαρτήσεις, καὶ ἐὰν ἑτέραν οὕτως πονηρὰν ἁμαρτίαν ἐργάζη S' (ἁμαρτίαν πονηρίας A; πονηρίας S) --- ^bom. mala δ --- ^cscribit talis concupiscentia servo dei maximum delictum est Pal cf. S A

3. Vide ergo tu. Abstine te ab hac cogitatione; ubi enim castitas manet in corde hominis iusti, ^anon debet ascendere ibi^a cogitatio mala. 4. Et dixi illi: Domine, permitte mihi pauca verba dicere tibi. – Dic, inquit. Et dixi illi: Domine, si quis habuerit uxorem fidelem in domino et hanc invenerit in adulterio, numquid peccat vir si ^aconvivit^a cum illa? 5. Et dixit mihi: Quamdiu nescit peccatum eius, sine crimine est vir vivens cum illa. Si autem scierit vir mulierem suam deliquisse et non egerit paenitentiam mulier et permanet in ^afornicatione^a sua et convivit cum illa vir, reus erit peccati eius et particeps moechnationis eius. 6. Et dixi illi: Quid ergo si ^apermanet^a in vitio suo mulier? Et dixit: Dimittat illam vir et vir ^bsuper se^b maneat. Quodsi dimiserit ^cmulierem^c suam et aliam duxerit, et ipse moechatur. 7. Et dixi illi: ^aQuodsi^a mulier dimissa paenitentiam egerit et voluerit ad virum suum reverti, non ^brecipietur^b a viro suo? 8. Et dixit mihi: Immo si non receperit ^aillam^a vir suus, peccat, et magnum peccatum sibi admittit. Sed debet recipere peccatricem quae paenitentiam egit, sed non saepe: servis enim dei paenitentia una est. Propter paenitentiam ergo non debet dimissa coniuge sua vir aliam ducere. Hic actus similis est ^bin muliere et in viro^b. 9. Non solum moechnatio est ^ailli^a qui carnem suam ^bcoinquinat^b, sed et qui simulacrum facit moechatur. Quodsi in his factis perseverat et paenitentiam non agit, recede ab illa et noli convivere cum illa. Sin autem, et tu particeps eris ^cpeccatis^c eius. 10. Propter hoc praeceptum est ^avobis^a ^bsuper vos manere^b sive viro sive mulieri. Potest enim in ^ceiusmodi^c paenitentia esse. 11. Sed et ego non do occasionem ut haec sic agantur, sed ne amplius peccet qui ^apeccaverit^a. De prioribus autem peccatis eius deus, qui potestatem habet ^bsanitatem dandi^b, dabit remedium, quia ipse est qui ^comnium habet potestatem^c.

(30) 2. 1. Iterum interrogavi et dixi: Quoniam ^adominus^a ^bme dignum existimavit^b esse ut mecum habites semper, pauca verba mihi ^cdissere^c, quia non intellego quicquam et cor meum ^dobduratum^d est a pristina conversatione, et sensum mihi aperi, quia vehementer stultus sum et in totum nihil intellego.

3. ^anon debet ibi ascendere M P D; non ibi debet ascendere Vat

4. ^aconvivat δ

5. ^afortitudine Sg V

6. ^apermanserit δ --- ^bsuper se β γ cf. ἐφ'ἑαυτῷ S A; per se δ --- ^cuxorem Vat

7. ^aquid si Vat --- ^brecipitur Sg V O

8. ^aeam V Vat --- ^bin viro et in muliere Vat

9. ^ailli β Sg O Cb; illis δ V --- ^bcoinquinat β Sg O; coinquant δ V Cb --- ^cpeccatis δ Sg^{pc} O Cb (cf. Mand.II,2); peccati K^{pc} Sg^{ac} V

10. ^anobis Vat D --- ^bcf. ἐφ'ἑαυτοῖς μένειν S A; ut si divortium fecerint, uterque se intra se custodiant Pal--- ^chuiusmodi δ

11. ^apeccavit β --- ^bsanandi L --- ^chabet potestatem omnium Vat Hilg.; potestatem habet omnium M Aw D

(30) 2.1. ^adeus Vat D --- ^bexistimavit me dignum M Vat; me existimavit dignum Aw D --- ^cdissere β γ M D; dixere Vat; edissere O; disserere L Aw --- ^dinduratum D

2. Et respondens dixit mihi: Ego praepositus ^asum^a paenitentiae et omnibus paenitentiam agentibus sensum do. Aut non tibi videtur paenitentiam agere ^bsapientiam esse magnam^b? ^cQuoniam qui paenitentiam agit sensum magnum accipit^c. Sentit ^denim^d ^equia peccavit^e, ^fquia fecit^f nequiter ^gante conspectum^g domini et recordatur intellectu quod deliquit et ^hpaenitentiam agit^h et iam non operatur nequiter, sed operatur bene et humiliat animam suam et torquet eam, quia peccavit. Vides ergo quia paenitentia sensus est magnus. 3. Et dixi illi: Propter hoc, domine, diligenter inquiri omnia, quoniam peccator sum, ut sciam ^aquibus^a operer ut vivam, quia multa sunt peccata mea. 4. Et dixit mihi: Vives si ^ahaec mandata mea^a custodieris, et quicumque audierit ^bet fecerit^b mandata haec vivet deo.

(31) 3. 1. Et dixi illi: Etiam nunc, domine, audivi a quibusdam doctoribus ^{aa}quod alia paenitentia non est nisi illa, cum in aquam descendimus et accipimus remissionem peccatorum ^bnostrorum^b, iam non peccare sed in castitate permanere. 2. Et ait mihi: Recte audisti. ^{aa}3. Nunc autem, quia diligenter omnia quaeris, et hoc tibi demonstro, non dans occasionem illis qui credituri sunt aut qui modo crediderunt domino. Qui enim modo crediderunt aut qui credituri sunt, paenitentiam peccatorum non habent sed remissionem. 4. ^aIllis^a enim qui vocati sunt ante hos dies posuit dominus paenitentiam, quoniam omnium cogitationes praecordiorum novit ^bdeus^b et scit infirmitatem hominum et multiplicem nequitiam diaboli, quia ^ffaciet^c aliquid ^dmali servis dei et^d maligne insidiatur illis. 5. Misericors ergo dominus misertus ^aest^a figmento suo et posuit paenitentiam istam et potestatem paenitentiae huius mihi dedit. 6. Et ideo dico tibi, quoniam post vocationem illam magnam ^aet sanctam^a si quis temptatus fuerit a diabolo et peccaverit, unam paenitentiam habet. Si autem subinde peccat et paenitentiam agit, non proderit homini talia agenti. Difficile enim ^bvivet^b deo. 7. Et ego dixi: Domine, revixi, ubi tam diligenter ^asic^a audivi haec mandata. Scio enim, si postea nihil adiecero peccatis meis, salvus ero. Et dixit: ^bSalvus eris, inquit^b, et omnes, quicumque ^chaec fecerint^c mandata, salvi erunt.

2. ^aom. sum δ --- ^bsapientia magna L; magnam sapientiam esse M Vat --- ^ccf. (τὸ μετανοῆσαι, φησὶν,) σύνεσις ἐστὶν μεγάλη S (om. τὸ μετανοῆσαι, φησὶν A); et dixi illi: vere poenitentia magna prudentia est Pal --- ^dom. enim δ --- ^equi peccavit K^{pc} Pal Hilg. --- ^fet quia fecit V --- ^gin conspectu M Vat --- ^hpaenitentiam agit δ V O cf. paenitet Pal et μετανοεῖ S (μετανοήσας A); paenitentiam egit β Sg Cb

3. ^aquid O

4. ^amandata mea haec δ --- ^bom. et fecerit δ

(31) 3.1. ^aadd. viae nostrae Pal --- ^bom. nostrorum Vat D

2. ^ascribit et sic se res habet. oportet enim omnium vitiorum absolutionem consecutos ultra non peccare, sed in castitate vivere Pal cf. A

4. ^atalibus O --- ^bdominus V Cb --- ^cfacit δ --- ^dom. mali servis dei et δ

5. ^aom. est δ

6. ^asanctamque D Aw; sanctam M Vat --- ^bvivit γ

7. ^asic γ P; om. δ K --- ^bsalvus inquam δ; salvus eris Pal cf. σωθήσῃ φησὶν A --- ^cfecerint haec Vat D

(32) 4. 1. Et iterum dixi illi: Domine, ^aquoniam^a patienter me audis, etiam hoc mihi demonstra. — Dic, inquit. — ^bSi uxor aut vir^b ^cdiscesserit alicuius^c et nupserit aliquis illorum, numquid peccat qui nubit? 2. Non peccat, inquit, sed si ^asuper se manserit^a, magnum sibi ^bfacit^b honorem apud dominum. ^{cc} 3. Serva ergo castitatem et pudicitiam et vives deo. Haec quae tecum loquor et mando tibi custodi a modo, ex quo mihi traditus es, et in domo tua habito. 4. Et prioribus peccatis tuis erit remissio, ^asi mandata mea custodieris. Sed et omnibus erit remissio^a, qui haec mandata mea custodierint.

Mandatum V

(33) 1. 1. Animaeequus, inquit, esto et patiens et omnium operum nequissimorum dominaberis et operaberis omnem iustitiam. 2. Quodsi patiens fueris, spiritus sanctus qui habitat in te mundus erit et non ^atenebrabitur^a ab alio nequissimo spiritu, sed ^bgaudens ^cspatiose habet^c et epulabitur^b cum ^dvaso^d cum quo inhabitat et ^eapparebit^e domino hilaris in pace magna. 3. Quodsi iracundia aliqua venerit, continuo spiritus sanctus, qui est in te, angustiaabitur et ^aquaerit^a recedere. Suffocatur enim a spiritu nequissimo et non habet locum apparere domino sicut vult. Tribulatur enim ab iracundia. 4. Utrique ergo spiritus cum pariter inhabitant, perniciosum est homini. 5. Si quis enim sumat absinthii pusillum et mittat in amphoram mellis, nonne ^atotum mel exterminabitur^a? Et tantum mellis a modico absinthio disperit et perdit dulcedinem mellis et iam non habet gratiam apud dominum suum, quoniam totum ^bmel^b amarum factum est et ^cusum suum perdidit^c. Sed si in ^dmel^d non mittatur absinthium, dulce erit et in usu ^eerit^e domino suo. 6. Vide enim quoniam animaeequitas dulcissima est plus quam mel, et utilis erit domino ^aet in ipso^a commoratur. Nam iracundia inutilis est. Si ergo mixta fuerit ^biracundia^b animaeequitati, contribulatur ^canimus^c, et non est utilis ^ddeo oratio illius^d.

(32) 4.1. ^aquia Vat D --- ^bsi vir aut vir M; si vir vel mulier Vat --- ^cdiscesserit alicuius Sg Vat; alicuius discesserit β; decesserit alicuius V O M P^{pc} Cb Aw D

2. ^asuper se manserit Sg Cb (cf. Mand.IV,1,6; 10); sic per se manserit O; per se manserit β δ; permanserit V; continuerit se et sic manserit Pal; cf. ἐν (cj. ἐφ' Hilgenfeld) ἐαυτῷ μείνη A --- ^badquirat O Pal --- ^cadd. nam si nuptias fecerit, non peccat Pal cf. ἐὰν δὲ καὶ γαμήσῃ, οὐχ ἁμαρτάνει A

4. ^aom. si mandata ...erit remissio Vat

Mandatum V

(33) 1.2. ^atenebrabitur P; tenebrabitur D Hilg. --- ^bhabitabit ample et iucunde et magnum gaudium fruetur Pal; cf. ἐν εὐρυχώρῳ κατοικοῦν ἀγαλλιάσεται καὶ εὐφρανθήσεται A --- ^cspatiose habet δ Sg V P Cb; spatiose habitat O Hilg.; spatium habens K^{pc}; spatio habe K^{ac} --- ^dvaso K Sg V; vase δ O P Cb --- ^eserviet Pal; λειτουργήσει A

3. ^aquaeret Sg P

5. ^aexterminabitur totum mel δ --- ^bom. mel δ K^{pc} --- ^cperdidit usum suum δ --- ^dmelle δ --- ^eom. erit δ

6. ^aqui in ipsa δ --- ^bom. iracundia δ Pal; cf. ἡ ὀξύχολία A --- ^ccj. animaeequitas Hilg. cf. ἡ μακροθυμία A; anima δ; om. Pal --- ^doratio deo illius M Aw Vat; oratio illius deo D

7. Et dixi illi: *Volebam scire, domine, nequitiam iracundiae ut custodiam me ab illa. Et dixit mihi: Scies, et si non custodieris te ab illa, perdes spem tuam cum ^atota^a domo tua. Sed recede ab illa. Ego enim tecum sum nuntius aequitatis, et ^bomnes qui recedunt^b, quicumque paenitentiam egerint ex totis praecordiis suis – sed et cum illis ero et conservabo omnes. Iustificati enim sunt omnes, qui paenitentiam egerint, a sanctissimo nuntio.*

(34) 2. 1. Audi nunc, inquit, nequitiam iracundiae, quam pessima est et quomodo servos dei evertit. Qui enim pleni sunt ^ain^a fide, nec potest aliquid ^billis facere^b, quoniam virtus dei est cum illis. ^cEvertit^c enim vacuos et dubios. 2. Quoties ^aautem^a viderit tales homines, incit se in corda ^bhominum^b, et de nihilo aut vir aut mulier amaritudinem percipit propter res quae sunt in usu, aut pro convictu aut pro ^cullo^c aliquo ^dverbo^d, si quod incidit, supervacuo aut pro ^eamico aliquo^e aut debito aut de his similibus rebus supervacuis. Haec enim stulta sunt et supervacua et vana servis dei. 3. Animaequitas enim valida est et fortis et habet virtutem magnam et sedet in ^aamplitudine magna^a, hilaris, in pace gaudens et honorificans dominum ^{bb} omni tempore mansuete. Haec ^cergo^c animaequitas habitat cum bene fidentibus, 4. nam iracundia stulta est et levis et fatua. De stultitia vero nascitur amaritudo, et ex amaritudine iracundia, ex iracundia furor. Hic ex tot malis creatus facit peccatum magnum ^aet^a insanabile. 5. Cum enim haec omnia in ^auno vase^a sunt, ubi et spiritus sanctus moratur, non capit hoc ^bvas^b sed superfluit. 6. ^aQuia^a tener spiritus non potest cum malo spiritu morari ^{bb}, recedit et habitat cum mansueto. 7. Deinde cum recesserit ab homine cum quo ^ahabitabat^a, fit homo vacuus a spiritu sancto et postea repletur spiritibus malis et obcaecatur a cogitatione ^bbona^b. Sic omnibus iracundis contingit. 8. Recede ergo tu ab iracundia et indue animaequitatem et resiste iracundiae et invenieris cum pudicitia et ^acastitate deo^a. Vide ergo ne forte neglegas hoc mandatum. Si ^benim^b huic mandato dominationem egeris, et cetera mandata mea quae tibi mandaturus sum poteris servare. Confirma ^cte nunc^c in ^distis mandatis^d, ut vivas deo; et quicumque servaverint haec mandata vivent deo.

7. ^aom. tota δ --- ^bomnes quique recedunt M Aw; omnes quicumque recedunt Vat D; cj. omnes quidem recedunt Gleede; ceteri carebunt illa Pal cf. πάντες δὲ ἀφέξονται A; legisse videtur interpres οἱ pro δὲ

(34) 2.1. ^aom. in L --- ^bfacere illis δ --- ^cevertet V O Cb

2. ^aenim Vat D --- ^beorum Cb --- ^calio O --- ^dom. verbo δ --- ^ealiquo amico δ

3. ^aamplitudine magna γ P; amplitudinem magnam δ K --- ^badd. in Vat D --- ^cenim Vat

4. ^aom. et β Sg V M Vat

5. ^auno vaso Sg V; inani vase O --- ^bvasum Sg^{ac} V; eum vas O^{pc}

6. ^aquoniam Vat Aw D --- ^badd. nec duritiam illius pati Pal cf. μηδὲ μετὰ σκληρότητος A

7. ^ahabitat Sg^{pc} V Cb Aw --- ^bmala δ; cf. (ἀπὸ τῆς διανοίας) τῆς ἀγαθῆς A

8. ^aem. caritate a deo Hilg. cf. quae est amabilis deo Pal et τῆς ἡγαπημένης ὑπὸ τοῦ κυρίου O7 A --- ^bergo δ --- ^cnunc te δ --- ^dmandatis istis δ

Mandatum VI

(35) 1. 1. *Praeceperam, inquit, tibi in primo mandato ut custodires fidem et timorem et ^apaenitentiam^a. – Etiam, inquam, domine. – Sed nunc volo tibi monstrare virtutes horum mandatorum, ut scias effectus illorum, ^{bb} ^cquoniam^c positi sunt ad iustum et iniustum. 2. Sed tu crede iusto, iniusto autem nihil credas. Iustitia enim rectam viam habet, ^{aa} iniustitia pravam. Sed tu rectam viam custodi, pravam autem relinque. 3. Prava autem via non habet exitum bonum, sed offendicula multa habet. Aspera ^aest et spinosa^a et ducit ad interitum et nociva est hominibus ambulantibus in illa. 4. Qui autem ^aviam rectam^a petunt, aequaliter ambulant sine offensione, quia non est aspera neque spinosa. 5. Vides ergo quoniam melius est per hanc viam ire. Ibi enim, inquit, et quicumque ex toto corde crediderint in domino, ibunt per illam.*

(36) 2. 1. *Audi nunc, inquit, primum de fide. Duo sunt nuntii cum homine, unus aequitatis et unus iniquitatis. 2. Et ego dixi illi: Quomodo, domine, scire poterō ^{aa} quod duo sunt nuntii cum homine? 3. Audi, inquit, et intellege. Aequitatis nuntius tener est et verecundus et mansuetus et quietus. Cum ergo in cor tuum ascenderit, continuo ^atecum loquitur^a ^bde iustitia, de pudicitia, de castitate, de benignitate, de indulgentia, de caritate, de pietate^b. Haec omnia cum ascenderint ^cin cor tuum^c, scito quia nuntius aequitatis tecum est. Huic ergo nuntio crede et operibus eius. ^{dd} 4. Accipe nunc et nuntii iniquitatis opera. Primum amarus et iracundus et stultus est et opera illius pernicioosa sunt et evertunt servos dei. Cum ergo ^ahaec^a in cor tuum ^bascenderint^b, intelleges ^ceum^c ab operibus eius, ^dquia hic est nuntius iniquitatis^d. 5. Quomodo, domine, intellegam? ^{aa} – Audi, inquit, et intellege. Cum iracundia tibi accesserit aut amaritudo, intellege quia ipse ^best in te^b, deinde cupiditas ^coperum multorum^c et optimorum ciborum et ^debrietates^d, desiderium multarum rerum alienarum et superbia et multiloquia et ambitiositas et quaecumque his similia sunt. Haec ergo cum in corde tuo ascenderint, intellege ^equia^e nuntius iniquitatis est tecum.*

Mandatum VI

(35) 1.1. ^aem. abstinentiam Hilg. cf. ἐγκράτειαν O7 A et Mand.I,2 abstinentiam --- ^badd. duplex enim est effectus illorum Hilg. cf. duplex enim est potentia eorum Pal et διπλαῖ γάρ εἰσιν αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν A --- ^cquomodo Vat

2. ^aadd. et Sg V Cb

3. ^aet spinosa est δ

4. ^arectam viam δ

(36) 2.2. ^aadd. vim illorum Pal cf. τὰς αὐτῶν ἐνέργειας A

3. ^aloquitur tecum δ cf. λαλεῖ μετὰ σοῦ Ps.-Athanasius, Antiochus (om. A); *invenies temetipsum loquentem* Pal --- ^bde iustitia, de sanctitate, de castitate, de frugalitate (cj. Gebhardt; *fragilitate* codd.), *de omni opere probitatis et de omni virtute honesta* Pal cf. περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἀγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκειᾶς καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου Ps.-Athanasius, Antiochus (om. A) --- ^com. in cor tuum δ --- ^dcf. A; add. *haec autem sunt opera nuntii iustitiae* (cj. Vezzoni; *nequitiae* codd.) *qui super iustitia est* Pal

4. ^ahaec γ M P Aw D; *hic* Hilg. ex Pal cf. οὗτος A; om. K Vat --- ^bascenderit K O Cb Vat D --- ^com. eum Aw D --- ^dom. quia hic est nuntius iniquitatis Pal et A

5. ^aadd. non scio Pal cf. οὐκ ἐπίσταμαι A --- ^bin te est L --- ^cmultorum operum δ --- ^dem. ebrietatis Hilg. (*ebrietatum iam ed.pr.*) cf. μεθύσμάτων A --- ^equoniam δ

6. *Tu ergo cum cognoveris opera illius, recede ab ^aillis^a omnibus et nihil illi credas, quia mala sunt opera ^beius^b et non conveniunt servis dei. Habes ergo utrorumque ^cnuntiorum opera^c. Intellege nunc et crede nuntio aequitatis, 7. ^aquia doctrina illius bona est^a. Licet sit ^bfelicissimus^b homo et cogitatio huius nuntii ascendat in ^ccor^c illius, oportet illum virum aut mulierem peccare. 8. Si autem nequissimus ^avir aut mulier fuerit^a et ^bascenderint^b in corde illius ^copera nuntii^c ^daequitatis^d, necesse est ^eillum aut illam^e aliquid boni facere. 9. Vides ergo quia bonum est nuntium aequitatis sequi. 10. Si ergo secutus fueris et credideris operibus illius, vives deo, et ^aqui ^bcrediderit^b operibus ^cillius^c, ^dvivet deo^{da}.*

Mandatum VII

(37) 1. *Time, inquit, dominum et ^acustodi mandata eius^a. Servans enim praecepta ^bdomini^b eris potens in omni actu et omne negotium tuum erit incomparabile. Timens enim dominum omnia bona ^coperaberis^c. Hic est timor quem timere oportet ut salvus esse possis. 2. Diabolum autem ne timeas. Timens enim ^adeum^a dominaberis ^billi^b, quia virtus in illo nulla est. In quo autem virtus non est, nec timor. Nam in quo virtus gloriosa est, et timor in illo. Omnis enim virtutem habens et timorem habet^{cc}. Nam qui virtutem non habet ab omnibus contemnitur. 3. Time plane facta diaboli, ^aquia^a maligna sunt. Metuens enim dominum timebis et opera diaboli non facies, sed abstinebis te ab eis. 4. Duplex enim timor est. Si enim malum operari ^avolueris^a, timens dominum ^bnon id facies^b. Si enim bonum operari volueris^{cc}, timor itaque domini validus ^dest et ingens et gloriosus^d. Time igitur deum et vives. ^eEt^e quicumque ^fenim^f metuerint, custodientes mandata eius, ^{gg} 5. eorum vita est apud dominum, non custodientium autem nec vita in illis est.*

6. ^ahis δ --- ^billius δ --- ^cnuntium operum δ

7. ^aet recede ab eo qui nequam est, quia doctrina illius in omni actu mala est Pal cf. ἀπὸ δὲ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας ἀπόστηθι, ὅτι ἡ διδαχὴ αὐτοῦ πονηρὰ ἐστὶ παντὶ ἔργῳ A; em. et recede a nuntio iniquitatis quia doctrina illius mala est Hilg. --- ^bem. fidelissimus Hilg. cf. πιστότατος A, sed consulto sensum mutavit interpres (vide appendicem II in fine huius voluminis) --- ^ccorde δ

8. ^avir fuerit aut mulier δ; aliqua fuerit mulier Pal --- ^bascenderint Sg V M O P Aw D; ascenderit K Cb Vat --- ^cnuntii Cb^{ac}; nuntius Cb^{pc} --- ^diniquitatis M Aw Vat --- ^eeam Pal; cf. αὐτόν A

10. ^ascribit credas quia facta illius nuntii nequitiae mala sunt, et abstineas ab ipsis, et vives deo Pal cf. A --- ^bcrediderint K^{ac} --- ^cillis Vat D --- ^dvivent deo P^{pc}; vivent in eis P^{ac}; vive K

Mandatum VII

(37) 1. ^amandata eius custodi δ --- ^bdei δ --- ^coperabitur L

2. ^adominum δ --- ^billius δ --- ^cadd. nec timor in ipso L

3. ^aquoniam δ

4. ^avolueris codices cf. γὰρ θέλῃς A; em. nolueris Hilg. cf. μὴ θέλῃς Ps.-Athanasius --- ^bne id facias Vat --- ^cadd. timens dominum id facies Hilg. cf. Pal et φοβοῦ τοῦ κυρίου καὶ ἐργάζῃ αὐτό A --- ^det ingens et gloriosus est δ --- ^eom. et Sg Cb --- ^fenim K Sg V Cb; enim eum V^{pc}; eum δ O; om. P --- ^gscribit ζήσονται τῷ θεῷ. 5. Διατί, φημί, κύριε, εἴπας περὶ τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ· Ζήσονται τῷ θεῷ; Ὅτι, φησὶν, πᾶσα ἡ κτίσις φοβεῖται τὸν κύριον, τὰς δὲ ἐντολὰς αὐτοῦ οὐ φυλάσσει. τῶν οὖν φοβουμένων αὐτὸν καὶ φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ A cf. Pal (paulo brevius)

Mandatum VIII

(38) 1. Dixi tibi, inquit, quia ^acreationes^a domini duplices sunt et abstinentia duplex est. Et a quibusdam ^bergo^b abstinere oportet a quibusdam vero non. 2. – Manifesta, inquam, mihi, domine, a quibus ^aoportet abstinere et a quibus non^a. – Audi, inquit, ^ba malo abstinere te^b et ^cnon^c id facere. A bono autem abstinere te noli, sed fac illud. Si enim abstineris a bono et non id feceris, peccabis. Abstine igitur ab omni malo et ^dscies^d omnem iustitiam. 3. – Quales, ^ainquam^a, malignitates ^{bb} hae, a quibus ^cabstinere oportet^c? – Audi, inquit, ab ^dadulteriis, ab ebrietatibus^d, a conviviis malignis, ab esca nimia, a lautitia et inhonestate, a superbia, ab abnegantia et mendacio, ^ea detractio^e, a nequitia ficta, a memoria malignitatis, a fama pessima. 4. Haec sunt opera ^aomnium^a iniquitatum, a quibus ^boportet abstinere^b ^cservum^c dei. Qui enim ^din his^d ^eabstinere non potest^e, ^fnon potest vivere deo^f. Audi nunc, inquit, et sequentia ^ghorum^g. 5. – Adhuc ergo sunt ^amala^a sequentia horum? – Et quidem multa sunt adhuc, a quibus ^bdebet servus dei abstinere^b: a furto, ab abnegatione, a falso testimonio, a cupiditate, a superbia et quaecumque his similia sunt. 6. Videntur ergo tibi haec esse mala an non? – Et quidem valde ^asunt mala^a servis dei. – ^bHorum ergo omnium debet se abstinere servus dei^b. Abstine ^cte ergo^c ab omnibus his, ut ^dvivas deo et ut^d scribaris cum abstinentibus. A quibus ergo debeas abstinere, haec sunt. 7. A quibus autem ^anon debeas abstinere te^a, audi. Ab omnibus operibus bonis noli te abstinere, sed fac illa. 8. ^{aa} Audi, inquit, ^bbonorum operum virtutem^b, quae debeas operari ut salvus esse possis. 9. Primum omnium est fides, timor domini, caritas, concordia, aequitas, veritas, patientia, castitas. Horum nihil est melius in vita hominum, haec qui custodierit ^{aa} et fecerit ^b<...> in vita sua^b.

Mandatum VIII

(38) 1. ^aorationes L --- ^bom. ergo δ

2. ^aoportet abstinere et a quibus non γ; abstinere oportet et a quibus non δ; oportet me abstinere K; oportet abstinere P --- ^babstine te a malo β --- ^cnoli δ V Cb --- ^dcj. facies Cot. Hilg. cf. ἐργάζη A

3. ^aenim δ --- ^badd. sunt O Vat --- ^coportet abstinere δ --- ^dadulteriis ab ebrietatibus γ P; adulteris et a ebrietatibus K; ebrietatibus ab adulteriis δ --- ^eom. a detractio^e δ

4. ^aom. omnium D --- ^babstinere oportet δ --- ^cservis K; servos P --- ^dom. in his P --- ^eabstinere se non potest Sg O V; non abstinet se Cb --- ^fvivere deo non potest δ --- ^georum Vat

5. ^aom. mala V --- ^babstinere debet servus dei D; debet abstinere servus dei M Aw; abstinere oportet servum dei Vat ed.pr. Hilg.

6. ^asunt mala γ K; mala sunt δ; est mala P --- ^bhorum ergo omnium debet se abstinere servus dei γ; ab his ergo omnibus debet se abstinere servus dei δ; om. β --- ^cte ergo γ K M; ergo te P; ergo Aw Vat D --- ^dvivas deo et P; om. δ

7. ^anon debeas abstinere te β V O M Aw; non debeas abstinere Sg Cb; te non debeas abstinere D; non debeas te abstinere Vat

8. ^ascribit et dixi illi: domine, et eorum quae bona sunt expone mihi <vim> ut in illis vivam et serviam eis, et possim agendo ea salvus esse Pal cf. A --- ^bvirtutem bonorum operum δ

9. ^ahic redit W --- ^bin vita sua salvus erit Cb; in vita sua vivet deo O L; an 'felix erit in vita sua' (cf. Sim.X,4,1)? cf. μακάριος γίνεται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ A; beatissimam vitam agit Pal

10. Deinde horum sequentia audi: viduis administrare, orphanos et pauperes non despiciere et servos dei ex necessitate redimere, hospitalem esse, in hospitio enim invenitur aliquando fructus bonus, ^anoli contradicere^a, quietum esse, humiliorem fieri omnium hominum, maiores natu colere, studere ^biustitiam^b, fraternitatem conservare, contumelias sufferre, ^canimaequum^c esse, lapsos a fide non proicere, sed animaequos facere, peccantes ^dmonere^d, debitores non premere et si qua his similia sunt 11. videntur tibi haec esse bona an non? – Quid enim melius est horum verborum? – Vive ergo ^ain haec mandata^a et noli ^brecedere ab his^b. 12. ^aSi enim custodieris haec omnia mandata vives deo^a, et omnes qui custodierint haec mandata vivent deo.

Mandatum IX

(39) 1. Iterum dixit mihi: Tolle a te dubitationem et nihil ex toto dubites petens aliquid a domino. Ne dicas intra te quoniam quomodo possum aliquid petere a domino et accipere, cum sim peccator tantorum malorum in deum? 2. Noli ^{aa}cogitare, sed ex totis praecordiis convertere ad dominum. Pete sine dubitatione et scies misericordiam domini, quia ^bnon te^b derelinquet, sed petitionem animae tuae replebit. 3. Non est enim deus sicut homines memores malorum, sed ^aest^a immemor malorum et miseretur figmento suo. 4. Ergo purifica cor tuum ^aab omnibus huius saeculi^a et observa praedicta ^btibi verba^b a deo ^{cc}et accipies omnia bona quae petis et ex omnibus petitionibus tuis nihil deerit tibi, si sine dubitatione petieris a ^ddomino^d. 5. ^aQui ergo tales ^bnon^b sunt^a, in toto nihil impetrant ex petitionibus suis. 6. Nam qui pleni sunt in fide, omnia petunt fidentes et accipiunt a domino, quia sine dubitatione petunt. Omnis enim dubitans homo si non paenitentiam egerit, difficile deo vivet.

10. ^aan 'nulli'? cf. μηδενί Pp A, nemini Pal --- ^biustitiam δ K O; iustitiae Sg W P Cb; in iustitia V ed.pr. --- ^canimaequum γ P; animaequus δ K --- ^dadmonere β

11. ^ain haec mandata β M Aw; inquit in haec mandata O; in haec mandata serva Vat; et haec mandata serva D; in his mandatis γ --- ^bab his recedere δ

12. ^ascribit φύλασσε οὖν τὴν ἐντολὴν ταύτην. ἐὰν τὸ ἀγαθὸν ποιῇς καὶ μὴ ἐγκρατεύσῃ ἀπ' αὐτοῦ, ζήσῃ τῷ θεῷ, (καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ οἱ οὕτω ποιοῦντες). καὶ πάλιν ἐὰν τὸ πονηρὸν μὴ ποιῇς καὶ ἐγκρατεύσῃ αὐτό, ζήσῃ τῷ θεῷ· A (om. καὶ πάντες ... ποιοῦντες Pp) cf. Pal (paulo brevius)

Mandatum IX

(39) 2. ^aadd. hoc γ --- ^bte non δ; non P

3. ^aom. est δ

4. ^aab omnibus huius saeculi β γ Aw; ab omnibus vitiis huius saeculi M Vat; a malis cogitationibus et ab omnibus huius saeculi negotiis O; ab omnibus vanis huius saeculi D; ab omnibus vanitatibus huius saeculi Pal; cf. ἀπὸ πάντων τῶν ματαιωμάτων τοῦ αἰῶνος τούτου A; ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων Ps.-Athanasius --- ^bverba tibi δ --- ^cadd. data Vat --- ^ddomino β γ; deo δ K^{pc}

5. ^ascribit si autem aliqua deliberatio cor tuum penetraverit, nihil ex eis quae petis impetrabis. Nam qui de deo deliberat, duplici et ficto animo est Pal cf. A --- ^bnon δ; om. β γ

7. Purifica ergo cor tuum a dubitatione et indue fidem et crede deo et omnia quae petieris accipies. Sed si petas aliquando petitionem et tardius accipias, noli dubitare ^aquod^a cito non acceperis petitionem animae tuae. ^bForsitan enim^b ^cpropter temptationem aut ^dpro peccato tuo^d, quod tu ignoras, tardius ^eaccipies^e petitionem tuam. 8. ^aSed tu noli desinere petendo petitionem^a animae tuae^c et accipies. Si autem cessaveris petendo, de te ^bquereris^b, non de deo quod non dederit tibi. 9. Vide ergo dubitationem hanc quia perniciosa ^{aa}et saeva et multos radicitus ^bevellat^b a fide et valde fideles et firmos. Etenim haec dubitatio filia est diaboli et valde nequiter agit ad servos dei. 10. Contemne ergo dubitationem et dominaberis ^aeius in^a omni re. Indue firmam fidem et potentem. Fides enim omnia repromittit et omnia consummat. Dubitatio autem non credit ^bsibi omnium impetrare operum suorum^b quae agit. 11. Vides ergo, inquit, quia fides ^aa^a sursum est a deo et ^bquae^b habet virtutem magnam. Dubitatio autem terrenus spiritus est et a diabolo, virtutem non habens. 12. Tu igitur ^aservi^a virtutem ^bhabenti fidei^b. A dubitatione autem recede, quae non habet virtutem, et vives deo; et omnes vivent deo quicumque haec egerint.

Mandatum X

(40) 1. 1. Longe fac a te omnem tristitiam: etenim haec soror est dubitationis et iracundiae. 2. – Quomodo, ^ainquam, domine^a, soror est harum? Aliud mihi videtur tristitia, aliud iracundia, aliud dubitatio. Et ait: Sine sensu, ^binquit^b, non intellegis. Tristitia enim omnium spirituum ^cnequior est et pessima^c servis dei et omnium spiritus ^dperexterminat^d et contribulat spiritum sanctum et iterum salvum facit. 3. – Ego, inquam, domine, insipiens sum et non intellego quaestiones istas. Quomodo potest contribulare et iterum salvum facere, non intellego.

7. ^aquia Sg V Cb --- ^bforsitan enim δ Pal cf. πάντως γὰρ A; om. β γ --- ^com. propter temptationem ... 8. ... animae tuae γ (sed O) --- ^dpropter peccata tua β --- ^eaccipias M L Vat

8. ^aquod tu noli deponere petenti β; tu autem noli deponere petitionem P^{pc}; sed tu noli deserere petendo petitionem L --- ^bquerere V

9. ^aK Sg V W M; add. sit D; add. est et sit Vat; add. est O P Cb Aw --- ^bevellat Sg W Vat; evellet β V; evellit O M Cb Aw D Hilg.

10. ^aillius in V; et ab O --- ^bsibi omnium impetrare operum suorum γ^c K^{ac} L; sibi omnium imperare operum suorum O M Aw; sibi omni imperare operum suorum K^{pc} Vat; sibi imperare operum suorum D; sibi omnium (et sequitur vacuum) operum suorum P; em. sibi omnia impetrare operum suorum Hilg.; cf. (μη καταπιστεύουσα) ἐαυτῇ πάντων ἀποτυγχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς A cf. Pal; legisse videtur interpres ἀποτυγχάνειν vel potius ἐπιτυγχάνειν (cf. Mand.IX,5)

11. ^aom. α β --- ^bquia δ

12. ^aservi γ Pal Hilg.; serva β δ --- ^bhabita fidei L; habentem fidem D; cf. τῇ ἐχούσῃ δύναμιν τῇ πίστει A

Mandatum X

(40) 1.2. ^adomine inquam V; inquam Cb --- ^binquit β γ^c; om. δ O --- ^cnequior et pessima est L --- ^dperexterminat γ K^{pc} P; exterminat δ K^{ac}

4. – Audi, inquit, ^aet intellege^a. Hi ^bqui^b numquam exquisierunt veritatem neque inquisierunt de maiestate, sed tantum crediderunt et sunt involuti in negotiis et divitiis hominum ethnicorum ^{cc} et aliis multis rebus huius saeculi non intellegunt quaestiones divinitatis. Obscurantur ex his negotiis et corrumpuntur et confringuntur. 5. Sicut vites bonae quae negleguntur ab herbis et spinis premuntur et nocentur, sic et homines qui crediderunt in negotiis et actionibus multis inciderunt et ^aevacuatur^a a sensu suo et nihil omnino intellegunt, ^bde divitiis ^cagunt^{cb}. Sed si quando audierint de domino, sensus eorum in negotiis ipsorum est. 6. Qui autem timorem domini habent et scrutantur de deo veritatem, cogitationem omnem habent ad dominum. Omnia quae dicuntur eis percipiunt, et statim intellegunt ^aqui^a habent timorem ^bdei^b in se. Ubi enim ^cdominus^c inhabitat, ibi et sensus multus adiungitur. Adiunge ergo te domino et omnia ^dintelleges ac^d senties.

(41) 2. 1. Audi nunc, insipiens, quemadmodum tristitia contribulat spiritum sanctum et quomodo salvum facit. 2. Cum dubius inciderit in negotio aliquo et ^anon provenit^a illi propter dubitationem, tristitia haec intrat in hominem et tristem facit spiritum sanctum et tribulat eum. 3. Deinde iterum iracundia cum accesserit homini pro negotio aliquo, vehementer irascitur et haec ira intrat in praecordia irascentis et ^acontribulatur^a in negotio suo quod agit et paenitet, quod male fecerit. 4. ^{aa}Utraeque ergo res laedunt spiritum sanctum, dubitatio et tristitia: dubitatio, quia non successit actus eius, ^bet tristitia, quia fecit iracundiam ^cspiritum^{cb}. 5. Aufer ergo tristitiam a te et noli nocere spiritum sanctum qui in te habitat, ne roget dominum et recedat a te. 6. Spiritus enim dei, qui datus est in ^acarnem^a, tristitiam non sustinet.

(42) 3. 1. Indue ^ate ergo^a hilaritatem, quae semper habet gratiam apud ^bdeum^b, et laetaberis in ea. Omnis enim hilaris vir bene operatur et in bona sapit et contemnit iniustitiam. 2. Vir autem tristis male facit, ^aquod^a tristem facit spiritum sanctum, qui datus est homini ^bhilaris^b. Et iterum male facit, quod tristis orat ^cdeum^c et non ante facit exomologesin, et non impetrat a deo quod petit. Semper enim oratio tristis hominis non habet virtutem ut ^daccedat^d ad altare ^edomini^e.

4. ^aom. et intellege Pal cf. A --- ^bom. qui δ --- ^chic in omnibus codicibus sequuntur quae ad Mand. XI,1–6 pertinent: et alius mendax propheta est ... interrogatus loquitur secundum desiderium

5. ^aevacuatur δ P^{pc}; vacuantur Sg W; vacantur Cb; vocantur β O; evocantur V; errantes Pal cf. ἀποπλανῶνται A --- ^bom. de divitiis agunt Pal cf. A --- ^cagentes δ

6. ^aquia Sg W M --- ^bdomini δ --- ^cdominus γ; spiritus domini δ; om. β --- ^dom. intelleges ac δ

(41) 2.2. ^anon provenit Sg W O Cb; non evenit K L; non prevenit V M P Aw; non pervenit Vat; non provenerit D; excidit ab eius effectu Pal; cf. ἀποτύχη A

3. ^atribulatur K^{pc} Vat

4. ^ascribit sed haec tristitia speratur salutem habere, quia de facto eo quod erat malum poenitentiam agit Pal cf. A --- ^bscribit ἡ δὲ ὀδυρολία λυπεῖ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἔπραξε τὸ πονηρὸν. ἀμφότερα οὖν λυπηρὰ ἐστὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἡ διψυχία καὶ ἡ ὀδυρολία A --- ^cspiritum β Sg W recte (cf. Hofmann–Szantyr 1965 p. 45f.); spiritui δ O Cb; spiritu V

6. ^acarnem γ P; carne δ K

(42) 3.1. ^aergo te Vat D; ergo Cb --- ^bdominum δ

2. ^aquoniam D; em. primo quidem male facit quoniam Hilg. cf. πρῶτον μὲν πονηρεῖται ὅτι A --- ^bhilaris δ --- ^cdeum γ; dominum δ; ad deum β --- ^dcj. ascendat Gall. et Dress. cf. ἀναβῆναι A --- ^edei δ

3. Et dixi illi: Domine, quare non habet virtutem oratio tristis hominis ut ^aascendat^a ad altare domini? – Quoniam ^{bb} tristitia sedet in corde eius. Cum ergo mixta fuerit oratio viri cum tristitia, non ^cpatietur^c ^doratio munda^d ascendere ad altare dei. Sicut enim aceto vinum mixtum eandem suavitatem non habet, sic et tristitia spiritui sancto mixta eandem orationem mundam non habet. 4. ^aMunda ^bte ergo^b a tristitia mala et vives deo^a, et omnes vivent deo qui proiecerint a se tristitiam et induerint hilaritatem.

Mandatum XI

(43) 1. Ostendit mihi sedentes in subselliis homines et alterum sedentem in cathedra. Et dixit mihi: Vides illos qui in scamnis sedent? – Video, inquam, domine. – Illi sunt fideles, et ille qui in cathedra sedet ^{aa} alius mendax propheta est qui perdit sensum servorum dei, dubiorum autem, non illorum qui fidunt in domino plene. 2. Illi ergo dubii quasi ad divinum veniunt, interrogant ^aillum^a quid illis futurum sit, et ille mendax propheta, nullam habens ^bvirtutem in se^b ^cspiritus divini^c, loquitur illis secundum interrogationem illorum et implet animas illorum promissis, sicut illi volunt. 3. Ille autem propheta inanis est et inania respondet inanibus. ^aQuotquot enim^a interrogatur a vanis hominibus, vana respondet illis. Quaedam autem verba vera loquitur. Diabolus enim adimplet ^billum^b spiritu suo ut deiciat aliquem ^cex illis iustis^c. 4. Quicumque ergo fortes sunt in fide domini et induti sunt veritate, talibus spiritibus non iunguntur, sed discedunt ab illis. Quotquot ^aautem^a dubii sunt et subinde paenitentiam agunt, consulunt tamquam ethnici et magnum sibi peccatum inferunt idolis servientes. Quicumque ergo tales sunt, interrogant pro negotio quolibet, ^bsimulacra^b colunt et stulti sunt et inanes a veritate. 5. Omnis ^aenim^a spiritus a deo datus non interrogatur, sed habens ^bvirtutem^b divinitatis a se omnia loquitur, quia de sursum est a virtute divini spiritus.

3. ^aaccedat Vat --- ^badd. inquit O --- ^cpatitur γ --- ^doratio munda δ K O; orationem mundam γ' P Pal

4. ^aom. munda te ergo ... vives deo O --- ^bergo te δ

Mandatum XI

(43) 1. ^ain omnibus codicibus ea quae pertinent ad Mand.XI,1–6 alius mendax propheta est ... qui autem interrogatus loquitur secundum desiderium leguntur post Mand.X,1,4 et divitiis hominum ethnicorum; add. et ante alius codices, del. Hilg. (vetus coniectura propter verba in codicibus hic praecedentia: sunt involuti in negotiis et divitiis hominum ethnicorum [Mand.X,1.4])

2. ^aeum Vat D --- ^bin se virtutem D; veritatem in se L; virtutem M Vat --- ^cspiritu divino L

3. ^aquotquot enim K V Aw; quicquid enim Sg W; quod enim Cb; quotquot autem Vat; quodquod autem M; quod autem D; enim P; quicquid autem Pal; cf. δ γὰρ ἐὰν A; an legit interpres ὅσα γὰρ ἄν? --- ^beum Vat; illam β --- ^cex illis iustis γ P; ex iustis K; ex illis M Aw; illis Vat D

4. ^aenim δ --- ^bsimulacra γ K; simulacrum δ P

5. ^aom. enim δ --- ^bveritatem L

6. ^aMand.XI,6–12 terrestris est et levis ... dei prophetam in omnibus codicibus praeter L leguntur post Mand.XII,2,1 primum omnium hominum --- ^bscribit non loquitur nisi interrogatus Pal cf. A

7. ^aem. vatibus Hilg. cf. προφητῶν A; om. Pal --- ^bitaque V; em. de vita Hilg. cf. ἀπὸ τῆς ζωῆς A; de secta vitae eius Pal

6. Qui autem interrogatus loquitur secundum desiderium, ^{aa} terrestris est et levis et virtutem non habet in totum et ^bmulta loquitur^b. 7. Et dixi: Quomodo ergo scire potest aliquis eos? – Audi, inquit, de utrisque ^avasis^a et sicut dico tibi, sic probabis prophetam dei et falsum prophetam. Primum ^bita^b proba hominem qui habet spiritum dei. 8. Quia spiritus ^{aa} de sursum est, quietus est et humilis et recedit ab omni nequitia et desiderio huius ^{bb} vano et omnium hominum facit se humiliorem et nemini respondet interrogatus nec singulis respondet, neque cum vult homini loquitur spiritus dei, sed tunc loquitur, cum vult deus. 9. Cum ergo venerit homo qui habet spiritum dei in ecclesiam iustorum habentium fidem ^adei^a et oratio fit ad ^bdeum^b, tunc nuntius sanctus divinitatis implet hominem illum ^cspiritus sanctus^c et loquitur in turba sicut ^ddominus^d vult. 10. Sic ergo dinoscitur spiritus divinitatis, ^{ab}quia quicumque^b ^cspiritum^c divinitatis loquitur^a ^d<...>^d. 11. Audi nunc et de spiritu terrestri, vacuo et fatuo, virtutem non habente. 12. Primum enim homo ^aputatur^a spiritum habere, exaltat se et vult primam cathedram habere et improbus est et verbosus et in deliciis conversatur et in voluptatibus multis et mercedes ^baccipiet^b divinationis suae. Quodsi non acceperit, non divinat. Ita ^cnunc^c spiritus dei potest mercedes accipere et divinare? ^{dd} Non convenit ^ehaec^e facere dei prophetam. ^fFacit spiritus terrestris^f. 13. Nam in ^aecclesia^a ^bvirorum^b non accedit sed refugit, applicat autem se dubiis et vacuis et in angulis et abditis locis divinat illis et delectat illos loquendo secundum omnia desideria ^cillorum^c. Vacuis enim vasis compositum non frangitur, sed conveniunt alius ad alium. 14. Cum autem ^avenerit^a in ^bturba^b virorum iustorum habentium spiritum divinitatis et oratio illorum fit ad dominum, exinanitur homo ille, quoniam spiritus ille terrestris fugit ab illo et obmutescit, nec quicquam potest loqui. 15. Sicut in apotheca ^asi^a stipaveris vinum aut oleum aut inter illa vasa posueris amphoram vacuum et iterum deponere volueris stipationem, amphoram illam, quam posuisti, vacuum invenies: sic et ^bprophetae^b vacui ^ccum veniunt^c inter spiritum iustorum, quales veniunt tales inveniuntur^{dd}.

8. ^aadd. qui γ --- ^badd. saeculi Vat D

9. ^adomini Vat D --- ^bdominum δ --- ^cspiritu sancto Aw D Hilg.; καὶ πλησθεὶς ὁ ἄνθρωπος (ἐκεῖνος) τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ O1 A (om. ἐκεῖνος) cf. Pal; an delendum ut glossema ad nuntius sanctus divinitatis? --- ^ddeus Vat D

10. ^ascribit ὅση οὖν περὶ τοῦ πνεύματος τῆς θεότητος τοῦ κυρίου ἡ δύναμις, αὕτη A cf. Pal --- ^bin quocumque Sg W --- ^cspiritum β V O D; spiritus Sg W M Aw Vat; spiritu L; spiritum sanctum habet verba Cb --- ^dadd. loquitur sicut dominus vult O

12. ^aqui putatur Vat D --- ^baccipiet δ V O Cb; accipit β W; accipi Sg --- ^cem. num Hilg. --- ^dadd. sed M L Aw D --- ^ehoc D --- ^ffacit spiritus terrestris δ (terrestres) K O; spiritus terrestris est γ; om. P; cj. ed.pr. propter verba in codicibus hic praecedentia ille qui in cathedra sedet (Mand.XI,1); scribit mercedem autem accipientibus prophetis terrenus est spiritus Pal cf. A

13. ^aecclesiam γ --- ^bvirorum D; em. virorum iustorum Hilg. cf. ἀνδρῶν δικαίων A --- ^ccordis eorum Vat ed.pr.

14. ^avenit γ --- ^bturbam Vat

15. ^asi Sg W O^{bc} Cb; om. β δ V O^{ac} --- ^bprophetes δ --- ^ccum venerint Vat D; conveniunt Sg V W L --- ^dspiritus omnium hominum (ed.pr. Cot.; primum omnium hominum codd. plerique) hic repetiit Dress. ex Mand.XII,2,1, ut sensus cohaereret cum Mand.XI,6 terrestris est et levis; inseruit enim hic ea quae pertinent ad Mand.XI,6–12 terrestris est et levis ... dei prophetam, sicut leguntur in L (de cuius corruptionis origine cf. Hilg. p.IX)

16. *Habes utrorumque prophetarum vitam. Proba ergo de vita et operibus hominem qui dicit se spiritum sanctum habere.* 17. *Tu autem crede spiritui venienti a deo, habenti virtutem. Spiritui autem terrestri vacuo, qui a diabolo est, in quo fides non est neque virtus, credere noli.* 18. *Audi ergo similitudinem quam tibi ^adicturus^a sum: accipe lapidem et mitte in caelum, ^baut iterum accipe ^csiphonem aquae^c et ^dsiphoniza^d in caelum et vide si possis pertundere caelum^b.* 19. – *Quomodo, inquam, domine, haec fieri possunt? Utraque enim quae dixisti ^anon possunt fieri^a.* – *Sicut ergo haec fieri non possunt, sic spiritus terrestris sine virtute est et sine effectu.* 20. *Accipe nunc virtutem a sursum venientem in ^ahanc similitudinem^a. Grando minimum granum est, et cum ^bcadit^b super caput hominis quomodo ^cdolores^c praestat! Aut iterum vide stillicidium quod a tegula cadit in terram et cavat lapidem.* 21. *Sic igitur minima, quae de sursum ^acadunt^a super terram, ^bmagnam virtutem habent^b.* ^{cc} *Adiunge ^dergo te^d huic ^evirtutem habenti^e et ab illo vacuo recede.*

Mandatum XII

(44) 1. 1. *Iterum dixit mihi: Tolle a te omnem cupiditatem malam et indue cupiditatem bonam et sanctam. Indutus enim ^acupiditatem bonam^a odies malam et refrenabis eam sicut volueris.* 2. *Horrenda est enim cupiditas mala et difficile mitigatur. Horribilis est valde et fera et feritate sua consumit homines, ^{aa} maxime si inciderit in eam servus dei, et nisi sapiens fuerit, consumitur ab illa pessime. ^bConsumet^b autem tales qui non habent vestem cupiditatis bonae, et implicat illos negotiis huius saeculi et tradet illos morti.* 3. – *Quae sunt, inquam, domine, opera cupiditatis malae quae ^atradent^a homines morti? Demonstra mihi, ut recedam ab illis.* – *Audi, inquit, in quibus operibus cupiditas mala morti ^btradet^b servos dei.*

18. ^adaturus δ --- ^bom. aut iterum ... pertundere caelum K --- ^csiphonem aquae Sg V Cb; siphonem W; fontem aquae δ O P; de fonte aquam Pal; σίφωνα ὕδατος A --- ^distifonisa δ

19. ^afieri non possunt δ

20. ^ahac similitudine γ' --- ^bcadet Sg V^{ac} W --- ^cdolorem V D cf. πόνον A

21. ^acadent Sg V --- ^bvirtutem magnam habent M; magnam virtutem Vat --- ^cscribit sic et spiritus divinus qui e caelo venit fortis est Pal cf. A --- ^dte ergo δ --- ^ehabenti virtutem δ

Mandatum XII

(44) 1.1. ^acupiditate bona L; omnem cupiditatem bonam Vat

2. ^aadd. et D Hilg. --- ^bconsumit δ

3. ^atradunt L D --- ^btradit Sg Cb; adfcit Pal

(45) 2. 1. ^aPrimum omnium hominum ^a ^{bb} cupiditas mala est concupiscere uxorem alienam vel mulierem concupiscere virum alienum, et lautitias ^ccupere ^c divitiarum et multitudinem ciborum supervacuorum et ebrietatem multam et delicias multas. Fatuae enim sunt ^ddeliciae ^d multae et voluptates multae supervacuae sunt servis dei. 2. Haec ergo cupiditas mala est et perniciosa, quae ^amorti dat ^a servos dei. Haec ^benim ^b cupiditas a diabolo est. Quicumque ergo recesserint a cupiditate mala, vivent deo. 3. Nam quicumque subiecti fuerint cupiditati malae, in perpetuo ^amoriantur ^a. Mortifera ^best enim ^b haec cupiditas mala. 4. Tu ergo indue cupiditatem iustitiae et armatus domini timore resiste cupiditati malae, timor enim ^{aa} habitat in ^bcupiditate bona ^b. Et cupiditas mala cum viderit te armatum timore domini ^cresistentem ^c ^dsibi ^d, ^efugit ^e a te longe et non parebit ante te, timens arma tua, 5. et accipies victoriam et coronaberis ^aab illa ^a et pervenies ad cupiditatem bonam et trades victoriam deo quam acceperis et servies ei operando, ^bsicut ipse volueris ^b. Si autem servieris cupiditati bonae et subditus ei fueris, poteris dominari super cupiditatem malam, et erit subdita tibi, ^{cc}^dsicut volueris ^d.

(46) 3. 1. Volebam, ^adomine, scire ^a quomodo ^bservire debeam ^b cupiditati bonae. – Audi, inquit, habe timorem dei et ^cfidem ^c in deo et veritatem ama et iustitiam dilige et fac bene. Haec operando probatus eris servus ^ddomini ^d et ^eservies ^e deo, et omnes quicumque servierint cupiditati bonae, vivent deo. 2. Consummatis his mandatis duodecim dixit mihi: Habes haec mandata, ambula in his et audientes homines hortare, ut paenitentiam agant, et paenitentia eorum munda fiat reliquis diebus vitae eorum. 3. Et ministerium hoc quod tibi do ^aexplica ^a diligenter, et multum consequeris, et invenies gratiam apud omnes qui paenitentiam ^bagent, et credent ^b verbis tuis. Ego enim tecum sum et cogam illos credere. 4. Et dixi illi: Domine, ^amandata haec ^a magna et praeclara sunt et exhilarare cor hominis possunt qui potuerit custodire ^bhaec mandata ^b. Sed nescio, domine, an ^cpossint ^c mandata haec ab homine custodiri. ^{dd}

(45) 2.1. ^aprimum omnium hominum γ M P Aw Vat; *primum omnium* K L D Hilg. fort. recte cf. πάντων προέχουσα A, ante omnia Pal; em. *spiritus omnium hominum* ed.pr. propter verba *Mand.XI,6 terrestris est quae in omnibus codd. praeter L hic sequuntur* --- ^bK W; add. *sed* δ Sg V O P Cb (vetus coniectura propter *Mand.XI,12 non convenit haec facere dei prophetam*, quae verba in omnibus codd. praeter L hoc loco praecedunt) --- ^cconcupiscere Vat; om. D; del. K^{pc} --- ^ddivitiae K V

2. ^amortificat γ --- ^betenim δ; ergo V

3. ^amoriantur P --- ^benim est δ

4. ^aem. dei Hilg. ex Pal cf. Θεοῦ A --- ^bcupiditatem bonam M L P Aw Vat --- ^cresistente M Aw --- ^dom. sibi β --- ^efugiet γ; fingit Vat

5. ^aob illam ed.pr. Hilg. --- ^bsicut ipse voluit D Hilg. cf. καθὼς αὐτὴ βούλεται A --- ^com. verba *sicut volueris* usque ad *Mand.XII,5,3 amphoras boni vini* Pal (supplevit Vezzoni ex Hilg.) --- ^dcf. καθὼς βούλει A

(46) 3.1. ^ascire domine δ --- ^bpossem servire L --- ^cfide γ --- ^ddei K Vat --- ^eem. vives Hilg. cf. ζήσῃ A

3. ^aem. *exple* Hilg. cf. τέλει A --- ^bagent et credent β δ; *agunt et credent* Sg W Cb; *agunt et credunt* V O; cf. ἐν τοῖς μέλλουσι μετανοεῖν καὶ πεισθήσονται A

4. ^ahaec mandata M Vat; *mandata illa* D --- ^bmandata haec M Vat Aw --- ^cpossunt Sg V --- ^dscribit διότι σκληραὶ εἰσι λίαν A

5. Ait: ^{aa} *Haec mandata facile custodies, et non erunt dura, sed si tamen in cor tuum posueris non posse haec ab homine custodiri, non custodies* ^b *haec*^b. 6. Nunc autem dico tibi: si non custodieris haec mandata et dissimulaveris, non eris salvus, neque filii ^a *tui*^a neque domus tua, quia ipse iudicasti quod non possint haec mandata ^b *ab homine custodiri*^b.

(47) 4. 1. Haec mihi vehementer iracunde locutus est, ita ut conterreret me valde. Vultum enim suum mutaverat, ita ut non posset homo sustinere iram eius. 2. Et cum vidisset me conturbatum totum et confusum, coepit loqui moderatius et hilarius dicens: *Stulte et fatue* ^{aa} *inconstans*, ^b *ignorans*^b *maiestatem dei, quam magna quamque mirabilis sit, qui orbem creavit propter hominem et omnem creaturam subiecit homini et* ^c *potestatem omnem*^c *dedit illi, ut dominetur* 3. ^a *horum mandatorum*^a. *Dominari potest*, inquit, *omnium mandatorum horum qui habet dominum in corde suo.* 4. *Qui autem* ^a *in labiis habent dominum*^a ^b *et cor*^b *illorum obtusum est,* ^{cc} *longe sunt a domino; illis* ^{dd} *haec mandata dura sunt et difficilia.* 5. ^a *Ponite ergo vobis*^a, *qui vacui et leves estis in fide, dominum vestrum* ^{bb} *in corde*^{bb} *habere*^c, *et intellegitis quia nihil est facilius his mandatis neque dulcius neque mansuetius neque sanctius,* 6. *et convertite vos ad dominum deum et relinquitte diabolum et* ^a *voluntates*^a ^b *illius*^b, ^c *quia*^c *malae sunt et amarae et immundae, et nolite timere diabolum, quia in vobis potestatem non habet.* 7. Ego enim vobiscum sum, nuntius paenitentiae, qui dominor illius. Diabolus autem timorem facit, sed timor illius vanus est; nolite ergo timere eum et fugiet a vobis.

(48) 5. 1. Et dixi illi: Domine, audi me pauca verba dicentem tibi. – Dic, inquit. – Homo ^a *quidem*^a, domine, cupit mandata dei custodire, et nemo est qui non petat a domino ut possit mandata eius servare, sed diabolus durus est et potentia sua dominatur in dei servos. 2. Et dixit: Non potest, ^a *inquit*, *dominari*^a *in dei servos, qui ex totis praecordiis* ^b *in deum sperant*^b. Potest autem diabolus luctari, sed vincere non potest. Si enim ^c *resistitis*^c *illi, fugiet a vobis confusus. Nam quicumque* ^d *in fide pleni*^d *non sunt, timent diabolum quasi potestatem habentem.* ^e *Diabolus* ^f *autem*^f *temptat servos dei, et si invenerit* ^g *vacuum*^g, *exterminat*^e.

5. ^ascribit ἐὰν σὺ σεαυτῷ προσθῇς ὅτι δύναται φυλαχθῆναι A --- ^bea V

6. ^aom. tui δ --- ^bcustodiri ab homine δ

(47) 4.2. ^aγ P; add. et δ K --- ^bignorans Vat --- ^comnem potestatem δ

3. ^ascribit τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάντων; 3. εἰ οὖν, φησί, πάντων ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι τῶν κτισμάτων τοῦ θεοῦ καὶ πάντων κατακυριεύει, οὐ δύναται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεύσαι; A

4. ^ahabent dominum in labiis Aw D; habent dominum in labiis suis M Vat --- ^bcor autem V --- ^cadd. et O cf. καὶ A --- ^dadd. autem Vat ed.pr.

5. ^aponite ergo vobis γ δ cf. θέσθε οὖν ὑμεῖς A; paenitet ergo vobis K; paenite ergo vobis P^{ac}; paenitemini ergo vos P^{pc} --- ^bβ γ'; add. et δ O --- ^chabere γ P; habete δ K O; om. A

6. ^avoluptates δ; cf. οἱ ταῖς ἐντολαῖς πορευόμενοι τοῦ διαβόλου) A --- ^beius M Vat --- ^cquae δ

(48) 5.1. ^aquidam V

2. ^adominari δ; dominare K --- ^bin dominum credunt δ --- ^cresistis K W Vat D; cf. ἀντισταθῆτε A --- ^dinpleti fide V --- ^eom. A --- ^fenim K --- ^gvacuos δ

3. Sicut enim homo cum implevit amphoras ^aboni vini^a et inter illas amphoras ^bpaucas semiplenas^b posuit, et venit ut temptet et gustet amphoras, et non temptat plenas (scit enim ^{cc}quia bonae sunt), semiplenas autem gustat, ne sint acidae factae (cito enim semiplenae amphorae acescunt et perdunt saporem vini): 4. sic et diabolus venit ad homines servos dei, ut temptet illos. Quicumque enim pleni sunt in fide, resistunt illi fortiter, et ille recedit ab illis quia non habet locum intrandi. Tunc vadit ad illos qui non sunt in fide pleni, et quoniam habet locum, inde ^aintrat in illos^a et quaecumque vult facit illis, et fiunt famuli ^billius^b.

(49) 6. 1. Sed ego vobis dico, nuntius paenitentiae, ne timeatis diabolum. Missus enim sum, ut vobiscum sim, quicumque ex totis praecordiis egeritis paenitentiam, ut confirmem vos in fide. 2. Credite ergo vos, ^aqui propter delicta vestra oblii estis deum et salutem vestram, ^badicietis^b peccatis vestris, gravatis vitam vestram^a, quia si conversi fueritis ad dominum ex totis praecordiis vestris et servieritis ei secundum voluntatem ipsius, dabit remedium ^{cc}peccatis vestris prioribus et ^dhabebitis^d potestatem dominandi omnium operum diaboli. Minas autem illius in totum timere nolite. Sine virtute sunt enim sicut hominis mortui nervi. 3. Audite ergo me et timeate dominum omnipotentem, qui potest ^asalvos^a facere et perdere, et custodite mandata eius, ut vivatis deo. 4. Et dixi illi: ^aDomine, modo^a confirmatus sum in omnibus mandatis domini, quamdiu mecum es, et scio quoniam ^bconfringes^b omnem virtutem ^cdiaboli^c. Sed et nos exsuperabimus illum ^det possumus^d mandata haec quae praecepisti domino confirmante custodire. 5. – Custodies, inquit, si cor tuum purificaveris ad dominum. Sed et omnes custodient, qui purificaverint corda sua a vanis cupiditatibus huius saeculi, et vivent deo.

3. ^abono vino O --- ^bsemiplenas paucas Vat ed.pr. --- ^cadd. homo O

4. ^ain illos intrat γ --- ^beius δ

(49) 6.2. ^acf. οἱ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπεγνωκότες τὴν ζωὴν ὑμῶν καὶ προστιθέντες ἁμαρτίας καὶ καταβαρύνοντες τὴν ζωὴν ὑμῶν A --- ^bne adicientes V; adicientes Cb; em. et adicientes Hilg. cf. καὶ προστιθέντες A --- ^cadd. animabus vestris postpositis L --- ^dhabetis Sg V

3. ^asalvum O

4. ^amodo domine δ --- ^bconfringis Sg V Cb --- ^cinimici L --- ^det possumus β Sg V W O Aw D; si possumus Vat; et possumus M; ut possumus Cb; si possumus ed.pr. Hilg.; spero me, domine, iam posse Pal cf. καὶ ἐλπίζω, κύριε, δύνασθαι με A

^aSimilitudo I^a

(50) 1. Et dixit mihi: Scitis vos domini servos in peregre morari. Civitas ^aenim vestra^a longe est ab hac civitate. Si ergo scitis civitatem vestram, in qua habitaturi estis, quid hic emitis agros et apparatis lautitias et aedificia et habitationes supervacuas? 2. Haec enim qui comparat in hac civitate, non cogitat in suam civitatem redire. 3. O stulte ^aet dubie ^aet ^amiser homo, qui non intellegis haec omnia aliena esse et sub alterius potestate. ^{bb} 4. ^{aa} ^bDicit enim tibi dominus civitatis huius: aut legibus meis utere aut recede de civitate mea.^b 5. Tu ergo quid facies, qui habes legem ^ain tua civitate^a? Numquid propter agros tuos aut propter aliquos apparatus tuos poteris negare legem tuam ^{bb}? Quod si negaveris et volueris redire in civitatem tuam, non recipieris, sed excluderis inde ^{cc}. 6. Vide ergo ^atu^a: sicut peregre consistens nihil ^bamplius^b compares tibi nisi quod sit ^cnecessarium et ^csufficiens tibi, et paratus esto ut cum voluerit dominus civitatis huius expellere te, contradicas legi eius et eas in civitatem tuam ut utaris lege tua sine iniuria hilaris. 7. Videte igitur vos, qui servitis deo et habetis eum in cordibus vestris: operamini opera dei memores mandatorum et ^apromissorum eius quae^a promisit et credite ei, ^bquia^b faciet vobis, si mandata eius custodieritis. 8. Pro agris ergo, quos emere volueritis, redimite animas de necessitatibus, prout quisque potest, et viduas iustificate, ^aorphanos iudicate^a et opes vestras et divitias vestras in eiusmodi consumite. 9. In hoc enim vos dominus locupletavit, ut huiusmodi ministeria explicetis. Multo melius est haec facere quam agros ^aet ^adomos emere, quoniam haec omnia peribunt in saeculo. Nam ^bpro nomine dei quae^b feceris, invenies in ^ccivitate tua^c; 10. et habebis gaudium sine tristitia et timore. Divitias ergo gentium ^anolite^a ^bcupere^b (perniciosae sunt enim servis dei), 11. proprias autem quas habetis agite, quibus possitis consequi gaudium. Et nolite adulterare nec ^aalterius^a ^{bb} tangere neque concupiscere. Concupisce tuum opus et salvus eris.

Similitudo I

^asimilitudo prima W O; prima similitudo Vat; XVII D; expliciunt mandata incipiunt similitudines quas locutus est mecum Sg V P; expliciunt mandata incipiunt similitudines K Cb; finiunt mandata duodecim incipiunt similitudines quas locutus est mecum M Aw

(50) 1. ^avestra M Aw Vat; nostra D

3. ^ao dubie Vat --- ^bscribit dicit enim tibi dominus huius urbis aut hi qui habent potestatem regionis huius: In urbe mea nolo ut consistes, sed exi de ea, quia non pares legibus nostris Pal cf. A

4. ^ascribit tu igitur, qui habes agros et aedificia aliosque multos apparatus, cum expelleris ab eo, quid facturus es? Pal cf. A --- ^bcf. λέγει γάρ σοι δικαίως ὁ κύριος τῆς χώρας ταύτης. Ἡ τοῖς νόμοις μου χρῶ ἢ ἐκχώρει ἐκ τῆς χώρας μου A; om. Pal

5. ^ain tua civitate β Sg W O; in civitate V; in civitatem tuam L Vat; in tuam civitatem K^{ac} M Aw D --- ^bscribit et parebis legibus huius urbis Pal cf. A --- ^cscribit si ab eius discesseris lege Pal cf. A

6. ^ate O --- ^baliud Vat D --- ^cnecessarium et β O; necessarium γ; necessario D; necessarius M Aw Vat

7. ^apromissionum eius quas Vat ed.pr. Hilg. --- ^bquia Sg O P Cb; et quia δ K V; quod W

8. ^aet orphans iustificate D

9. ^aaut K V --- ^bnam quae pro nomine dei δ --- ^ccivitatem tuam M L P Aw Vat; civitate dei D

10. ^anoli Vat D --- ^bem. agere Hilg. cf. πρᾶσσετε A

11. ^aulterius V Cb^{ac} --- ^badd. rem W; add. opus O D; add. uxorem P Cb

Similitudo II^{aa}

(51) **1.** Cum ambularem in agrum et considerarem ulmum et vitem et disputarem intra me de fructibus earum, apparuit mihi angelus et dixit mihi: *Quid^a diu^a intra te disputas?* Et dixi illi: *De hac vite et ulmo disputo, domine, quoniam fructus^b illarum^b ^cdecori^c sunt.* **2.** Et dixit mihi: *Hae duae arbores in^a exemplo^a ^bpositae^b sunt servis dei.* Et dixi illi: *Volebam, ^cdomine, scire^c ^dharum^d arborum exemplum quod^e ^edicis^e.* – Audi, inquit, *vides hanc vitem et ^fhanc^f ulmum?* – Video, inquam, domine. **3.** – Haec vitis, inquit, *fructifera est, ulmus autem lignum sine fructu est. Sed vitis haec nisi^a applicata^a fuerit ulmo, ^bcut^c super illam refrigeret, non potest multum fructum facere. Iacens^d autem^{db} in^e terra^e ^fmalos^f fructus dat, quia non pendet super ulmum. Sed si suspensa fuerit vitis super ulmum, et pro se et pro ulmo fructum dat.* **4.** Vide ergo quia et ulmus fructum dat non minorem quam vitis, sed^a magis^a maiorem. – Quomodo, inquam, ^bmaiorem, domine^b? – *Quia vitis, inquit, suspensa^c ^dad ulmum^d fructum multum et bonum dat, ^eiacens autem in terra exiguum et pessimum fructum dat^e.* Haec igitur similitudo ^fposita est in servos dei^f, in pauperem et divitem. **5.** ^aRespondi, inquam^a: *Domine, demonstra mihi.* – Audi, inquit, *dives habet opes, a domino vero pauper est. Distrahitur enim^b circa^b divitias suas et valde exiguum^c ^ehabet orationem ad dominum^c, et quam habet inertem habet et non habentem virtutem. Cum igitur praestat dives pauperi quae opus sunt, pauper orat ad dominum pro divite et deus praestat diviti omnia bona, quia pauper dives est in oratione et virtutem magnam habet apud^d deum^d oratio eius. Tunc ergo dives praestat omnia pauperi, quia sentit illum exaudiri a domino et libentius sine dubitatione praestat ei omnia et curat ne quid desit ei.* **6.** *Pauper deo gratias agit pro divite* ^a**7.** *quia opus faciunt a domino^a.*

Similitudo II

^ain Sim.II accedit N

(51) **1.** ^adiu β γ N; om. δ K^{pc} --- ^bearum W; illorum N O Vat; illius D --- ^cdecoris Sg^{pc}; decore N^{pc} V^{pc}

2. ^aexemplum N M Vat D --- ^bpositi N --- ^cscire domine M Vat --- ^dhorum N --- ^edoces N K Vat; λέγεις A --- ^fom. hanc N (vix legitur) δ

3. ^aapplicata Sg O M Aw --- ^bom. ut super ... iacens autem N --- ^cet Vat --- ^denim Vat D --- ^eterram M L Aw Vat; om. N --- ^fmalus N

4. ^apotius γ' --- ^bdomine maiorem M Vat D --- ^cquam vitis suspensa inquit δ --- ^din ulmo Sg V W; ulmo Cb --- ^eom. iacens autem ... fructum dat δ --- ^fin servos dei posita est N

5. ^arespondi inquiring O Vat; respondens inquam W; an 'respondi quomodo' (cf. πῶς φημι O3 A; error ex compendio ortus)? --- ^bcitra Vat D --- ^chabet orationem ad dominum K^{ac} Sg V Cb; habet orationem a domino N O; habet orationem K^{pc}; orationem habet ad dominum W M Aw; orationem habet a domino P; orationem habet D; orationem Vat --- ^ddominum N K^{ac} V

6.–7. ^ascribit qui tribuit illi. Quomodo ergo ille dives festinat pro paupere, ne quid ei desit in omni vita sua, sic et pauper orat pro divite. **7.** Uterque ergo sunt in opere. Alter enim operatur oratione, in qua beatus est, et reddi facit mercedem a domino. Similiter et dives de his, quae accepit a domino, sine dubitatione praestat pauperi. Hoc quoque opus magnum est acceptumque domino, quia dives intellexit et domini opus fecit in pauperem ex donis domini, et ministravit et recte complevit ministerium suum Pal

8. *Apud homines ergo ulmus non putatur^a fructus dare^a, et nesciunt nec intellegunt^b quoniam si^b siccitas^c evenerit^c <ulmus aquam habens nutrit>^d vitem, et^e vitis aquam <possidens> duplum dat fructum^f et pro se et pro ulmo. Sic et pauperes pro locupletantibus^g orantes ad dominum exaudiuntur et augentur opes eorum, quoniam praestant pauperibus ex opibus suis.* 9. *Fiunt^a igitur^a ambo consortes^b operibus bonis^b. Quicumque ergo haec fecerit^c non deseretur^d a domino, aderit^e scriptus in ligno^f vitae.* 10. *Felices qui possident et sentiunt se locupletari; qui hoc^a enim senserit, poterit aliquid ministrare.*

Similitudo III

(52) 1. *Ostendit mihi arbores multas abiectis foliis, quae velut aridae mihi^a videbantur; omnes enim similes erant. Et dixit mihi: Vides, inquit, has arbores? – Video, inquam, domine, similes aridae^b. Respondens dixit mihi: Hae^d arbores in similitudinem sunt horum^e qui in saeculo morantur.* 2. *Respondi, inquam: Domine, velut aridis^b similes sunt? – Quoniam, inquit, nec iusti nec iniusti cognoscuntur, sed similes sunt huic saeculo. Hoc enim saeculum iustis hiems est, quia non agnoscuntur cum peccatoribus habitantes.* 3. *Sicut hieme arbores omnes abiectis foliis aridis similes sunt nec potest cognosci, quae sunt aridae aut quae virides^a: sic et in hoc saeculo nec iusti cognoscuntur nec iniusti^b, sed similes sunt omnes.*

8. ^afructum dare N (ut cj. Hilg.) cf. καρπὸν μὴ φέρειν O3 B1 A --- ^bquoniam si K O; quoniam (siccitas) si Cb; quoniam nisi Vat; quoniam N Sg V W M P Aw D --- ^cevenit L; non evenerit O^{pc} --- ^dadd. ulmus aquam habens nutrit Hilg. ex Pal cf. ἡ πετέα ὕδωρ ἔχουσα τρέφει F A; ἡ πετέα ἔχουσα ὕδωρ τρέφει O3 B1 --- ^evitem et N Sg W P^{pc} Hilg.; siccit vitem et Cb; viti et β M V Aw D; vitis et Vat; om. O; τὴν ἄμπελον O3 B1 F A --- ^fem. vitis aquam <possidens> duplum dat fructum nos; vitisque perennem aquam possidens duplum dat fructum Pal; vitis aquam duplum dat fructum N Sg V W (vites N Sg^{pc}); vitis propter aquam duplum dat fructum O; vitis si aquam habeat duplum dat fructum Cb; vitae aquam duplum dat fructum P^{ac}; vitis irrigata aqua duplum dat fructum P^{pc}; vitis duplum dat fructum K M Aw Vat D Hilg. ed.pr.; vitis abundat fructu L; cf. καὶ ἡ ἄμπελος ἀδιάλειπτον ἔχουσα τὸ (om. τὸ A) ὕδωρ διπλοῦν τὸν καρπὸν ἀποδίδωσιν (δίδωσιν F A) O3 B1 F A --- ^glocupletibus γ

9. ^aergo Vat D --- ^bbonis operibus V --- ^cegerint Vat; fecerint N M Aw D --- ^dnon deseretur K O W cf. ἐγκαταλειφθήσεται M1 O3 B1 F A; non deseritur Sg V Cb; non deseruntur M Aw Vat; non delebitur N P; exaudiuntur D --- ^eet erit P --- ^fligno β N Sg V M Aw D; libro W O P^{pc} Cb Vat Pal; βίβλους M1 F A

10. ^aqua haec N

Similitudo III

(52) 1. ^amihi velut aridae δ --- ^baridae β Sg V M; aridis O Aw Vat D; aridas Cb; om. W --- ^crespondens dixit mihi γ; respondes dixit mihi β; om. δ --- ^dhas K --- ^ehominum L

2. ^arespondi inquam β δ W (cf. Sim.II,5); respondi et inquam Sg V Cb; cur inquam O cf. διατί φημι M1; an 'respondi quomodo'? --- ^baridae Aw D; aridas Vat

3. ^aviridae K --- ^bnec iniusti cognoscuntur δ

Similitudo IV

(53) **1.** Ostendit mihi ^aiterum^a arbores multas, quarum aliae frondes emittebant aliae aridae erant. Et dixit mihi: *Vides*, ^binquit^b, *arbores*? Respondi: *Video*, ^{cc} domine, *alias aridas alias frondescere*. **2.** - *Hae*, ^ainquit, *arbores*^a quae virides sunt, iusti sunt qui ^bhabitaturi^b sunt ^cin futurum saeculum^c. *Illud enim futurum saeculum* ^daestas est iustis^d, peccatoribus autem hiems. Cum ergo ^eluxerit misericordia^e domini, tunc declarabuntur qui serviunt deo et ^fomnibus^f perspicui erunt. **3.** Sicut enim aestate fructus arboris cuiuscumque declaratur et paret, sic et iustorum ^afactum^a declarabitur et parebunt; ^{bb} omnes hilares et gaudentes in illo saeculo restituentur. **4.** Nam exterae gentes peccatores sicut arbores, quas vidisti aridas, tales inveniuntur aridi et sine fructu in illo saeculo et sicut arida ligna comburentur, et palam ^afient^a quoniam male fecerunt in omni tempore vitae suae. Et ^{bb} comburentur ideo, quia peccaverunt et peccatorum suorum non egerunt paenitentiam. Sed ^cet ceterae^c gentes comburentur, quia non agnoverunt deum creatorem suum. **5.** Tu ergo fac fructum bonum, ut in ^aaestate^a ^brecognoscatur^b fructus tuus, et abstine te a multis negotiis et nihil delinques. Quicumque enim multa negotia agunt, multa ^cdelinquent^c, quia constricti sunt circa negotia sua et non serviunt deo. **6.** Nam quo modo potest homo, qui non servit deo, aliquid petere et accipere a deo? Qui enim serviunt ^adomino^a petunt et accipiunt ^bdesideria^b. **7.** Quodsi unum negotium tractat aliquis, poterit servire deo, quoniam non alienatur animus eius a domino, sed pura mente servit deo. **8.** ^aHoc^a ergo si feceris, poteris ^bvenienti^b saeculo habere fructum; sed et omnes qui fecerint haec fructum ferent.

Similitudo IV

(53) **1.** ^aitem Vat; om. D --- ^binquit γ P; om. δ K --- ^cadd. inquam γ'

2. ^aarbores inquit δ --- ^bhabituri L --- ^cin futurum saeculum β Aw D; in saeculum futurum M Vat; in futuro saeculo γ; futurum saeculum L --- ^dest iusti K; vestra est iustitia P --- ^eplacuerit misericordiae V; illuxerit misericordia Vat^{pc} --- ^fomnibus ceteri codices cf. πάντες M1; omnes K Cot. cf. πάντες A

3. ^afactum cett. codd.; actus P; fructus K O Cb (ut cj. Hilg.) cf. οἱ καρποὶ M1 B1 A --- ^badd. et Vat

4. ^afiet δ --- ^badd. peccatores Hilg. ex Pal --- ^cem. et exterae Hilg. (debuit exterae) cf. τὰ δὲ ἔθνη M1 A

5. ^aaestate β γ'; ea stare O; eo stare L Aw D; eo statere M Vat --- ^brecognoscatur β γ; cognoscatur δ K^{pc} --- ^cdelinquant D

6. ^adeo P --- ^bdesideria sua Aw D Hilg.

8. ^ahaec D Hilg. --- ^bvenienti K Sg V L Cb; in venturo O; in futuro W; in veniente P; veniente M Aw Vat D

Similitudo V

(54) 1. 1. ^aCum^a ieiunarem ac sederem in monte quodam et gratias agerem deo pro omnibus quae fecerat mecum, video pastorem illum sedentem iuxta me ^bet haec^b dicentem mihi: *Quid tam mane huc venisti?* Respondi: *Quoniam, domine, stationem habeo.* 2. – *Quid est, inquit, statio?* Et dixi: *Ieiunium.* ^aEt dixit: *Quid est istud ieiunium^a?* – ^bSicut solebam, inquam, sic ieiuno^b. 3. – *Nescitis, inquit, deo ieiunare, neque est ieiunium hoc, quod^a vos^a ieiunatis^b deo^b nihil proficientes.* – *Quare, inquam, domine, ita dicis?* – *Dico enim, quoniam non est ieiunium hoc, quod putatis vos ieiunare, sed ego te docebo, quod est ieiunium plenum acceptumque^c domino^c.* 4. *Audi, inquit, dominus non desiderat tale ieiunium supervacuum. Sic enim ieiunando nihil praestas aequitati.* ^a*Ieiuna enim verum ieiunium tale^a.* 5. *Nihil in vita tua nequiter facias, sed mente pura servi deo custodiens mandata eius et in praeceptis eius ingrediens neque admiseris desiderium nocens in animo tuo. Crede autem domino, si haec feceris metumque eius habueris^a atque^a abstineris ab omni negotio malo, deo te victurum. Haec si feceris, ieiunium magnum consummabis acceptumque domino.*

(55) 2. 1. *Audi similitudinem, quam dicturus sum tibi, ad ieiunium pertinentem.* 2. *Quidam cum haberet fundum servosque multos, in quadam parte^a eius fundi^a vineam posuit.* ^b*Afuturus^b deinde peregre^c {profectus}^c elegit servum quem habebat fidelissimum ac sibi probatum, eique assignavit vineam praeciens ut vitibus iungeret palos. Quod si fecisset et mandatum suum consummasset, libertatem eidem se^d daturum^d promisit. Nec praeterea quicquam praecepit illi, ^{ee} quid in ea facere deberet, atque ita^f {profectus peregre^f.* 3. *Postquam servus ille apprehendit et fecit quaecumque praeceperat dominus cumque depalasset vineam illam et animadvertisset eam herbis repletam,* 4. *coepit secum disputare dicens: Peregi quod mihi^a praeceperat dominus^a, fodiam nunc vineam hanc et erit formosior fossa et extractis herbis maiorem dabit fructum et non^b suffocabitur^b ab herbis. Aggressus deinde fodit et omnes herbas quae in ea erant extraxit, atque ita evasit vinea speciosissima ac laeta, non suffocata ab herbis.*

Similitudo V

(54) 1.1. ^adum M Aw D --- ^bet haec δ K O; ac γ'; et P

2. ^aom. et dixit ... ieiunium M --- ^bom. sicut ... ieiuno β

3. ^aom. vos P --- ^bdomino D; om. W --- ^cdomino β γ; deo δ K^{pc}

4. ^alevi ieiuna enim verum ieiunium talem Aw; leve enim ieiunium tale est L; ieiunium enim verum ieiunium tale D; om. M Vat

5. ^aet Vat

(55) 2.2. ^afundi eius δ --- ^bem. afuturus Haussleiter cf. (peregre) afuturus Pal; a futuri K Aw Vat D; afuturi Sg W M Cb; affuturi V O P; futuri L; successoribus ed.pr.; ἀποδ[ημήσων? M1; ἀπο[δημῶν? B3; om. A --- ^cdel. profectus Haussleiter --- ^ddonaturum δ --- ^eadd. ut δ --- ^fprofectus peregre β Sg V W; peregre profectus est Cb; profectus est peregre δ O

4. ^adominus praeceperat V --- ^bsuffocatur K Sg W

5. Post ^aaliquantum^a temporis venit dominus eius et ingressus est vineam. Quam cum depalatam vidisset decenter ac fossam et ^bextractas ex ea herbas^b et laetas esse vites, ex facto hoc servi sui ^cgaudium cepit. 6. Adhibito^c itaque filio, quem carum et heredem habebat, et amicis, quos in consilio advocabat, indicat ea ^aquae servo^{bb} facienda mandasset et^a quae ^cpraeterea^c ille fecisset. ^dAt^d illi protinus gratulati sunt ^eei servo^e, quod tam plenum testimonium domini sui assecutus ^fesset^f. 7. Ait deinde illis: Ego quidem huic servo libertatem promisi si custodisset mandatum ^ameum^a quod dederam, et custodivit illud et praeterea ^bopus bonum adiecit^b in ^cvineam^c, quod mihi validissime placuit. Pro hoc igitur opere quod fecit volo eum filio meo facere coheredem, quoniam cum sensisset ^dquod^d esset bonum, non dissimulavit, sed fecit illud. 8. Hoc consilium domini et filius et amici eius comprobaverunt, ut fieret scilicet coheres filio hic servus. 9. Post ^adies deinde paucos^a ^bconvocatis paterfamilias amicis^b misit de cena sua servo illi cibos ^ccomplures^c. Quos cum accepisset ille, sustulit ex his quod sufficeret sibi, reliquum autem conservis suis distribuit. 10. Quibus acceptis illi laetati sunt et coeperunt ^ailli optare et^a ut maiorem gratiam apud dominum inveniret ob ea quae fecerat eis. 11. Haec omnia cum audisset dominus eius, percepit iterum maximum gaudium et convocatis rursum amicis et filio ^aexponit^a factum servi sui de cibis ^{bb}quos ei miserat. Illi itaque tanto magis assenserunt ^cpaterfamiliae^c, eum servum coheredem filio debere fieri.

(56) 3. 1. ^aDico^a ei: Domine, has similitudines non novi neque intellegere possum nisi eas tu mihi exsolvas. 2. – Omnia, inquit, exsolvam tibi, quaecumque locutus fuero tecum aut ostendero tibi. Mandata domini custodi, et eris probatus et scriberis in numero ^aeorum^a qui custodiunt mandata eius.

5. ^aaliquantum^a temporis Vat Hilg.; aliquantulum tempus D --- ^bextractas ex ea herbas γ; extractas herbas ex ea M L Aw; extractas herbas ab ea Vat; extractas herbas de ea D; extractas ea herbas K; extractis ex ea herbis P --- ^cgaudium accepit adhibito Vat Hilg.; adhibito gaudium cepit D

6. ^aom. quae servo ... mandasset et β --- ^badd. suo Vat --- ^cpostea Vat D --- ^dac Vat Hilg. --- ^eilli servo P; servo K --- ^ffuisse δ

7. ^aom. meum δ --- ^badiecit opus bonum δ --- ^cvineam γ --- ^dquid V O

9. ^adies inde paucos K; paucos dies W --- ^bconvocatis paterfamilias amicis K^{pc} V O M Aw Vat D; convocatis paterfamilias antiquis amicis L; convocatis pater amicis et familias W; convocatos paterfamilias amicos β Sg Cb --- ^cquam plures V Cb

10. ^ailli optare ei Sg V O Cb Aw D; illi optare K M Vat; optare ei P; ei optare W

11. ^aexposuit D Hilg. cf. ἀπὸ γαίην M1 A --- ^badd. suis Vat --- ^cpaterfamilias γ

(56) 3.1. ^adixi K

2. ^aom. eorum δ; del. K^{pc}

3. *Sin autem praeterea quam quod mandavit dominus aliquid boni feceris, maiorem dignitatem tibi* ^a*acquiris*^a, ^b*honestior*^b ^c*apud dominum*^c *quam quod eras futurus. Igitur si custodieris mandata domini, adieceris etiam has stationes, gaudebis maxime si secundum mandatum meum servaveris ea.* 4. *Dico ei: Quicquid mihi,* ^a*domine, praeceperis*^a *servabo; scio enim te mecum futurum. – Ero, inquit, tecum qui* ^b*tale*^b *propositum habes. Sed et cum omnibus ero, quicumque idem propositum habuerint.* 5. *Ieiunium* ^a*hoc,* ^a*inquit,* ^b*custoditis*^b *mandatis domini valde bonum est. Sic* ^c*igitur*^c ^d*servabis*^d *illud:* 6. *primum omnium cave ab omni probro et turpi verbo et ab omni noxia cupiditate et purifica sensum tuum ab omni vanitate saeculi huius. Si haec custodieris, erit hoc ieiunium iustum.* 7. ^a*Si*^a *ergo facies, peractis quae supra scripta sunt illo die quo ieiunabis, nihil omnino gustabis nisi panem et aquam. Et computata quantitate cibi,* ^b*ceteris quae editurus eras*^b *sumptum diei illius quem facturus* ^c*eras*^c ^d*sepones*^d *et dabis viduae* ^e*aut*^e *pupillo aut inopi, et sic consummabis humilitatem animae tuae ut, qui ex ea acceperit, satiet animam suam, et pro te adeat dominum deum oratio eius.* 8. *Si sic igitur consummaveris ieiunium tuum, quemadmodum praecipio tibi, erit hostia* ^a*tua accepta*^a *domino et scribetur hoc ieiunium tuum. Haec statio sic gesta bona* ^b*et*^b *hilaris est et accepta* ^{cc}*domino.* 9. *Haec tu si servaveris cum liberis tuis et tota domo tua, custoditis his* ^a*felix*^a *eris. Et quicumque* ^b*audita custodierint ea*^b, *felices erunt et quicquid petierint a domino accipient.*

(57) 4. 1. Et deprecatus sum eum, ut mihi explanaret ^a*similitudinem illam*^a de fundo et de domino ac vinea et servo, ^b*qui depalaverat vineam*^b, et herbis, quae extractae de vinea essent, et de filio et ^{cc}*amicis*^{dd} quos in consilio adhibuerat. Intellexi enim ^e*esse illud*^e *similitudinem.*

3. ^a*acquires* Cb --- ^b*honesto* β; *honestior* Cb --- ^c*eris apud dominum* Cb; *apud dominum eris* δ

4. ^a*praeceperis domine* Vat --- ^b*idem* D; *talem* Aw

5. ^a*inquit hoc* V --- ^b*custodies* δ --- ^c*si* δ --- ^d*servaveris* L

7. ^a*sic* O --- ^b*ceteris quae editurus eras* K Sg O M Aw D; *ceteris quae editurus eris* V; *ceteris quae dicturus eius* Cb; *ceterisque editurus eras* W; *ceteris quem eras diebus sumptum* Vat; *ceterisque quae editurus eras* L; *cetera quae editurus eras* P; om. Pal; cj. *ceteri quem editurus eras* Haussleiter; cj. *ceterisque quae editurus eras* Gleede; cf. (ἐκ τῶν ἐδεσμάτων σου) ὧν ἔμελλες τρώγειν (συννοφίσας τὴν ποσότητα) M1 F A --- ^c*eris* V Cb --- ^d*sepones* Sg V Cb; *seponas* W P; *seponis* K^{ac} O; *repones* Aw Vat D; *reponis* M; *eponis* K^{pc} --- ^e*aut* Sg V O M Cb Aw D Hilg. cf. ἡ M1 A; et β W Vat

8. ^a*accepta a* O; *tua accepta a* γ --- ^b*om. et* γ Vat --- ^c*add. a* δ

9. ^a*salvus* δ --- ^b*audita custodierint haec* δ

(57) 4.1. ^a*illam similitudinem* Vat --- ^b*qui deplantaverat vineam* M Vat; *qui plantarat vineam* Aw; om. D --- ^c*add. de* Vat --- ^d*add. eius* V --- ^e*illud esse* W P Cb

2. Ait mihi: *Valde audax es ad interrogandum. Nihil^a enim debes interrogare. Nam si oportuerit^a ^bdemonstrare^b, demonstrabitur tibi. Dico ei: Domine, quaecumque ostenderis mihi nec demonstraveris, frustra videbo illa si non intellexero quidnam^c fuerant^c, et similitudines si quas^d proposueris^d et non absolveris, frustra^e audiero^e eas.* 3. Respondit mihi rursus dicens: *Quicumque dei servus est^a dominumque^a habet in praecordiis suis, petit ab eo intellectum et accipit et omnem similitudinem^b exsolvit^b et intellegit verba domini quae^c quaestionem^c ^dferunt^d. Quicumque vero inertes sunt et pigri ad orandum, illi dubitant petere a domino,* 4. *cum sit^{aa} dominus profundae bonitatis petentibus a se cunctis sine intermissione tribuere. Tu^b vero^b, qui confirmatus es ab illo venerabili nuntio et accepisti orationem tam potentem, cum piger non sis, ^ccur a domino intellectum non petis^c et accipis?* 5. Dico ei: *Cum^a praesentem te^a habeam, necesse est ut a te petam et interrogem; tu enim omnia mihi ostendis et loqueris^b mecum. Ades^b; nam si sine te^c ea^c viderem vel audirem, tunc dominum rogare, ut^d demonstraret^d mihi.*

(58) 5. 1. Et respondit: *Dixeram tibi et paulo ante, ^acallidum te^a esse et audacem, qui solutiones similitudinum interrogas, sed^b quatenus^b ita es pertinax, solvam tibi hanc quam desideras similitudinem, ut omnibus notam facias eam. Audi nunc, inquit, et percipe animo.* 2. *Orbem terrarum hic fundus significat, qui in similitudinem est positus. Dominus autem fundi demonstratur esse qui creavit cuncta et consummavit et virtutem^a illius dedit^a. Filius autem spiritus sanctus est. Servus vero ille filius dei est. Vineam autem populus est, quam servat ipse.* 3. *Pali vero nuntii, qui a domino^a praepositi sunt^a ad continendum populum eius. Herbae autem, quae evulsae sunt de vinea, admissa sunt servorum dei. Cibi vero, quos de cena misit illi, mandata sunt quae per filium dedit populo suo. Amici autem illi, quos in consilio advocavit, nuntii sunt sancti, quos primos creavit. Absentia vero illius patrisfamilias tempus est, quod in^b adventum^b eius restat.*

2. ^ainquit debes interrogare nam si oportuerit V W O Cb; inquit tui erit K^{ac} (ut videtur) Sg P; del. K^{pc} --- ^bdemonstrari V W Cb --- ^cfuerint W V L --- ^dproposueris O V M^{pc} Cb Aw Vat D; proposueras β Sg W; exposueris M^{ac} L --- ^eaudiam δ

3. ^adominumque W V; dominum quem β δ Sg O Cb --- ^bexsolvet M; absolvit Vat --- ^cquaestiones K; quaestione P; cf. (τὰ ῥήματα τοῦ κυρίου τὰ λεγόμενα) διὰ παραβολῶν A --- ^dfuerint P

4. ^aadd. autem Sg V W O --- ^bergo Vat --- ^ccur a domino intellectum non petis M L Aw D; iam cur a domino intellectum non petis Vat Hilg.; cur domino intellectum non petis β Sg; cur non petis a domino intellectum O; cur non a domino intellectum petis V W Cb; cur a domino intellectum si petis M

5. ^ate praesentem δ --- ^bmecum ades K Sg O; cum me cum ades V W Cb; mihi ades δ; mecum semper P cf. (λαλεῖς) μετ' ἐμοῦ M1 A --- ^cea V W O Cb; eam δ; aut Sg; eum P; del. K --- ^ddemonstraretur L Aw; ostenderet Vat; ostenderetur M

(58) 5.1. ^ate callidum Vat Hilg. --- ^bquamvis L; quia P

2. ^aillius dedit Sg W P; illi dedit K M Cb Aw; illis dedit V O; dedit illi D; dedit ille Vat; em. dedit illis Hilg.

3. ^asunt praepositi V --- ^badventu V Cb

4. Dico ei: *Magnifice, domine, et mire omnia se habent atque honeste. Numquid ergo, domine, ^ainquam^a, haec ego poteram intellegere? Ne quidem ^bpraeterea quispiam^b homo, tametsi valde prudens sit, poterit intellegere ea. Sed ^ciam nunc^c mihi, domine, ^ddemonstra^d quod quaero.* 5. – Dic, si quid vis, inquit. – Quare, inquam, filius dei in ^asimilitudine ac^a servili loco ponitur?

(59) 6. 1. Audi, inquit, in servili conditione ^anon ponitur filius dei^a, sed in ^bmagnam potestatem et imperium^b. 2. Et dixi: Quemadmodum, inquam, domine, non intellego. – Quoniam, inquit, ^a<vineam deus plantavit, id est populum creavit>^a ^beum quem^b filio suo tradidit, et filius eius ^cnuntios^c praeposuit ad conservandos singulos. Ipse autem plurimum laboravit plurimumque perpressus est, ut aboleret delicta eorum. Nulla enim vinea potest ^dfodi^d sine ^edolore ac labore^e. 3. ^aDelictis igitur populi sui <passus> ipse^a eisdem monstravit itinera vitae, data eis lege, quam a patre acceperat. 4. Vides, ^ainquit^a, dominum esse populi, accepta a patre suo omni potestate? Quare autem dominus in consilio adhibuerit filium de hereditate ^b†honestos quia nuntius audit†^b. 5. ^aIllum spiritum sanctum^a, qui creatus est omnium primus, in corpore ^{bcc} in quo ^dhabitaret^d deus ^ecollocavit^e ^f†intellectus† scilicet^f ^gcorpore^{gb} ^hquod ei^h videbatur. ⁱHoc ergo corpusⁱ, ^jin quo deductus^j est spiritus sanctus, ^kservit^k ei spiritui recte in modestia ambulans et caste neque omnino maculavit spiritum illum.

4. ^aom. inquam δ --- ^bquispiam praeterea Vat --- ^cnunc iam δ --- ^dmonstra V

5. ^asimilitudine ac V O M Cb Aw; similitudinem ac β Sg W Vat; similitudinem hac D; similitudine hac ed.pr. Hilg.

(59) 6.1. ^afilius dei non ponitur δ --- ^bmagna potestate et imperio V W Cb

2. ^aadd. vineam deus plantavit id est populum creavit Hilg. ex Pal --- ^beum quem δ; eum qui K Sg; ea quae V W O Cb; eum P --- ^cnuntiis L; nuntius δ --- ^dfoderi Sg; fodiri V W --- ^edolore ac labore γ K; labore ac dolore δ P

3. ^adelictis igitur populi sui <passus> ipse nos ex Pal; deletis igitur peccatis populi sui ipse ed.pr. Hilg. cf. αὐτὸς οὖν καθάρσας τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ M1 A

4. ^aigitur D --- ^bhonestos quia nuntius audit V W M L Aw Vat; honestos quia nuntius audivit Sg; honestus quia nuntius audit β Cb; honestus nuntius audi K^{pc}; honestosque nuntios audi Haussleiter ex Pal fortasse recte (sed fieri potest ut interpres in Graeco ἀκούει pro ἤκουε legerit ut putat Hilg.); honestosque nuntios quia nuntius audit O; et nuncios honestos quia nuntius audit D; cf. καὶ τοῦς ἐνδόξους ἀγγέλους (περὶ τῆς κληρονομίας τοῦ δούλου), ἤκουε A

5. ^aspiritum sanctum illum V Cb --- ^bom. in quo habitaret ... scilicet corpore Hilg. cf. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ προόν, τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν, κατώκισεν ὁ θεὸς εἰς σάρκα ἣν ἠβούλετο A --- ^cadd. quod ei videbatur. hoc ergo corpus L --- ^dhabitaret β Sg L Vat D; inhabitaret M V O Cb; inhabitare W Aw --- ^eom. collocavit Cb --- ^fintellectus scilicet K Sg L Aw D; scilicet intellectus M Vat; intellectu scilicet V W O Cb; intellectum scilicet P; <in> electum Pal (add. in Gebhardt-Harnack); in delecto Haussleiter; an 'in electo scilicet'? --- ^gom. corpore K Vat --- ^hquod Cb --- ⁱom. hoc ergo corpus L --- ^jinductus Vat; in quod inductus ed.pr. --- ^kservivit D; servit Vat

6. Cum igitur corpus hoc paruisset omni tempore ^aspiritui sancto^a recte atque caste ac laborasset cum eo nec succubisset in omni ^btempore^b fatigatum, corpus illud serviliter conversatum est, sed fortiter cum spiritu sancto comprobatum deo ^creceptumque^c est. Placuit enim deo ^dhuiuscemodi^d potens cursus, quia maculatus non esset in terra possidens in se spiritum sanctum. 7. In consilio advocavit ergo filium et ^anuntios honestos^a, ut et huic, scilicet corpori, quod servisset spiritui sancto sine querela, locus aliquis consistendi daretur, ne videretur mercedem servitutis suae perdidisse. ^bAccipiet enim mercedem omne corpus purum ac sine ^cmacula^c ^dreperit^{db}, in quo habitandi gratia constitutus ^efuerat^e spiritus sanctus. 8. Habes et huius similitudinis ^aexsolutionem^a.

(60) 7. 1. ^{ab}Percepi^b, ^cdomine, inquam^c, ^dvoluntatem^d audita ^ehac exsolutione^{ea}. – Audi nunc, inquit, et corpus hoc tuum custodi mundum atque purum, ut spiritus ille, qui ^finhabitaverit^f in eo, testimonium referat illi et tecum fuisse iudicetur. 2. Atque etiam vide, ne quando persuadeatur tibi interire corpus hoc, et abutaris eo in libidine aliqua. Si ^acorpus enim^a tuum maculaveris, maculabis eodem tempore etiam spiritum sanctum, ^bet si^b maculaveris ^ccorpus tuum^c, non vives. 3. Et dixi: ^aQuid si^a per ignorantiam ^baliquam^b admissum est, antequam audirentur ^chaec verba^c, quemadmodum salutem assequitur is, qui maculavit ^dsuum corpus^d? – Prioribus, inquit, rebus, quae per ignorantiam admiserunt, remedium tribuere solus deus potest; eius enim est omnis potestas. 4. Sed nunc custodi te, et cum sit dominus omnipotens ^{aa}misericors, prioribus admissis remedium dabit, si in futurum non maculaveris corpus tuum et spiritum. Consortes enim ^bsunt ambo alterutrum^b, et sine altero non ^cinquinatur^c. Utrumque ^dergo^d conserva mundum et vives deo.

6. ^aom. spiritui sancto Vat D Hilg. --- ^bopere K^{pc} et em. Hilg. ex Pal --- ^creceptum δ --- ^dhuiuscemodi M W Cb Aw Vat; huius K; huiusce Sg O P; huiusmodi D; huius esse V

7. ^ahonestos nuntios M Vat --- ^bom. accipiet enim ... macula reperit Cb --- ^cquerela V --- ^dreperiunt K Sg --- ^efuerit Vat

8. ^aexsolutiones δ

(60) 7.1. ^aom. percepi domine ... hac exsolutione V --- ^bpercipe β O --- ^cdomine inquam γ K; inquam domine δ P --- ^dvoluptatem W (ut cj. Hilg.) cf. ηὐφράνθην A --- ^esolutione Cb --- ^finhabitavit K^{pc} W Cb D

2. ^aenim corpus O --- ^but β Sg --- ^cspiritum sanctum O L; cj. corpus tuum et spiritum sanctum Hilg.

3. ^aquodsi Hilg. ex Pal --- ^baliquid O --- ^cverba haec M Vat --- ^dcorpus suum Vat D

4. ^aadd. et V W --- ^bambo sunt alterutrum V; ambo sunt alterutrum et alterum O; ambo sunt alterutrum et unum Cb; amborum alterutrum K; sunt amborum in alterutrum P --- ^cem. inquinantur Hilg.; cf. (ἀτερ ἀλλήλων) μιανθῆναι οὐ δύναται M1 A --- ^denim δ

Similitudo VI

(61) 1. 1. ^aCum^a sederem domi et glorificarem dominum pro omnibus quae videram et de mandatis disputarem valde bona ^besse ea^b et magna et honesta ac laeta et quae ^cpossint^c salutem ^dhominis^d afferre, dicebam ^eautem^e intra me ^{ff}: *Felix ero si in his mandatis ambulavero, et quicumque in his ambulaverit vivet deo.* 2. Dum haec ^aloquor^a mecum, video eum sedentem iuxta me et dicentem mihi haec: *Quid dubitas de mandatis meis, quae tibi praecepi? Bona sunt, nihil omnino dubitaveris, sed indue fidem domini et ambulabis in ^bhis^b.* Ego enim ^cin illis^c dabo tibi vires; 3. *haec mandata utilia sunt his, qui delictorum suorum ante gestorum acturi sunt paenitentiam, si in futurum in his ambulaverint.* 4. *Quicumque igitur agitis paenitentiam abicite a vobis nequitiam ^asaeculi huius^a. Induite ^bvero^b omnem virtutem ^cet aequitatem^c et poteritis haec custodire mandata.* ^dNec post hoc^d ^eadiciatis^e. Nihil ergo adicientes plurimum ex prioribus recidetis. In mandatis meis ambulate et vivetis deo. Haec a me dicta sunt vobis. 5. Postquam haec ^amecum locutus est^a, ait mihi: *Eamus in agrum et pastores pecorum tibi ostendam.* – *Eamus*, inquam, domine. Et venimus in quendam campum et ibi ostendit mihi iuvenem pastorem vestitum ^bsynthesim^b vestimentorum colore ^ccoccino^c. 6. Pascebat autem pecora copiosa, et pecora illa velut in voluptatibus erant et ^apluribus^a deliciis et hilaritate exultabant et exultantes discurrebant huc illuc. Et ipse pastor vehementer ex grege suo percipiebat voluptatem. Et vultus pastoris illius valde hilaris erat, inter pecora ^bdiscurrens^b.

(62) 2. 1. Ait mihi: *Vides hunc pastorem? – Video*, inquam, domine. Et dixit mihi: *Hic nuntius dulcedinis ac voluptatis est. Hic ergo corrumpit mentes servorum dei et ^aevertit^a eos a veritate oblectans cupiditatibus, et pereunt;* 2. *obliviscuntur enim mandata ^avivi^a dei et in luxuriis conversantur et ^{bb}deliciis vanis et corrumpuntur ab hoc nuntio, aliqui eorum usque ad mortem, alii vero usque ad ^cdefectionem^c.*

Similitudo VI

(61) 1.1. ^adum D Hilg. --- ^bom. esse ea β Sg --- ^cpossunt D Hilg. --- ^dhomini V O L --- ^eautem β γ (de autem in apodosi cf. Hofmann–Szantyr 1965, p.491) cf. δέ M1; om. δ K^{pc} cf. A --- ^fγ P cf. A; add. haec δ K cf. ταῦτα M1

2. ^aloquerer K Sg --- ^beis Vat --- ^com. in illis δ

4. ^ahuius seculi Vat --- ^bergo δ --- ^com. et aequitatem K Sg --- ^dnec post hoc γ K M Aw; et post hoc nihil P; nec plus haec D; nec potest hoc Vat; nec post haec L --- ^eadicietis P

5. ^alocutus est mecum M Vat --- ^bsynthesim Vat --- ^ccoccino K Sg^{ac} V Cb; crocino O W; coccineo δ Sg^{pc} P

6. ^aplurimis M Vat --- ^bdiscurrentis O

(62) 2.1. ^aevertit O W V P; evertet Sg; vertit δ K; avertit Cb

2. ^aom. vivi P --- ^badd. in Sg Vat --- ^ceffectionem K Sg

3. Dico ei: Domine, non intellego, quid sit ad mortem et quid ad ^adefectionem^a. – Audi, inquit, quaecumque pecora vidisti valde laeta et exultantia, hi sunt qui in perpetuo a deo discesserunt et tradiderunt se desideriiis ^bsaeculi huius^b. His ergo non est per paenitentiam regressus ad vitam, quoniam quidem adiecerunt ad reliqua delicta sua, ^cetiam^c nomen domini ^{dd} nefandis insecuti sunt verbis. Huiusmodi homines morti sunt destinati. 4. Quae vero vidisti pecora non ^aexultantes^a, sed uno loco ^bvescentes^b, hi sunt qui tradiderunt se quidem deliciis et voluptatibus, nihil vero nefandum in ^cdomino^c locuti sunt. Hi igitur defecerunt a veritate ideoque repositam adhuc habent spem vitae in ^dpaenitentia^d. Defectio ^eergo^e habet spem aliquam redintegrationis, mors vero in ^fperpetuo tenetur interitu^f. 5. Rursum progressi sumus paululum, et ostendit mihi pastorem magnum et velut ^aagrestem^a ^bfigura^b, amictum ^cpelle alba^c ^dcaprina^d, peram gestantem in humero et in manu virgam nodosam et vehementer ^eduram^e et ^fflagellum^f in manu. Aspectum autem amarum et saevum habebat, ut ^fpossit horrere aliquis^f. ^gTalis erat aspectus eius^g. 6. Hic ergo accipiebat ab illo iuvene pastore ea pecora, quae deliciis quidem agebant, sed ^anon^a exultabant, et compellebat ea in praecipitem locum quendam ac spinosum tribulisque confertum usque adeo ut de spinis et tribulis non ^bpossent^b se explicare, 7. sed ^aimplicata^a ibi ^bpascerentur^b spinas et tribulos et graves cruciatus ^cexperiebantur^c ex ^dverberibus^d eius. Agebat enim ^eeas^e ^fnec^f consistendi eis locum ^gaut^g tempus permittebat.

(63) 3. 1. Cum ^aviderem ergo^a ^bsic ea^b flagellari et miserias experiri, dolebam pro eis, quia valde cruciabantur nec ulla ^ceis requies^c dabatur. 2. ^aDico^a ad pastorem illum qui erat mecum: Quis est, domine ^{bb}, hic pastor tam implacabilis et tam amarus, qui nullo modo movetur adversus haec pecora? – Hic ^cpastor, inquit^c, de iustis quidem nuntius est, sed praepositus poenae.

3. ^aeffectionem K Sg --- ^bhuius seculi Vat --- ^cetiam β Sg M Cb Aw Vat; et etiam V; quod etiam O; et K^{pc} W D --- ^dadd. in δ

4. ^aexultantia O W M P --- ^bvescentia O W M P; convесcentes Sg --- ^cdominum Aw D; deum M --- ^dpaenitentia β Sg V; paenitentiam O W Cb δ --- ^eenim δ --- ^fperpetuum tenetur interitum V

5. ^aagreste K Sg^{ac}; agresti Sg^{pc} --- ^bfigura β Sg O D; figuram V W M Cb Aw Vat --- ^cpellel albam V Cb; pelle albam Sg^{ac} --- ^dcaprinam δ V O --- ^edurum δ --- ^fpossit horrere aliquis M O Aw Vat; posset horrere aliquos D; ut etiam posset horreri Pal; possit terrere aliquis β Sg^{ac}; possit terreri aliquis Sg^{pc} V; posset terrere aliquos W Cb; cf. ὥστε φοβηθῆναι αὐτόν M1; ὥστε φοβηθῆναι με αὐτόν A --- ^gcf. τοιοῦτον εἶχε τὸ βλέμμα M1 A; om. Pal

6. ^aom. non Sg --- ^bpossint K Sg

7. ^aimplicata V Cb; impleta O --- ^bpascetur Vat --- ^cexperiscebantur Sg V Pal recte (cf. ThLL V.2, 1686); experscescebantur W; experiebantur β δ O Cb --- ^dverbis Vat --- ^eeas γ Aw (cf. Sim.VI,2,4: pecora ... exultantes); ea β M Vat D --- ^fnec β Sg W O Cb; et ne V; et nec M Aw Vat; et sic nec D Hilg. --- ^gante V

(63) 3.1. ^aergo viderem δ --- ^bea sic V Cb; sic eas O --- ^crequies eis δ

2. ^adixi K Sg --- ^badd. inquam V Cb --- ^cinquit pastor Vat

3. *Huic ergo traduntur, qui a deo ^aerraverunt^a et servierunt desideriis ac voluptatibus ^bsaeculi^b ^chuius^c. ^dPunit^d ergo eos, sicut meruit unusquisque eorum, saevis variisque poenis.* 4. *Volebam, inquam, domine, nosse varias has poenas, cuiusmodi essent. – Audi, inquit, variae poenae atque tormenta haec sunt, quae homines in vita sua cotidie patiuntur. Alii enim detrimentis puniuntur, alii inopia, alii diversis aegrimoniis, quidam ^ainconstantia^a, alii iniurias ab indignis patientes, ^bmultisque aliis exercitiis et incommodis^b.* 5. *Plurimi enim ^ainconstante^a consilio multa conantur, nec quicquam ^bprovenit^b eis, et ^cdicunt^c ^{dd}in actibus suis successum^{ee} non habere. ^f<Nec>^f ^gsuccurrit^g his ^hquae^h nequiter fecerunt et dominum causantur.* 6. *Cum igitur perpessi fuerint omnem vexationem et incommodum, tunc traduntur mihi ad bonam admonitionem et firmantur in ^afide^a domini et ^breliquos dies vitae^b serviunt domino mente pura. Et cum coeperint delictorum agere paenitentiam, tunc ^cascendunt^c in praecordiis eorum opera sua in quibus se nequiter ^dgesserunt^d, et tunc dant deo honorem dicentes iustum iudicem eum esse meritoque se omnia esse passos secundum facta sua, scilicet quisque eorum. In reliquum vero serviunt ^edomino^e mente pura et successum habent in negotiis suis ^fomnibus^f accipientes a domino quaecumque poscunt. Et tunc gratias agunt domino, ^gquod^g sint mihi traditi, nec iam quicquam ^hcrudele^h patiuntur.*

(64) 4. 1. *Dico ei: Etiam nunc, domine, demonstra mihi. – Quid ^ainquiris^a inquit^a. Dixi ei: Si per idem tempus cruciantur ^bqui^b ^cdesciscunt^c a ^dmetu^d dei, quantum usi fuerint dulcedine ac voluptatibus? Ait mihi: Per idem tempus etiam cruciantur. Et dixi ei: Exiguum, inquam, cruciantur.* 2. *Oportebat enim eos, qui sic percipiunt voluptates, ut dominum obliviscantur, septies tantum pati ^apoenas^a.* 3. *Ait mihi: Fatuus es nec intellegis huius poenae virtutem. Et dixi: Si ^{aa}intellegerem^{bb}, domine, non interrogarem, ut demonstrares mihi. – Audi, inquit, quanta sit vis utriusque.*

3. ^aaberraverunt V W O Cb --- ^bmundi δ --- ^com. huius δ --- ^dpunit O W Vat D; ponit β Sg V M Cb Aw

4. ^ainconstantiam Vat --- ^bmultisque aliis exercitiis incommodis K Sg^{ac} V O; multaque alia exercitia et incommoda W; multis incommodis fatigati Pal; cf. καὶ ἐτέραις πολλαῖς πράξεσιν πάσχοντες M1 A; καὶ ἐτέραις ποικίλαις πράξεσι Ps.-Athanasius

5. ^ainconstanti Sg^{pc} Vat --- ^bpervenit Vat --- ^cdicunt β γ' Vat; dictum M O Aw D --- ^dadd. se Sg^{pc} --- ^eadd. se W Vat --- ^fem. nec Hilg. cf. Pal et οὐκ M1 A --- ^gsuccurrunt P --- ^hqui β Sg

6. ^afidem M L Aw Vat --- ^breliquos dies vitae γ P; per reliquos dies vitae K; reliquos dies δ --- ^cascendit K Sg^{ac}; ascendunt δ --- ^dexercuerunt Vat^{pc} --- ^edeo M Vat --- ^fom. omnibus V --- ^gquid Vat --- ^hcrudele γ P; crudelitatis δ; crudeli K Sg^{ac}

(64) 4.1. ^ainquit inquis δ --- ^bquo δ; hic qui K Sg --- ^cdesciscunt γ K; discedunt δ; decidunt P --- ^dmandatis O

2. ^apoenarum O

3. ^aβ γ'; add. enim δ O; add. non V^{ac} --- ^badd. enim V W Cb

4. Dulcedinis ^aet^a voluptatis una hora suo spatio terminatur, ^bpoenae vero una hora^b triginta dierum vim possidet. Quicumque igitur uno die perceperit dulcedinem ac voluptatem ^cunoque^c die cruciatus ^dsit, anni spatium dies cruciatus^d eius valebit. ^eItaque^e quot dies ^fquisque perceperit^f voluptatem, totidem annis ^gcrucietur^g. Vides igitur, inquit, exiguum ^hesse tempus^h dulcedinis ac voluptatis, poenae vero tormentorumque amplius.

(65) 5. 1. Dixi ei: Domine, quoniam non intellego ^aomnino^a tempora haec dulcedinis ac voluptatis poenae, lucidius mihi de his expone. 2. Respondit mihi dicens: Stultitia tua perseveranter tibi haeret. Nonne vis potius mentem tuam purificare et deo servire? Vide, ne quando tempore exacto tu stultus reperiaris. Audi nunc, quemadmodum vis, ^aquod^a facilius intellegas. 3. Qui uno die ^acommisit^a se deliciis ac voluptatibus et facit quicquid desiderat ^beius animus^b, plurima stultitia repletus est nec intellegit quid ^cadmittit^c ac die postero obliviscitur quid fecerit pridie. Dulcedo enim et voluptas nullam memoriam habent propter stultitiam quae insita est illi. Cum vero uno die accesserit ^dhomini^d cruciatus ac poena, toto anno torquetur. Magnam memoriam possidet poena. 4. Toto igitur anno dolens meminit. Tunc recordatur et dulcedinis illius ac voluptatis et sentit propterea se pati poenas. Quicumque igitur ^{aa}dulcedini et voluptati ^bse tradiderunt^b, sic ^cpuniuntur^c, quoniam vitam habentes ipsi se ^dredigunt obnoxios^d ^emorti^e. 5. Dixi ei: Quae sunt, domine, voluptates ^anocivae^a? – Omni, inquit, homini voluptas est, quodcumque libenter facit. Etenim ^{bb}iracundus satisfaciens moribus suis percipit voluptatem suam, et adulter et ^cebriosus^c ^det infamator et mendax et cupidus^d et fraudator et quicumque his simile ^ealiquid admittit^e morbo suo parens percipit ex ea re voluptatem. 6. Hae omnes dulcedines ac voluptates ^anocivae^a sunt ^bservis dei^b. Propter has itaque cruciantur et patiuntur poenas. 7. ^aSunt^a etiam voluptates salutem hominibus ferentes. Multi enim opera bonitatis facientes percipiunt voluptatem dulcedine sua tracti. Haec ergo voluptas utilis est dei servis et vitam parat eiusmodi hominibus. Illae vero ^bnocivae^b, quae supra ^crelictae^c sunt, tormenta et poenas pariunt. Quicumque vero permanserint in illis nec admissorum suorum egerint paenitentiam, mortem sibi acquirant.

4. ^aac Vat --- ^bpoena vero unius horae L; pena vero una hora V W M Aw Vat D --- ^cunoquoque K^{ac} Sg Vat --- ^dom. sit anni spatium dies cruciatus β Sg --- ^eitaque K Sg Cb Aw D; ita V W O M Vat; ita ut P --- ^fperceperit quisque V Vat --- ^gcrucietur P --- ^htempus esse M Vat

(65) 5.1. ^aomnia D

2. ^aquo δ V^{pc}

3. ^acommiserit Vat --- ^banimus eius δ --- ^cadmittat β --- ^dhomini K^{ac} cf. ἀνθρώπῳ M1 A; hominis β γ δ

4. ^aadd. se Vat --- ^bse tradiderint O Cb D; tradiderunt Vat --- ^cpatiuntur L --- ^dredigunt D; reddunt Vat Hilg. --- ^emortis V

5. ^anocivae δ --- ^bvero V W O Cb; vir Sg --- ^cebriosus β Sg Cb; ebrius δ; ebriacus W V O --- ^dom. et infamator et mendax et cupidus Vat --- ^eadmittit aliquid Vat; admittit M O^{ac} Aw^{ac} D

6. ^anocivae δ --- ^bdei servis Sg V O

7. ^asuas Sg P; om. K --- ^bnocivae δ --- ^cdictae O

Similitudo VII

(66) 1. Post dies paucos ^avideo^a ^beum^b in campo illo, in quo ^cet pastores illos^c videram, et ait mihi: *Quid inquiris?* – *Veni, inquam, rogare te, domine, ut pastorem illum praepositum poenae iubeas de domo mea exire, quia vehementer me affligit.* Et respondens: *Necesse est, inquit, ^dut patiaris incommoda et vexationes^d; sic enim praepcepit de te ^eille^e nuntius honestus, quia temptare te vult.* – *Quid ^fautem, inquam, domine^f, tam grave ^gadmi^gsi, ut huic nuntio traderer?* 2. *Audi, inquit, complura quidem ^apeccata habes^a, ^bsed non tam multa, ut huic nuntio debeas ^ctradi^{cb}. Sed multa delicta domus tua et scelera commisit, ideoque ex factis eorum ille honestus nuntius exacerbatus iussit te ^daliquantum^d temporis vexationem ^eexperisci^e, ut et illi admissorum ^fsuorum^f agant paenitentiam et abluant se ab omni cupiditate saeculi huius. ^gCum igitur egerint paenitentiam et purificati fuerint, tunc ^hdiscedet^h a te^g nuntius ille qui praepositus est poenae.* 3. ^aDico^a ei: *Domine, si ita illi gesserunt, ut exasperarent nuntium honestum, ego quid feci?* Respondens: *Aliter, inquit, non possunt illi vexationem pati, nisi tu, qui caput es totius domus, labores. Quicquid enim tu ^bpassus^b fueris, necesse est ^cut et^c illi sentiant; quamdiu vero tu bene stabilitus fueris, illi ^dnullam^d vexationem possunt ^eexperisci^e.* 4. Et dixi: *Sed ecce iam nunc, domine, agunt paenitentiam ex totis praecordiis suis.* – *Et ego scio, inquit, ex totis praecordiis ^aeos^a agere paenitentiam. Numquid ergo, ait, protinus putas aboleri delicta eorum qui agunt paenitentiam? Non proinde continuo, sed oportet eum qui agit paenitentiam ^bcruciari^b animam suam et humilem ^canimum agere^c in omni negotio et vexationes multas ^dvariasque^d perferre, cumque perpessus fuerit omnia, ^equae institerint, ^ftet^f tunc forsitan qui ^fcreavit et confirmavit^f universa ^gmovebit vos cum^g clementia sua et ^haliquod^h remedium dabit.*

Similitudo VII

(66) 1. ^avidi K Sg --- ^billum V Vat D --- ^cet pastores illos W O V Cb Aw D; et pastorem illum β Sg L; pastores illos Vat; et pastores illos ante M cf. καὶ τοὺς ποιμένας M1 S F A --- ^dut patiaris incommoda et vexationes K Sg; patiaris incommoda et vexationes W O V P Cb; te pati incommoda et vexationes D; eos incommoda et vexationes pati Vat; ut incommoda et vexationes sint L; incommoda et vexationes M Aw --- ^eilli δ K^{pc} --- ^fautem domine inquam M Aw D; inquam domine Vat Hilg. --- ^gadd. peccatum δ 2. ^ahabes peccata Vat --- ^bom. sed non ... debeas tradi δ --- ^ctradere K Sg --- ^daliquantum δ W --- ^eexperisci K Sg V^{ac}; experiri cett. --- ^fom. suorum Vat D --- ^gom. saeculi huius ... discedet a te P --- ^hdiscedit K Sg 3. ^adixi K Sg --- ^bpassurus δ --- ^cut et β; ut Sg W Vat D; et V O M Cb Aw --- ^dullam K Sg --- ^eexperisci K^{ac} Sg V^{ac}; experiri cett. 4. ^aom. eos δ --- ^bcruciari V W L Cb --- ^canimum agere K Sg V Cb; animo agere M; animo se agere Aw Vat D; animo se gerere O W P; animo se habere L --- ^dsaepius W; saepiusque V --- ^equae institerint et O P; quae illi institerint et D; quae instituerint Cb; quae instituerint et K Sg V W M Aw Vat; om. Pal; an 'quae institerint ei'? cf. τὰς ἐπερχομένας αὐτῷ M1 S F A --- ^fcreavit omnia et confirmavit L --- ^gmovebit vos cum β Sg (cf. Sim.VIII,10,2); commovebitur cum D Hilg.; commovebitur eum Aw; commovebit eum M Vat; movebitur super eum V; movebitur W; movebitur in eum O Pal; movebitur cum Cb cf. σπαραγχισθήσεται M1 S F A --- ^halio pro V

5. *Atque ita si viderit eius qui paenitentiam agit cor purum esse ab omni opere nequissimo; tibi autem et domui tuae vexari nunc expedit, ^aquod multam^a vexationem patiaris necesse est, sicut praecepit nuntius domini, qui te mihi tradidit. Quin potius ^bgratias agas^b ^cdomino^c, quod dignum te habuit cui praediceret incommodum tibi instare ^d†valentibus†^d id sustinere ^epraescius^e futuri.* 6. *†Dico^a ei: Et tu, domine, mecum esto et facile omnem vexationem sustinebo. – Ego, inquit, ero tecum, sed et rogabo nuntium illum, qui praepositus est poenae, ut levius te affligat. Sed et exiguo tempore patieris adversa iterumque ^btuo loco^b restitueris. Tantummodo ^ccum humilitate^c animi persevera, ^dpare domino mente pura^d, domusque tua ^eac nati^e, et in mandatis meis ambula, quae praecepi tibi, et paenitentia tua poterit esse firma atque pura.* 7. *Et si haec custodieris cum domo tua, incommoda a te ^arecedunt^a, sed et ab omnibus quicumque in his mandatis ^bmeis^b ambulaverint omnis vexatio ^crecedit^c.*

Similitudo VIII

(67) 1. 1. Ostendit mihi salicem ^ategentem^a campos ac montes, sub cuius umbra venerunt omnes qui vocati erant in nomine domini. 2. Et iuxta ^aeam salicem^a stabat nuntius domini valde praeclarus et sublimis et secabat cum falce ^bmagna^b de ea salice ramos et populo illi, qui erat sub umbra salicis ^ceiusdem^c, exiguas ac veluti cubitales virgas porrigebat. 3. Postquam autem acceperant universi, deposuit falcem, et arbor illa integra permansit sicut ^aantea videram eam^a. 4. ^aQuo nomine^a mirabar atque intra me disputabam. Ait ad me pastor ille: *Desine mirari, quod arbor illa ^btot^b ramis praecisis permanserit integra, sed expecta ^cet tunc^d demonstrabitur tibi, quid significet* 5. *nuntius ille qui populo porrexerat virgas.*

5. ^aem. *quid multa* Hilg. cf. τί δέ (σοι) πολλὰ λέγω M1 A (om. σοι M1), τί δέ σοι πολλὰ λαλῶ S; *quid multa tibi dico* Pal --- ^bgratias age O P; *agis gratias* Vat; *gratias agis* V M Aw --- ^cdomino deo D; deo M O Vat --- ^dvalentibus K Sg V M Aw; *valenti* O L; *volentibus* Vat D; *valentis* Cb; *valentius* W fort. recte; *ut valeas* P; *ut validius (id sustineres)* Pal Haussleiter cf. ἵνα προγνούς αὐτὴν ὑπενέγκῃς ἰσχυρῶς M1 S F A; an legit interpretis εἰς τὸ προγνούς αὐτὴν ἰσχυρῶς ὑπενέγκαι et vertit *valentius id sustinere praescius futuri?* --- ^epraescio W

6. ^adixi K Sg --- ^bvolvo cum δ; loco K; em. *loco tuo* Hilg. cf. τὸν τόπον σου M1 S F; τὸν οἶκόν σου A --- ^chumilitatem K Sg --- ^ddomino mente pura K Sg; *pura mens* P; *parere domino mente pura* D --- ^eom. ac nati δ

7. ^arecedent P --- ^bom. meis M --- ^crecedet M W P

Similitudo VIII

(67) 1.1. ^atangentem Vat D

2. ^aillam salicem Vat --- ^bom. magna δ --- ^cillius D; eius K M Aw Vat

3. ^aante videram δ

4. ^aquo nomine β O M L Cb Aw Vat; *quod non minime* Sg W; *quo more* D; *quo opere* V; *quod* K^{pc}; *ex quo opere* ed.pr. --- ^btot K Sg O L; *tota* δ V W M P Cb Aw Vat D --- ^cadd. *et cum universa videris* Hilg. ex Pal --- ^dnunc M Vat; *tunc* K^{pc} Aw D

Et rursus eas ab his reposcebat. ^aQuo^a quisque ^bitaque^b acceperat ordine, eodem etiam vocabatur ad illum ^cvirgamque^c reddebat, quas cum ^dacceperet^d ille considerabat. **6.** A quibusdam accipiebat aridas et putridas, velut a tineae tactas. ^aIubebat^a eos qui huiusmodi virgas ^btradiderant^b secerni et seorsum statui. **7.** Alii porrigebant aridas quidem, sed ^anon^a tactas a tineae; et hos seorsum statui iubebat. **8.** Alii porrigebant semiaridas virgas, et hi quoque seorsum statuebantur. **9.** Quidam autem dabant virgas suas semiaridas et scissuras habentes, et hi seorsum statuebantur. **10.** ^{aa}. **11.** Alii ^aafferebant virgas suas^a, quarum dimidia pars arida erat, ^bdimidia vero^b viridis, et hi seorsum statuebantur. **12.** Alii ^aafferebant virgas suas^a, quarum duae partes virides erant, tertia vero arida, et hi seorsum statuebantur. **13.** Alii virgas suas afferebant, quarum duae partes ^aaridae erant^a, tertia vero viridis, et hi seorsum statuebantur. **14.** Quidam porrigebant virgas suas paulo minus ^aaridas^a, exiguiusimum enim aridum erat in virgis eorum, id est ipsum cacumen, scissuras vero habebant, et hi seorsum statuebantur. **15.** Aliorum autem in virgis exiguum erat viride, reliquum vero aridum, et hi seorsum statuebantur. **16.** Alii veniebant afferentes virgas suas, ^asicut acceperant, virides^a, maximaque pars populi huiusmodi virgas porrigebant. Magnum ex his nuntius ille gaudium cepit, et hi seorsum statuebantur. **17.** Alii afferebant virgas suas virides et pampinos habentes, et hi seorsum statuebantur. ^aEx his^a quoque nuntius ille ^bmagnam hilaritatem^b capiebat. **18.** Alii afferebant virgas suas virides, ex quibus excreverant pampini ^aearum, qui^a pampini ^bquosdam fructus afferebant^b. ^{cd}Eorum virorum^d qui huiusmodi virgas porrigebant, valde hilares erant ^evultu^{ec}, sed et nuntius ipse quidem ex eis magnam laetitiam percipiebat. Nec minus ^fcum eo pastor ille^f ex eadem causa hilaritatem capiebat.

5. ^aquos Sg^{ac} V; quas Sg^{bc} --- ^bitaque δ K^{pc}; ista quae β Sg^{ac} V Cb; istas O; istas quas W; ipso quo Sg^{bc} --- ^cvirgasque D --- ^dacceperit D

6. ^aiubebatque Sg; videbat W Cb --- ^btradiderunt Vat D

7. ^aom. non δ

10. ^ascribit alii porrigebant virgas suas virides scissuras habentes, et hi segregabantur Pal

11. ^avirgas suas afferebant Vat --- ^balia vero dimidia L

12. ^avirgas suas afferebant δ

13. ^aerant aridae Vat

14. ^aem. virides Hilg. cf. χλωράς M1 S A

16. ^avirides sicut acceperat P

17. ^aex his γ P; et hos δ; haud clare K --- ^bmagnam hilaritatem γ P; magna hilaritate δ K

18. ^aearumque O; earum que D --- ^bquosdam fructus afferebant V O P Cb; quodam fructus afferebant K Sg W; quendam fructum afferebant L; afferebant quendam fructum M Aw D; afferebant quodammodum quendam fructum Vat; cf. ὥσει καρπὸν τινα εἶχον M1 S A --- ^ccf. καὶ λίαν ἱλαροὶ ἦσαν οἱ ἄνθρωποι (δὲνθρωποι S A) ἐκεῖνοι ὧν αἱ ῥάβδοι τοιαῦται εὐρέθησαν M1 S A; ipsi enim valde hilares erant Pal --- ^dvirorum eorum Vat --- ^evultus O W Hilg. (fort. recte, cf. Sim.VIII,2,1) --- ^fpastor ille cum eo δ

(68) 2. 1. Tunc nuntius domini coronas iussit afferri: allatae sunt enim velut ex palmis factae, et coronavit eos viros quorum in virgis ^apampinos invenerat et^a fructum, et iussit eos ire in turrem. 2. Sed et illos viros misit in turrem, quorum in virgis ^asine fructu^a invenerat pampinos, dato ^beis^b sigillo 3. (nam vestem eandem habebant, id est candidam sicut nivem, ^acum^a ^bquibus^b ^ciubebat^c ire in turrem), 4. nec minus et eos, qui reddiderant virgas suas ^asicuti^a acceperant virides, data eis veste candida, et sic ^billos^b dimisit ^cire^c in turrem. 5. His consummatis ait ad pastorem illum: *Ego vado, tu vero dimitte hos intra muros in quo quisque meruit habitare, consideratis prius virgis eorum. Diligenter ^atamen^a, ne quis te fallat, considera. Sed et si quis te praeterierit, inquit, ^bego^b eos super aram probabo.* His ad pastorem dictis recessit. 6. Postquam ille discesserat, ait mihi pastor: *Accipiamus ab ^aomnibus^a virgas et plantemus ^billas^b, si ^cpossunt^c reviviscere.* ^dDico^d ei: *Domine, istae quae sunt aridae virgae, quomodo possunt reviviscere?* 7. Ait mihi: *Arbor ^ahaec^a salix ^best^b ^csemperque^c amat vitam. Si plantatae ergo fuerint hae virgae exiguumque ^dhumoris^d ^eacceperint^e, plurimae ex his ^freviviscunt^f.* *Temptabo enim et suffundam eis aquam. Si qua earum potuerit vivere, gratulabor ei.* ^gQuod si^g, ^hcerte ego^h non videbor neglegens fuisse. 8. Iussit ^adeinde me^a vocare eos. Et sicut steterunt quisque eorum, venerunt ordine suo virgasque suas tradiderunt. Quas acceptas ille singulas plantavit ordinibus ^{bb} et postquam plantasset omnes, aquam multam ^csuffudit^c illis, ita ut tegerentur ab aqua neque ab ea exstarent. 9. Deinde, cum irrigasset illas, ait mihi: *Eamus et post paucos dies revertamur et visitemus eas. Qui creavit enim hanc arborem vivere vult ^aomnes eos^a qui ex ea ^bacceperunt^b virgas. Ego autem spero, cum sint ^cadaquatae hae, virgas^c plurimas victuras ^dhumore percepto^d.*

(69) 3. 1. ^aDico^a ei: *Arbor haec, domine, demonstra mihi quid sit; valde enim moveor, quod tot ramis ^brecisis^b integra ^cvideatur^c esse; nec omnino quicquam de ea minus ^desse videtur^d, quo ^enomine^e stupeo.*

(68) 2.1. ^apampinorum invenerat δ

2. ^aom. sine fructu δ --- ^bom. eis δ

3. ^aom. cum Sg^{pc} --- ^bquibus δ P; quis K^{pc}; qua W O V Cb; quos K^{ac} Sg --- ^ciubebat β δ Sg W; habebant V; eos iubebat O; sinebat Cb

4. ^asicut et D; sicut Vat; sicuti et M Aw --- ^beos δ --- ^cire β γ; om. δ K^{pc}

5. ^aom. tamen δ --- ^bom. ego K Sg

6. ^ahominibus V --- ^billas β Sg W M Aw D; eas V O Cb Vat --- ^cpossint V O --- ^ddixi K Sg

7. ^aista Vat --- ^bom. est β Sg --- ^csemper δ --- ^dhumorem δ --- ^eacceperunt W Vat --- ^freviviscunt γ K^{pc}; revivescunt K^{ac} Sg^{ac}; reviviscunt M L P Aw D; revivescent Vat --- ^gquodsi non vixerit Pal cf. ἐὰν δὲ μὴ ζήσεται M1 A; an legit interpres εἰ δὲ (cf. Kühner–Gerth II 486)? --- ^hcerte ego Sg^{ac} K V M Aw Vat; non certe ego Sg^{pc} O Cb D; est ergo P; aliter certe ego W

8. ^ame deinde Vat; deinde β Sg --- ^badd. suis Vat D --- ^csuffudit W P Cb; suffundit O V; fudit K Sg; effudit δ

9. ^aeos omnes Vat Hilg. --- ^bacceperint Aw D; acceperant M Vat --- ^cadaquatae hae virgae V; adequatae virgae hae δ --- ^dhumo receptas L; humore capto Vat; humore cepto M Aw^{pc} D; humo recepto Aw^{ac}

(69) 3.1. ^adixi K Sg --- ^brecisis β γ; praecisis δ O --- ^cvidetur K W Aw Vat --- ^dvidetur esse Vat --- ^enon minime K^{pc} Sg W; omine P

2. – Audi, inquit, ^aarbor haec^a magna, quae campos tegit atque montes totamque terram, lex ^bdei est in toto orbe terrarum^b data. ^cHaec autem lex^c filius dei est, praedicatus in omnibus finibus ^dorbis terrae^d. Populi vero stantes sub umbra hi sunt qui audierunt ^epraedicationes^e eius et crediderunt. 3. Nuntius autem ille magnus et honestus Michael est, qui populi huius habet potestatem et gubernat eos. Hic enim in corde eorum qui crediderunt inserit legem. Visitat igitur eos quibus dedit legem, si eam ^acustodierint^a, 4. ^avidens^a autem uniuscuiusque ^bvirgam et ex eis multas vexatas^b (illae enim virgae lex^c est^c), ^dcognoscens^d deinde omnes eos qui non servaverunt legem ^eet sciens^e sedem ^fcuiusque^f eorum. 5. Dico ei: Quare, inquam, domine, alios dimisit in turrem, alios tibi ^ahic^a reliquit? – ^bQuicumque, inquit^b, supergressi sunt, ^cquam ab eo acceperunt legem^c in ^dmeam relictis sunt potestatem^d, ut ^eadmissorum suorum agent^e poenitentiam. Qui autem satisfecerunt legi et servaverunt eam, sub illius potestate sunt. 6. – Qui sunt ergo, ^adomine, inquam^a, in turrem euntes coronati? Ait mihi: Quicumque ^bluctati cum diabolo^b vicerunt eum, illi sunt coronati. Hi autem sunt qui, ut ^cservarent eam^c legem, perpeSSI sunt iniqua. 7. Illi vero qui virides virgas pampinosque sine fructu habentes tradiderunt propter eandem legem vexationem quidem sustinuerunt, ^anon obierunt vero mortem^a, sed nec abnegaverunt suam legem. 8. Hi vero qui virides, sicut ^aacceperunt^a, ^breddiderunt^b modesti sunt atque iusti et valde pura mente vixerunt et custodierunt mandata domini. Reliqua autem scies, cum considerabo has virgas quas plantavi et ^cirrigavi^c.

(70) 4. 1. Post paucos dies reversi sumus, eodemque ^aconsedit loco^a ^bnuntii illius magni^b, ego autem astiti ei. Tunc ait mihi: *Incinge te sabano et ministra mihi.* Incinxi me sabano mundo qui ^cex sacco erat^c factus.

2. ^ahaec arbor δ --- ^best dei in totum orbem terrarum γ; dei est in toto terrarum orbe M --- ^chac autem lege Sg W --- ^dterrae orbis K M Aw D --- ^epraedicationem δ

3. ^acustodierunt Sg V O

4. ^avides K Pal cf. βλέπεις M1 A --- ^bex eis multas vexatas M Aw^{pc} Vat (om. ex); ex eis multas vexationes Aw^{ac} D --- ^csunt Sg W --- ^dcognoscens K D Pal cf. γνῶσκη M1 A --- ^eet sciens β δ V W Cb; et sciet O; et sedens Sg; et scies K^{pc} cf. δῶκη/δῶκει M1 A; et videbis Pal; (vides ... cognoscens ...) et scies Hilg.; (videns ... cognoscens) et scies Gleede --- ^funiuscuiusque Vat

5. ^aom. hic δ --- ^bhi quicumque δ --- ^clegem quam ab eo acceperunt Vat --- ^dmea relictis sunt potestate Sg; mea sunt potestate relictis W --- ^eagent admissorum suorum δ

6. ^ainquam domine Vat Hilg. --- ^bcum diabolo luctati δ --- ^cservaverunt β

7. ^anon obierunt vero mortem β O Cb; non obierunt autem mortem V W; non obierunt vero morte Sg; non obierunt vero legem M Aw; non obtinuerunt vero legem Vat; non oderunt vero legem L; voluerunt legem D; (non abnegaverunt legem suam) nec mortem gustaverunt Pal; cf. μή παθόντες δὲ A; μή παθόντες M1

8. ^aacceperant Vat --- ^btradiderunt δ --- ^com. et irrigavi V

(70) 4.1. ^aloco consedit δ --- ^bnuntius ille magnus δ --- ^cerat ex sacco δ

2. Ut autem vidit me cinctum et paratum sibi ministrare, ^{aa} *Voca*, inquit, *viros illos quorum virgae plantatae sunt*, ^b*suoque ordine*^b, *sicut porrexerunt eas*. Et ^c*duxit me in campum et vocavi*^c omnes, qui etiam universi ^d*constiterunt*^d agminibus suis. 3. Ait deinde ad ^a*illos*^a: *Quisque* ^b*suam virgam*^b *extrahat et ad me afferat*. 4. Et primo tradiderunt qui ^a*aridas et putridas*^a habuerunt. Et quae ^b*aridae et putridae*^b repertae sunt virgae eorum, iussit eos stare seorsum. 5. Deinde porrexerunt qui *aridas quidem*, sed non *putridas* habuerunt. Aliqui ^a*ex his*^a tradiderunt virgas ^b*suas*^b *virides*, quidam vero ^c*aridas et*^c *putridas* velut a tinea tactas. Eos, qui *virides* tradiderunt, iussit seorsum stare, eos vero, qui *aridas et putridas* tradiderunt, ^d*cum primariis tradere iussit*^d. 6. Porrexerunt deinde ^a*illi qui*^a *semiaridas* ^b*habuerunt*^b et *scissuras habentes*; multi ex illis *virides porrexerunt nec scissuras habentes*; quidam vero *virides*, *pampinos habentes* et in *pampinis fructum*, sicut illi qui in *turrem ierunt coronati*. Alii porrexerunt *aridas et non putridas*, quidam vero, sicuti ^c*fuerant*^c, *semiaridas et scissuras habentes*. Iussit unumquemque eorum seorsum stare, alios ^d*suo quoque*^d agmine alios seorsum.

(71) 5. 1. Deinde porrexerunt qui ^a*habuerant*^a *virides quidem virgas*, sed *scissuras habentes*. Hi omnes *virides* tradiderunt *suoque agmine steterunt*. Gaudium ex ^b*eis*^b percepit hic pastor, quod omnes mutati essent et deposuissent ^c*suas scissuras*^c. 2. Deinde porrexerunt qui ^a*dimidiam viridem et dimidiam aridam*^a habuerunt. Quorundam inventae sunt totae *virides*, aliorum *semiaridae*, aliorum *virides et pampinos habebant*. Hi omnes dimissi sunt ^b*in suum quisque*^b agmen. 3. Tradiderunt deinde qui ^a*habuerunt*^a *duas partes virgarum suarum virides tertiamque aridam*. Multi ex *eis virides porrexerunt*, multi *semiaridas*, ceteri vero *aridas et non putridas*. Hi omnes dimissi sunt in suum quisque agmen.

2. ^aadd. *ait* V --- ^b*suoque ordine* β Sg V W O; *suo ordine* δ Sg^{pc}; *ordine suo* Cb --- ^c*duxit me in campo et vocavi* V Cb; *eduxit in campo et vocavit* δ; em. *me eduxi* (cf. ThLL V.2, 123) *in campo et vocavi* Hilg. fort. recte cf. ἀπὸ λθόν εἰς τὸ πεδῖον καὶ ἐκάλεσα M1 A --- ^d*astiterunt* V

3. ^a*eos* D; *suos ad illos* Vat --- ^b*virgam suam* P

4. ^a*putridas et aridas* δ --- ^b*putridae et aridae* δ

5. ^a*eorum* δ --- ^bom. *suas* Vat --- ^com. *aridas et* δ --- ^d*cum primariis tradere iussit* δ K V Cb^{pc}; *primario tradere iussit* Sg Cb^{ac}; *conprimarios tradere iussit* P; *cum primarios tradere iussit* O; *primario iussit tradere* W

6. ^a*illas qui* W; *aliqui et* P; *qui* K Vat --- ^b*habuerant* γ --- ^c*fuerunt* δ --- ^d*quoque suo* Vat

(71) 5.1. ^a*habuerant* β Sg O V W; *habuerunt* M L Cb Aw D; *habebant* Vat --- ^b*his* δ --- ^c*scissuras suas* P

2. ^a*dimidiam viridem et dimidiam aridam* δ Sg W; *dimidium viridem et dimidium aridum* β V; *dimidium viridem dimidium aridum* Cb; *dimidium viride dimidium aridum* O --- ^b*unusquisque in suum* V; em. *quisque in suum* V Hilg.

3. ^a*habuerant* β

4. Deinde porrigebant qui habuerunt in virgis suis duas partes aridas ^atertiamque^a viridem. Multi ex eis porrexerunt semiaridas, ^bquidam vero aridas et putridas^b, alii enim semiaridas et scissuras habentes, pauci vero virides. Hi igitur omnes constiterunt in ^csuo quisque agmine^c. 5. ^{aa} 6. Deinde porrexerunt qui minimum habebant viride, reliquum vero aridum; horum virgae ^amaiores^a ex parte inventae sunt virides ^bramulos^b habentes et in eis ^cramulis^c fructum, et reliquae virides totae. Ex his virgis gaudium vehementer percepit hic pastor, quia sic invenerat ^deas^d. Abierunt et ^ehi^e in sua agmina.

(72) 6. 1. Postquam autem omnium virgas considerasset, ait mihi: *Dixeram tibi arborem hanc diligere vitam. Vides ^aquam^a multi egerunt paenitentiam et assecuti sunt salutem. – Video, inquam, domine. – Ut scias, inquit, bonitatem et clementiam ^bdomini^b magnam et honestam esse, qui dedit spiritum his qui ^cdigni erant^c agere paenitentiam.* 2. Et dixi: *Quare ergo, domine, non omnes egerunt paenitentiam? Ait mihi: Quorum ^avidit, inquit^a, dominus puras mentes futuras et servituros ei et ex totis praecordiis, ^{bb} tribuit paenitentiam. At quorum respexit dolum et ^cnequitias^c et animadvertit ^dfallaciter ad se^d ^ereversuros^e, negavit his ad paenitentiam regressum, ne quando rursus legem eius nefandis maledicerent verbis.* 3. Dico ei: *Nunc mihi, domine, demonstra, ^aqualis sit locus quibusque eorum^a qui virgas reddiderunt, ^bet sedes eorum^b, ut auditis his et creditis hi qui non custodierunt integrum, sed dissipaverunt sigillum quod acceperunt agnitis suis factis ^cagant paenitentiam^c et accepto a te sigillo domino dent honorem, ^dquod^d sit ^ein eos^e motus ^fclementia sua^f et miserit te ut spiritus eorum renoves.*

4. ^aet tertiam D Hilg.; et tertiam partem Vat --- ^bom. quidam vero aridas et putridas γ --- ^csuo agmine quisque W; suum quisque agmen O

5. ^ascribit deinde illi qui virgas suas virides habebant, et minimum aridum et scissuras habentes; ex his aliqui virides dederunt, quidam autem ex eis virides pampinosque habentes obtulerunt; et, ut iussi sunt, ierunt unusquisque in suum agmen Pal

6. ^amaiori Sg M --- ^bramusculos Vat --- ^cramusculis δ --- ^deos Vat D --- ^eilli Vat

(72) 6.1. ^aquia M; quoniam Vat D --- ^bom. domini δ --- ^cdiligunt δ

2. ^avidit M^{pc} L Aw D; viderit Vat; videt M^{ac} --- ^badd. illis D --- ^cnequitiam D --- ^dad se fallaciter δ --- ^ereversos δ

3. ^aquales singuli eorum Pal cf. ποταπός τις αὐτῶν ἐστὶ M1 A; legit interpres τόπος τίς αὐτῶν ἐστὶ --- ^bet sedes eorum Sg W; sedes eorum β O Cb Vat; sede seorsum M Aw D; sedesque eorum V; sederunt seorsum L; et quae eorum utilitas Pal; cf. καὶ τὴν τούτων κατοικίαν M1 A --- ^cagant paenitentiam O Cb Vat; paenitentiam agant V; per paenitentiam Sg W; paenitentiam β M Aw D --- ^deo quod Sg W; qui D --- ^ein eis Sg W; mei Vat --- ^fclementiae suae Sg V W; sua clementia D

4. – Audi, inquit, quorum virgae aridae et putridae repertae sunt ^aac^a velut a tineae tactae, hi sunt transfugae ^{bb}ecclesiae proditores, qui inter reliqua sua delicta nefandis verbis dominum insecti nomen eius negaverunt quod ^cin eos erat invocatum^c. Hi ^digitur^d omnes mortui sunt deo, atque etiam vides neminem eorum egisse paenitentiam, tametsi ^eaudierunt^e mandata mea quae eis tu ^fpertulisti^f. Ab ^geiusmodi^g ^hhominibus ergo abest vita^h. 5. Hi ^aquoque^a qui aridas et non putridas tradiderunt prope ^bab^b illis erant; ^cfincti^c enim erant et doctrinas ^dpravas inferebant^d et pervertebant dei servos, praecipue eos qui peccassent, ^enec^e sinentes ^{ff}ad paenitentiam redire sed doctrinis fatuis detinentes. Hi ergo habent ad spem regressum; 6. atque etiam multos vides agere paenitentiam, ex quo eis mandata ^amea pertulisti^a, et adhuc agent paenitentiam. Quicumque vero non egerint paenitentiam ^bet paenitentiam^b ^cperdiderunt^c ^det^d vitam suam ^eamittent^e. At hi, ^fqui^f egerint, ^{gg}^hin primis muris coepit esse sedes^h eorum; quidam vero ⁱetiamⁱ in turrem ascenderunt. Vides igitur, ^jinquit, in paenitentia^j peccantium inesse vitam, non agentium vero paenitentiam mortem paratam.

(73) 7. 1. De his ^avero^a qui semiaridas virgas porrexerunt et scissuras habebant audi. Quorum tantummodo semiaridae ^berant^b virgae, hi dubii sunt, nec ^cvivi sunt enim^c nec mortui. 2. At hi qui semiaridas et scissuras habentes tradiderunt et dubii sunt et maledici, de absentibus detrahentes et ^anumquam ^binter se^b pacem habentes et ^acc ^dinvidentes^d. Et his ^eadhuc, inquit, proposita^e est paenitentia. Vides enim ex his aliquos ^fpaenitere^f.

4. ^aet M P Vat --- ^badd. et D Hilg. --- ^cin eis invocatum erat Sg; in eis erat invocatum W --- ^dom. igitur δ --- ^eaudierint Sg W --- ^fprotulisti W --- ^ghuiusmodi V --- ^hhominibus ergo abest vita K V O W Cb; ergo hominibus abest vita Sg; hominibus abest vita P; ergo hominibus tu habes ita L Aw; hominibus ergo tu habes ita M Vat D (om. tu)

5. ^aergo D Hilg. --- ^bom. ab Sg --- ^cfincti K^{ac} Sg V^{ac} Cb Aw Hilg. (cf. de hac forma ThLL VI.1, 770); functi D; ficti β W O M Vat --- ^dinferebant pravos Vat --- ^enon Sg --- ^fβ V Cb Aw D; add. illos Sg W; add. eos O M L Vat

6. ^amea protulisti Vat D; tua pertulisti Sg --- ^bet paenitentiam γ P; et patientiam δ K^{ac}; om. K^{pc} --- ^cperdiderunt K V O M L Aw D; perdiderint Sg W P Cb; om. Vat --- ^dom. et K^{pc} Sg W P Cb --- ^eom. amittent K^{pc} ut cj. Hilg. --- ^fom. qui Vat --- ^gadd. boni evaserunt et Hilg. ex Pal cf. ἀγαθοὶ ἐγένοντο καὶ M1 O4 A; add. et β V O --- ^hin primis muris coepit esse sedes γ K; in primis muris coeperunt esse residui P; murus erit sedes L; murus coepit esse sedes M Aw Vat; muro coepit esse sedes D --- ⁱom. etiam P --- ^jinquit in paenitentiam M Aw Vat; inquit ut faciencium penitentiam D; inquit paenitentia K; inquit paenitentiae Cb; paenitentiam inquit P

(73) 7.1. ^aom. vero δ --- ^bom. erant δ --- ^cvivi sunt enim γ K; vivi enim sunt P; vivi sunt Aw D; vivi M Vat 2. ^aom. numquam ... habentes et K --- ^bintra se M Vat --- ^cadd. inter se M Vat D; add. intra se L Aw --- ^devidentes Vat D --- ^equidem adhuc proposita δ --- ^fpaeniteri K Sg W

3. *Quicumque vero eorum cito* ^a*gesserunt*^a *paenitentiam*, ^b*in turre*^b *habent sedem*. At hi qui tarde gesserunt in muris ^c*habitabunt*^c. Qui vero non ^d*egerunt*^d *paenitentiam*, sed in suis ^e*permanserunt*^e *factis*, morte moriuntur. 4. ^a*At vero hi*^a qui virides quidem virgas, sed scissuras habentes tradiderunt, fideles ^b*semper et boni fuerunt*^b, sed habentes inter se quandam invidiam et zelum de principatu et dignitate. Sed omnes huiusmodi fatui sunt qui habent inter se aemulationem de principatu. 5. Sed hi cum sint aliter boni, si auditis mandatis meis emendaverint se et cito ^a*persuasionis suae*^a *egerint paenitentiam*, in ^b*turre*^b igitur ^c*incipiunt*^c *habitare*, sicut et hi qui egerunt digne *paenitentiam*. Quodsi quis eorum rursus ad ^d*dissensionem*^d *redierit*, expelletur a turre et vitam suam perdet. 6. Vita enim eorum qui custodiunt mandata domini in mandatis consistit, non in principatu aut aliqua dignitate. Per patientiam enim et humilitatem animae vitam homines consequuntur; per seditiones vero et contemptum legis mortem sibi ^a*acquirunt*^a.

(74) 8. 1. Qui vero in virgis suis ^a*dimidiam aridam habebant et dimidiam*^a ^b*viridem*^b, hi sunt negotiationibus involuti neque appliciti sanctis; ideoque etiam dimidium eorum vivit, dimidium mortuum est. 2. Multi igitur ex ^a*illis auditis mandatis meis*^a *egerunt paenitentiam et in* ^b*turre*^b *habitare coeperunt*. Quidam vero eorum in totum destiterunt; his igitur ^c*locus non est*^c *paenitentiae*, ^d*a negotiatione enim sua*^d *nefanda in dominum locuti sunt et eum abnegaverunt*. Propter hanc igitur nequitiam amiserunt vitam. 3. Multi vero ex his dubiam mentem induerunt. Adhuc et his est regressus. Qui si cito egerint *paenitentiam*, in ^a*turrem*^a *sedem habebunt*; si vero tardius egerint, in muris *habitabunt*; si autem non egerint ^b*paenitentiam*^b, mortem sibi acquirunt. 4. At hi qui duas partes virgarum suarum virides habuerunt et tertiam aridam, ^a*compluribus*^a *generibus infitiati negaverunt* ^b*deum*^b.

3. ^a*egerint* M Cb; *gesserint* Aw D --- ^b*in turre* β Sg O W Cb D; *et in turrim* Vat; *in turrem* V M Aw Hilg. cf. εἰς τὸν πύργον M1 A --- ^c*habitant* Vat --- ^d*egerint* δ --- ^e*permanserint* δ

4. ^a*at vero hi* β Sg^{ac} W Cb; *atque vero hi* Sg^{pc} V O M Aw Vat; *atque ut hii* D --- ^b*semper et boni fuerunt* β Sg W O Cb; *semper fuerunt et boni* V; *et boni semper fuerunt* δ

5. ^a*persuasionis* δ; *persuasionis meae* V --- ^b*turri* D Hilg.; *turrem* V M Aw Vat --- ^c*incipient* K Cb --- ^d*descensionem* δ

6. ^a*acquirent* W P Cb

(74) 8.1. ^a*dimidiam aridam habebant et dimidiam* Sg W (cf. Sim.VIII,5,2); *dimidium aridum habebant et dimidium* K V Cb; *dimidium aridum et dimidium* O P; *dimidium aridum habebant dimidium vero* δ --- ^b*viridem* γ K; *viride* δ; *viride habebant* P

2. ^a*his mandatis meis auditis* δ --- ^b*turrem* β V D; *turrin* Vat --- ^c*locus non est* γ K; *locus noster* P; *non est locus* δ --- ^d*negotiatione enim sua* Sg W; *ad negotiationes enim suas* V O P; *negotiationes enim suas* Cb

3. ^a*turrem* β δ V; *turre* Sg O W Cb --- ^b*om. paenitentiam* Vat

4. ^a*cum pluribus* V P Cb; *quamplurimis* L --- ^b*dominum* Vat

5. Ex his igitur multi egerunt paenitentiam atque ^aita^a in ^bturre^b habitare coeperunt. Et multi a deo in perpetuum recesserunt. Hi igitur in totum amiserunt ^cvitam^c. Quidam vero dubia mente concepta dissensiones ^dexcitaverunt^d. His adhuc regressus est, si cito egerint paenitentiam ^enec^e in voluptatibus suis remorati fuerint: si autem permanserint in factis suis, mortem sibi ^facquirunt^f.

(75) 9. 1. Qui vero porrexerunt virgas suas, quarum duae partes aridae ^aerant^a et tertia viridis, fideles quidem fuerunt, sed locupletati et ^bexacti^b apud exterarum gentes honestiores esse ^ccupiere^c. Superbiam magnam induerunt et sublimia coeperunt ^dspirare^d et veritatem ^edeseruerunt^e neque appliciti sunt iustis, sed cum exteris gentibus convixerunt, et haec illis vita dulcior visa est. A deo vero non recesserunt et ^fin fide^f perseveraverunt ^gesse^g, sed opera fidei non exercuerunt. 2. Multi igitur ex illis egerunt paenitentiam et sedes eorum in ^aturre^a esse coeperunt. 3. Alii vero viventes cum exteris gentibus ^aet evecti^a vanitatibus eorum in perpetuum a deo destiterunt nationum ^bfacinoribus^b et operibus servientes. Huiusmodi ergo homines adnumerati sunt exteris nationibus. 4. Alii ex his dubiam mentem habere coeperunt non sperantes se propter ^afacta sua posse assequi^a salutem. Alii dubii facti dissensiones excitaverunt. His igitur et ^bhis qui^b propter facta sua dubii esse coeperunt adhuc est regressus. Sed haec paenitentia ^ccitata^c ^desse debet^d, ut sit in turre sedes eorum. His vero qui non agunt paenitentiam, sed permanent in voluptatibus ^esuis^e mors prope est.

(76) 10. 1. At hi qui virgas virides porrexerunt, ^aexceptis cacuminibus earum, quae ^bsola arida erant^b et scissuras habebant^a, semper boni ^cet^c fideles ^datque^d ^ehonesti apud dominum fuerunt^e, sed minimum ^fdeliquerunt^f propter inanes ^gvoluptates^g et minimas disputationes quas inter se habuerunt. Auditis ^higitur^h verbis ⁱmeisⁱ plurimi ^jceleriter egerunt paenitentiam^j et in ^kturre^k habitare coeperunt.

5. ^aom. ita δ --- ^bturrem β V --- ^cpaenitentiam O --- ^dconcitaverunt δ --- ^eet D --- ^facquirunt β Sg V O D; acquirent W M Cb Aw Vat

(75) 9.1. ^afuerunt Vat --- ^bexaltati O^{im} --- ^ccupierunt V; cuperent O --- ^dsperare Sg W Cb Vat --- ^edesinerunt Vat --- ^ffideles δ --- ^gom. esse K W Cb

2. ^aturrem δ

3. ^aet evicti Vat; et victi β; evectique W; et eversi D Hilg. --- ^bfacinoribus Sg O V Vat D; facinorum β W M Cb Aw

4. ^afacta sua assequi posse D; facta assequi M L Aw Vat --- ^bhis qui β γ' (hi qui V); qui K^{pc} O Vat D; hi M Aw --- ^ccita D --- ^ddebet esse Vat D; esse debetur V --- ^eom. suis Sg^{pc} V W

(76) 10.1. ^aexceptis cacuminibus earum, scissuras tamen habentes Pal; cf. αὐτὰ δὲ τὰ ἄκρα ξηρὰ καὶ σχισμὰς ἔχοντα M1 A --- ^bsola arida erant β Sg O W; solae aridae δ; solae aridae erant V; sola cacumina arida erant Cb --- ^catque δ --- ^det δ --- ^ehonesti apud deum fuerunt K W; honesti fuerunt apud dominum P --- ^fdeliquerunt W Vat Hilg. --- ^gom. voluptates δ --- ^hergo Vat --- ⁱom. meis δ --- ^jceleriter paenitentiam egerunt V; egerunt paenitentiam celeriter δ --- ^kturre γ Vat D; turrem β M Aw

2. *Quidam autem ex his evaserunt dubii; quidam adiecerunt ad dubiam mentem etiam dissensiones movere. In his igitur ^aetiam nunc spes est^a regressus, quia ^bboni semper fuerunt, difficile autem^b ^cmovebuntur^c.* 3. *Qui vero virgas suas aridas porrexerunt, exceptis cacuminibus earum, quae ^asola erant viridia^a, crediderunt quidem deo, in sceleribus vero ^bconversati^b sunt, sed numquam a deo recesserunt semperque nomen domini libenter tulerunt et libenter in hospitibus suis dei servos ^creceperunt^c. Audito igitur hoc ^dregressu^d egerunt sine mora paenitentiam, ^{ee} omnem ^fvirtutem aequitatis^f exercuerunt.* 4. *Aliqui vero ^aeorum morte^a obierunt et ^blibenter patiuntur^b memores factorum suorum.*

(77) 11. 1. *Postquam ^afinisset^a omnium virgarum exsolutiones, ait mihi: Vade et dic omnibus, ut agant paenitentiam, et ^bvivent^b deo, ^cquia motus^c dominus ^din multa sua clementia^d misit me, ut paenitentiam ^edarem omnibus^e et quidem quibusdam non merentibus propter facta sua ^{fg}assequi^g salutem^f. Sed patiens est dominus et invitationem per filium suum factam vult conservare.* 2. *Dico ei: Spero, domine, ^aquia^a auditis his ^buniversos^b ^cagere^c paenitentiam. Credo enim unumquemque, agnitis suis factis et accepto dei timore, ad paenitentiam regressurum.* 3. *Ait mihi: Quicumque ex toto corde egerint paenitentiam et purificaverint se ab omni nequitia ^aeorum^a, ^bquae supradicta sunt^b, et non ^cadiecerint^c ^dadhuc^d ad delicta sua quicquam, accipient a domino remedium priorum peccatorum suorum, si nihil dubitaverint de mandatis meis, et vivent deo. Qui vero ^eadiecerint, inquit^e, ad delicta sua et ^fconversati^f fuerint in desideriis ^gsaeculi huius^g, damnabunt se ad mortem.* 4. *Tu vero ambula in mandatis meis et vives deo, et quicumque ambulaverint in his et ^aea recte^a exercuerint, vivent deo. Postquam enim haec omnia mihi ostendit, ^bdixit^b mihi: Reliqua autem post dies paucos tibi ostendam.*

2. ^anunc etiam est spes D Hilg.; nunc spes etiam est Vat; nunc etiam spes est M Aw; nunc spiritus est K --- ^bautem boni semper fuerunt difficile Vat D; autem boni semper difficile M Aw; boni semper difficile L --- ^cmovebuntur W L P Cb Vat D (cf. Sim.VII,4); movebitur K Sg V O M Aw; em. morientur Hilg. cf. ἀποθανεῖται M1 A

3. ^asola erant viridia γ K; solae erant virides δ P --- ^bconversati Sg W O Cb P; conversi δ K V --- ^csusceperunt Vat --- ^dregressi K^{pc} Vat; regressum V^{ac} --- ^eadd. et V P Cb --- ^fvirtutem aequitatis γ; virtutem aequitatem K; virtutem et aequitatem P; virtutis aequitatem δ

4. ^aeorum K D; ^aeorum morte γ^c K^{pc}; eorum mortem β O M Aw; etiam morte Vat D --- ^blibenter patientur Sg V Cb; libenter patienturque W

(77) 11.1. ^afuisse Vat; fuissent Aw D --- ^bvivant K --- ^cmodo β --- ^din magna sua clementia Vat; in multa clementia sua W Cb --- ^eomnibus darem δ --- ^fom. assequi salutem P --- ^gassequi δ K; adeque V; aequae Sg Cb; atque O; eamque W

2. ^aquoniam Vat Hilg. --- ^buniversos Sg^{ac} V; universis Sg^{pc} W O P Cb; universi δ; versi sunt K --- ^cagere K Sg V W (recte, cf. Hofmann–Szantyr 1965, p. 578); agent δ P Cb; agant O

3. ^aeorum K D; om. cett. --- ^bquae supradicta est V D; supradicta sunt Vat; om. L --- ^cadiecerunt O Vat D --- ^dom. adhuc K --- ^einquit adiecerint δ --- ^fconversati γ (cf. Sim.VIII,10,13); conversi β δ --- ^gsaeculi huius γ P; huius saeculi δ K

4. ^aea recte V O W Aw D; recte ea M Cb Vat; haec recte β; eas recte Sg --- ^bait δ

Similitudo IX

(78) 1. 1. Postquam scripsi mandata et similitudines pastoris illius nuntii paenitentiae, venit ad me et ^adicit^a mihi: *Volo ostendere tibi quaecumque spiritus tibi ostendit qui in effigie ecclesiae locutus est* ^btecum^b. Ille enim spiritus filius dei est. 2. *Et quia infirmior eras corpore, non ante per nuntium declaratum est tibi, quam firmatus* ^aes ^a spiritu ^bauctusque^b viribus, ut etiam nuntium ^cpossis^c videre. Tunc enim bene ^dquidem^d ac modeste aedificatio turris ab ecclesia tibi ostensa est, sed ut ^ea virgine^e monstrata cuncta vidisti. Nunc autem per nuntium ^fadlustraris^f, per eundem quidem spiritum. 3. *Sed oportet te omnia diligenter videre. Idcirco enim in domo tua missus sum habitare ab illo nuntio* ^adignitoso^a, ut cum omnia potenter videris, nihil ut prius expavescas. 4. Et duxit me ^ain Arcadiae <montem>^a et consedimus in cacumine eius. Et ostendit mihi campum magnum et circa eum duodecim montes ^balia atque alia^b figura, 5. quorum primus niger erat sicut fuligo; secundus glabrus sine herbis; tertius spinis et tribulis plenus; 6. quartus habebat semiaridas herbas, quarum superior pars erat viridis, proxima autem a radicibus arida; quaedam etiam herbae, cum sol incanduisset, aridae fiebant. 7. Quintus mons asperimus erat sed ^avirides habebat herbas^a. Sextus mons scissuris erat plenus, quibusdam minoribus quibusdam vero maioribus; sed in illis scissuris erant herbae non valde quidem laetae: ^{bb}velut marcidiae videbantur esse. 8. Septimus vero mons hilares habebat herbas et totus ^afertilis^a erat, et omne genus pecudum et volucres caeli ^bpabula carpebant^b ex illo, et quantum vescebantur ^cinde^c, tantum ^damplius^d laetiores herbae crescebant. Octavus mons fontibus erat repletus, et ex illis fontibus adaquabatur omne genus ^edomini creaturae^e. 9. Nonus mons nullam omnino ^aaquam habebat^a et totus destitutus erat, sed et ^bmortiferos^b serpentes habebat et ^chominibus^c ^dperniciosos^d. Decimus mons habebat arbores magnas et totus ^eumbrosus^e erat, et sub umbra pecudes iacebant requiescentes et ruminantes.

Similitudo IX

(78) 1.1. ^adixit K Vat --- ^btibi δ

2. ^aes D; a Vat --- ^bactusque V --- ^cposses δ --- ^dom. quidem Vat --- ^ea virgine β γ Pal cf. ὑπὸ παρθένου M1 A; ad virginem M L Aw Vat; ad unguem D --- ^fillustraris W P

3. ^adignissimo L

4. ^aem. in Arcadiae montem Hilg. (ex L, ut putabat); in arcadiae γ' (in arcadium Cb) K; in accadiae δ; in artam clivem P; in aream dei O; in Arcadia in monte quodam ubere Pal cf. A --- ^balia atque D; aliaque Vat

7. ^avirides herbas habebat δ (om. herbas Vat) --- ^badd. sed β D

8. ^afertiles D; fertulis Vat --- ^bcarpebant pabula V --- ^cex illo Vat; in D --- ^dom. amplius Vat --- ^ecreaturae domini W Cb

9. ^ahabebat aquam δ --- ^bmortiferas V O Cb --- ^chomines M L Aw Vat --- ^dperniciosas V O Cb^{ac} --- ^etenebrosus L

10. Undecimus mons densissimis arboribus repletus erat, et arbores illae aliis atque aliis ^aordinatae^a erant fructibus, ut si quis vidisset concupisceret edere de fructibus earum. Duodecimus mons candidus erat totus et aspectum ^bhilarissimum habebat ^cet^c ipse ^dsibi mons summum^{db} praestabat decorem.

(79) **2.** **1.** ^aEt^a in medio ^bvero campo^b candidam et ingentem ^cpetram mihi^c ostendit, quae de ipso campo surrexerat. Et petra illa altior montibus illis erat et ^derat quadrata^d, ita ut posset totum orbem sustinere. **2.** Vetus autem mihi videbatur esse, sed habebat novam portam quae nuper videbatur exculpta. Et porta illa clariorem ^aquam sol splendorem^a habebat, ^bita^b ut ^cmirarer^c lumen eius. **3.** Circa ^aeam vero portam^a stabant ^bvirgines duodecim^b, ex quibus quattuor, quae obtinebant angulos portae, ^cdignitiosiores^c mihi videbantur esse, sed et ^dceterae dignitosae^d erant, stabant autem in quattuor partibus portae. ^e†Inerat autem inter gratiam earum virginum†, et hae binae^e, **4.** vestitae ^alinteis^a tunicis et ^bdecenter^b incinctae, exertis brachiis dextris, tamquam aliquem fascem levaturae. Sic erant paratae; vehementer enim hilares erant atque promptae. **5.** Haec cum vidissem, mecum ipse mirabar, quod tam magnas ^ares et praeclaras^a viderem. Et rursus ^bmovebar^b propter virgines illas, quod ^{cd}cum^d tam delicatae essent et^c ita fortiter starent tamquam totum caelum portandum haberent. **6.** Et cum haec intra me disputarem, ait ad me pastor ille: *Quid intra te disputas atque torqueris et ipse tibi sollicitudinem adducis? Quaecumque non potes intellegere, noli ^aperpendere^a tamquam si sapiens sis; sed roga dominum ut accepto sensu intellegas ea.*

10. ^aornatae O --- ^bcandidissimum K; *hilarissimum* et P --- ^com. et γ --- ^dsibi mons summum γ; *sibi summum* M Aw D; *summum sibi* Vat; cf. εὐπρεπέστατον ἦν ἐν αὐτῷ τὸ ὄρος M1 A

(79) **2.1.** ^aet β γ; om. δ K^{pc} --- ^bcampi K; *eorum campo* P --- ^cmihi petram δ --- ^dquadrata erat V; *quadrata* Vat

2. ^asplendorem quam sol δ --- ^bsic ita Sg V^{ac}; sic P --- ^cmirarem V Cb^{ac}

3. ^aeam vero portam γ K; *vero eam portam* P; *enim eam portam* δ --- ^bduodecim virgines δ --- ^cdigniores W --- ^ddignose ceterae Vat; *ceterae dignae* W --- ^einerat autem inter gratiam earum virginum et hae binae β δ Sg V W; *inerat autem integra gratia in earundem vultu virginum et hae binae* Cb; *inerant autem inter genera earum virginum et hae binae* O; em. *intererant autem intergerinae* (debit *'intergerivae'*, cf. ThLL VII.1, 2197) *earum virginum et hae binae* Hilg. cf. ἀνὰ μέσον αὐτῶν ἀνὰ δύο παρθένοι A; et *in medio earum binae virgines* Pal; an pro *'inter gratiam'* *'inter medium'* coniciendum (usitatissima *Veteris Latinae* versio locutionis ἀνὰ μέσον) et locus sic rescribendus: *'inerant autem inter medium earum virgines, et hae binae'*?

4. ^alinteis γ P; *lineis* δ K --- ^bdecem δ

5. ^aet praeclaras res δ --- ^bmirabar Vat --- ^ccf. τρυφεραὶ οὕτως (οὕσαι) A (om. οὕσαι M1); om. Pal --- ^dcum γ P (cf. Vis.III,7,5); om. δ K

6. ^aperpendere M L Vat D; *temptare* Pal

7. *Quaecumque post te sunt non potes videre, quae vero sunt ante te vides. In his igitur quae non potes videre noli*^a *te torquere*^a *et*^b *eorum dominare, quae*^b *vides. Desine esse curiosus, ego autem*^c *tibi cuncta monstrabo*^c*, quaecumque*^d *ostendero*^d*. Nunc autem reliqua considera.*

(80) 3. 1. Et cum haec dixisset mihi, inspexi, et ecce vidi venisse viros excelsos^a ac dignitosos^a et similes vultu et vocasse quandam multitudinem virorum. Et hi qui venerant vocati ab illis et ipsi excelsi^b et pulchri^b et fortes erant; iusserunt autem^c eos illi sex turrem quandam^c super^d eam^d ^eportam^e aedificare. Magnus vero tunc fremitus coepit esse^f decurrentium^f circa portam huc et illuc eorum virorum qui ad aedificandam turrem^g venerant^g. 2. Virgines vero illae, quae stabant circa portam, ^aiuebant^a eis aedificationem turris^b accelerari oportere^b. Ipsae autem exporrexerunt manus^{cc} tamquam aliquid accepturae ab illis. 3. Tunc illi sex iusserunt^a ex quodam profundo lapides ascendere^a et in aedificationem turris aptari. Et ascenderunt decem lapides candidi, quadrati, ^bcircumcisi^b. 4. Postquam^a vero^a sex illi vocaverunt has virgines, iusserunt eas universos lapides, quicumque in turris^b eius^b ^caedificationem^c ituri essent, portare et translatos per portam tradere eis qui aedificaturi essent turrem illam. 5. Continuo hae virgines ^aeosdem^a lapides qui primi^b ascenderant^b de profundo inter se allevare coeperunt^c pariter omnes^c.

(81) 4. 1. ^aQui^a autem steterunt circa portam, sic etiam portabant ut ^bquae^b videbantur esse fortiores ad angulos ponerentur. ^cCeterae^c vero lapides a lateribus ^dsubiciebant^d. Atque ita universos lapides pertulerunt eosque per ^eportam^e translatos aedificantibus, sicut ^fiussae erant^f, tradiderunt. Illi vero excipientes extruxerunt illos.

7. ^ate torquere γ P; torquere K M Aw Vat; torqueri D Hilg. --- ^bearum dominarum quae β --- ^ctibi cuncta monstrabo K Sg W O Cb; monstrabo cuncta V; cuncta tibi monstrabo P; demonstrabo tibi cuncta Vat; monstrabo tibi cuncta Aw D; monstrabo tibi M --- ^ddebeo ostendere Vat; potueris ostendere L; oportet ostendere D; ostendere Aw; deest fere unum verbum ante ostendere in M; cf. δειξω M1 A; om. Pal

(80) 3.1. ^aac dignitosos Sg V O Cb; ac dignos W; et dignitosos P; dignitosos δ K --- ^bet pulchri γ P; om. δ K --- ^ceos illi sex turrem quandam K Sg W O; eos illis turrem quandam Cb^{ac} (del. eos Cb^{pc}); eos illi ex turre quandam δ; illi eos turrem quandam V (illis V^{ac}); eos turrem quandam P --- ^dillam δ --- ^eem. petram Hilg. ex Pal cf. πέτρας A --- ^fdiscurrentium O Pal --- ^gvenerant K W O; venerunt Sg V Cb; veniunt P; convenerant δ

2. ^avidebant δ --- ^baccelerare Sg W --- ^cadd. suas δ

3. ^aquosdam de profundo lapides ascendere W; quandam profundum lapidem ascendere Sg --- ^bcj. nec (non Hilg.) circumcisi Cot. fortasse recte, cf. Sim.IX,5,3; 6,8; 7,5; λελατομημένοι A (cj. μη λελατομημένοι Anger); om. Pal

4. ^aautem V --- ^bom. eius K --- ^caedificationem Sg O V P Cb; aedificatione δ K W

5. ^aem. eos decem Hilg.; decem Pal cf. τοὺς δέκα A --- ^bascenderunt β W Vat --- ^comnes pariter Vat

(81) 4.1. ^adebuit 'quae'; sicut (ergo stabant) Pal cf. καθὼς (δὲ ἐστάθησαν) A --- ^bquae β γ M Aw cf. αἱ (δοκοῦσαι δυναταὶ εἶναι) A; qui K^{pc} O Cb^{pc} Vat D; om. Pal --- ^cceterae Sg W M P Cb^{ac} cf. αἱ δὲ ἄλλαι A; ceteri K V O Cb^{pc} Aw Vat D; om. Pal --- ^dsubiciebant β; subiacebant V Cb; subibant K^{pc}; subiebant Sg O; subigebant W; subiciebantur δ; cf. ὑποδεδύκεισαν A; om. Pal --- ^eportas δ --- ^fiussae erant Sg W; iusserant β δ O V Cb; iussae fuerant Pal

2. Haec autem aedificatio super illam ^amagnam petram^a et portam fiebat, ^batque ab his tota turris sustinebatur^b. Horum autem decem lapidum structura totam ^cportam^c illam replevit, quae in ^dfundamentum^d turris ^eeius^e esse coepit. 3. Post illos vero decem lapides alii viginti quinque ^{aa}ascenderunt de profundo, et hi structi sunt in ^baedificationem^b ^cturris eiusdem^c per illas virgines levati sicut priores. Post hos alii triginta quinque ascenderunt, et hi similiter in eodem opere aptati sunt. Post hos ^dalii^d quadraginta ^elapides^e ascenderunt, et hi omnes adiecti sunt in structuram turris eiusdem. Quattuor ^figitur^f ordines coeperunt esse in ^gfundamentis^g turris ^heius^h. 4. Desierunt enim ^aascendere lapides^a de profundo. Paulisper etiam et hi qui aedificabant quieverunt. Iterum illi sex viri ^bhuic multitudini^b imperaverunt, ut de illis duodecim montibus adportarent lapides ad aedificationem ^cturris eiusdem^c. 5. Illi autem excidebant de universis montibus lapides variis coloribus et apportantes eos porrigebant virginibus, quos ^avero^a illae accipientes transferebant et in aedificationem turris porrigebant. ^{bb}In ^cquam^c cum structi essent illi, ^dcandidi varii^d fiebant et ^esimiles^e omnes ^fet^f priores mutabant colores. 6. Quidam vero ab ipsis viris porrigebantur. Qui cum in eam aedificationem venissent, quales ponebantur, tales permanebant. Hi nec candidi fiebant nec varii, quoniam non erant a virginibus per portam translati. Hi ergo lapides deformes erant in ^aaedificatione^a. 7. Quos cum animadvertissent illi sex viri, iusserunt tolli et suo ^aloco referri^a, unde apportati erant. 8. Et dicunt ad illos qui hos lapides adferebant: *Omnino ^avos^a ad aedificationem hanc lapides porrigere nolite, sed iuxta turrem ponite illos, ut hae virgines translatos ^bporrigant^b ^ceos^c. Nisi enim ab his virginibus translati fuerint per hanc portam, colores suos mutare non possunt. Nolite igitur frustra laborare.*

2. ^apetram magnam Vat --- ^batque ab his tota turris sustentabatur δ; om. Pal, sed add. quia petra et porta sustinent totam turrem infra post turris eius esse coepit (cf. A) --- ^cpetram Pal; om. A --- ^dfundamentum β V O Cb; fundamento δ Sg W Pal; θεμέλιος A --- ^eom. eius δ

3. ^aadd. lapides V --- ^baedificationem β O V Cb; aedificatione δ Sg W --- ^ceiusdem turris M Aw Vat --- ^dalii γ M Aw D cf. ἄλλοι A; om. β Vat; etiam Pal --- ^elapides δ; lapides qui γ; quinque β --- ^fergo δ --- ^gfundamento Vat --- ^heius β γ; huius M L Aw D; illius Vat; om. K^{pc}

4. ^alapides ascendere L Vat --- ^bmultitudini huic Vat Hilg. --- ^ceiusdem turris δ

5. ^avero β γ cf. (αἱ) δέ A; om. δ K^{pc} --- ^bverba in quam cum structi essent usque ad Sim.IX.14,2 et si egerint post IX.28,2 passi sunt et ex toto corde suo habet β --- ^cquam δ O W; aquam β V Cb; qua K^{pc} Sg; (εἰς) τὴν οἰκοδομήν A --- ^dcandidi variique δ; varii candidi Pal cf. οἱ ποικίλοι (ὅμοιοι ἐγένοντο) λευκοί A --- ^esimiliter Sg --- ^fom. et Sg W Cb

6. ^aaedificatione Sg W O M Aw D; aedificationem β V L Vat; aedificationem turris Cb

7. ^acolore ferri Sg W

8. ^avos nobis W Vat; nobis hos M; nos vos Aw --- ^bporrigent β --- ^cillos P Vat D

(82) 5. 1. Effecta est autem ^aea^a structura illo die, sed turris consummata non est. Futurum enim ^berat^b ut ^caedificaretur^c. Propterea etiam nunc et quaedam dilatio facta est. Et iusserunt illi ^dsex^d eos qui aedificabant recedere et veluti quiescere ^ealiquid^e. His vero virginibus praeceperunt, ne ^fab ea^f turre ^gdiscederent^g. Propterea autem videbantur mihi relictæ, ut custodirent ^heam turrem^h. 2. Postquam ^avero^a omnes recesserunt, ^bdico^b ad pastorem illum: *Quare, inquam, domine, ^cperacta non est^c aedificatio turris?* – *Non enim, inquit, ante consummari potest quam veniat dominus eius et structuram hanc probet ut, si quos lapides non bonos in ea invenerit, ^dmutentur^d; ad voluntatem enim eius aedificatur haec turris.* 3. – *Volebam, inquam, domine, scire quid significet aedificatio turris huius, et de hac petra et de ^{aa} porta cognoscere et de montibus et de virginibus et de lapidibus, qui ascenderunt de profundo nec circumcisi sunt, sed sicut ascenderunt, sic ierunt in structuram,* 4. *et quare primum ^adecem lapides^a in fundamentis ^bstructi^b sunt, deinde viginti quinque, ^cdeinde triginta quinque, deinde quadraginta^c; item de illis ^{dd}lapidibus, qui positi sunt in structuram iterumque sublatis et ^ein suum locum^e relati. De omnibus his, domine, desiderium animae meae comple et omnia mihi ^fdemonstra^f.* 5. Et dixit ^{aa}: *Si arduus, ^binquit^b, non fueris, omnia ^ccognoscet^c. ^dPost paucos enim dies veniemus huc^d et videbis reliqua quae futura sunt huic turri, et omnes similitudines diligenter ^ecognoscet^e.* 6. Et venimus ^apost dies paucos in eo loco^a ubi sederamus et ^bdicat^b mihi: *Perveniamus ad turrem; dominus enim eius venturus est, ut consideret eam.* Venimus ergo ibi et neminem alium invenimus quam virgines illas. 7. Et interrogavit eas, ^asi non^a fuisset ibi dominus turris ^beius^b. Et responderunt ^cventurum eum esse continuo^c, ut consideret structuram illam.

(83) 6. 1. Post pusillum ^aanim^a video ^bvenientem magnam multitudinem virorum^b et in medio eorum ita excelsum virum, ut magnitudine sua ipsam turrem superaret; 2. et circa eum sex ^aillos^a quos in ea aedificatione ^bvideram^b imperare ^{cc}, et eos omnes qui aedificaverunt turrem illam, et praeterea alios ^dmultos dignitosos^d. Virgines vero illae quae custodiebant turrem illam accurrerunt osculari eum et prope coeperunt ambulare.

(82) 5.1. ^aea β γ; om. δ K^{pc} --- ^bom. erat δ --- ^caedificetur M L Aw Vat --- ^dom. sex β --- ^eom. aliquid P D --- ^fab ea β γ; a δ K^{pc} --- ^grecederent δ --- ^hturrim illam Vat; turrem P

2. ^aautem Vat --- ^bdixi K L --- ^cnon est peracta P Vat D --- ^dmundentur β; mutet Pal; ἀλλάξει A

3. ^aadd. hac Vat

4. ^alapides decem δ --- ^bstructurae V --- ^cdeinde triginta quinque deinde quadraginta cett. codd.; deinde quadraginta deinde triginta quinque D --- ^dadd. domine γ --- ^ein suum locum β Sg V O Cb; in locum suum W; loco suo δ --- ^fmonstra V

5. ^aadd. mihi Vat --- ^bom. inquit Vat --- ^ccognoscis Sg V --- ^dpost paucos enim dies veniemus huc β γ Pal; μετ' ὀλίγας γὰρ ἡμέρας A; om. δ --- ^ecognoscis V

6. ^apost dies paucos in eo loco β O; post paucos dies in eodem loco V; post dies paucos in eum locum Sg W Cb; in eundem locum post dies paucos M Vat D; in eum locum post dies paucos Aw --- ^bdicat γ P; dixit δ K

7. ^asi non β γ; si δ V^{pc} Pal; εἰ ἄρα A --- ^billius δ --- ^ccontinuo eum venturum esse δ

(83) 6.1. ^avero Vat --- ^bmultitudinem virorum magnam venientem Vat

2. ^aeos Vat D; om. M --- ^bom. videram δ --- ^cadd. dextra atque sinistra cum illo ambulantes Pal cf. A --- ^dmultos dignos W

3. Ille autem tam diligenter considerabat ^aeam structuram^a, ut singulos lapides ^bpertractaret^b, ^cqui etiam^c singulos virga, quam in ^dmanu habebat^d, ^eferiret^e. 4. Ex quibus quidam cum essent percussi, nigri ^avelut fuligo fiebant^a, quidam autem tamquam scabri, quidam scissuras habentes, quidam curti, ^bquidam nec nigri nec albi^b, quidam asperi nec cum ceteris lapidibus convenientes, quidam plurimas maculas habentes. Hae sunt varietates lapidum ^eeorum^e qui in ^dstructura illa^d non boni reperti sunt. 5. Iussit eos ^{aa}omnes de turre deponi et iuxta eam relinqui et alios lapides afferri et loco eorum ^breponi^b. 6. Et interrogaverunt eum qui aedificabant, ex quo monte vellet afferri et reponi in ^aloco^a eiectorum. De montibus quidem ^bvetavit^b afferri, sed ex campo quodam qui prope erat iussit apportari. 7. Foderunt enim campum illum et invenerunt ^{aa}lapides splendidos, quadratos, quosdam vero etiam rotundos. Quicumque autem ^blapides^b erant in eodem campo, omnes allati sunt ^{cc}per portam transportati a virginibus illis; 8. et qui ex ^ahis^a quadrati erant, deformati sunt et positi in loco eiectorum. At vero hi qui rotundi non sunt adiecti in structuram, quoniam ^bduri erant^b et tardum videbatur circumcidere eos, sed ^cpositi^c sunt circa turrem, tamquam futurum esset ut circumciderentur et in structuram irent; valde enim splendidi erant.

(84) 7. 1. Haec cum vidisset ^aille vir^a dignitosus et dominus totius turris, vocavit hunc pastorem et tradidit ei lapides qui reprobati erant et positi circa turrem, et ait ad illum: 2. *Communda diligenter ^ahos^a lapides et pone in ^bstructuram^b turris, ut cum ceteris possint convenire, eos autem qui non conveniunt longe a turre proicies.* 3. Haec cum praecepisset ei, cum omnibus cum quibus venerat ad turrem abiit. Virgines autem illae steterunt circa turrem custodientes eam. 4. Et dixi ad pastorem illum: *Quemadmodum possunt hi lapides in structuram eius turris, cum sint reprobati, redire?* ^{aa}Et dixit mihi: *Ego, ^ainquit^a, de lapidibus istis maiorem partem circumcidam et adiciam in structuram et convenient cum ceteris.*

3. ^astructuram illam P Vat --- ^btractaret O --- ^cquin etiam O; et Sg W --- ^dmanu tenebat Vat; manu gerebat L --- ^eferiebat δ

4. ^afiebant velut fuligo Vat --- ^bom. quidam nec nigri nec albi δ --- ^cillorum D --- ^dstructuram illam V O Cb

5. ^acf. A; add. dominus δ; add. ille dignitosus Pal --- ^baponi Vat Hilg. cf. ἐμβληθῆναι A; poni Pal

6. ^alocum δ --- ^bvetavit γ; putavit P; vetuit δ O Cb^{pc}; venit Aw^{ac}; del. K

7. ^aadd. etiam δ --- ^blapides β γ; om. δ K^{pc} --- ^cadd. et Sg W P Vat Pal cf. καὶ A

8. ^aeis Vat --- ^bet durum erat δ; duri erant ad dolandum Pal cf. σκληροὶ ἦσαν εἰς τὸ λατομηθῆναι αὐτοῦς A --- ^cem. repositi Dress.

(84) 7.1. ^avir ille δ

2. ^aom. hos δ --- ^bstructura δ

4. ^ascribit ex dixit mihi: vides, inquit, hos? video, inquam, domine Pal cf. A --- ^bquidem Vat; quidem inquit D

5. Et dixi: ^aQuemadmodum^a, domine, possunt circumcisi eundem locum ^bexplere^b? – Quicumque, inquit, minores inventi fuerint, in mediam structuram ibunt, maiores vero de foris ponentur et continebunt eos. 6. Haec cum dixisset mihi: Eamus, inquit, et post ^atriduum^a revertamur et ^bcommundatos^b hos lapides in structuram ^cadiciam^c. Ea enim quae sunt circa turrem commundari debent omnia, ne quando subito paterfamilias superveniat et immunda ea quae circa turrem sunt inveniat et ita ^daspernetur^d, ^eet hi lapides non eant^e in structuram turris huius, et ego neglegens ^fpaterfamilias^f videar esse. 7. Post biduum autem cum venissemus ad ^aeam^a turrem, ait mihi: Consideremus hos lapides omnes et videamus, qui ex ^bhis^b ^cpossunt^c in ^dstructuram eam^d ire. Dico ei: Consideremus, domine.

(85) 8. 1. Primum omnium coepimus considerare eos qui nigri fuerant. Quales enim a structura ^adepositi erant^a, tales sunt reperti. Iussit eos a turre moveri et seorsum poni. 2. Deinde consideravit eos qui scabrosi fuerant et multos ex his circumcidi iussit et per virgines eos in structuram turris aptari. Illae autem sublatis eos aptaverunt in media structura. Reliquos autem iussit cum illis nigris poni; nam et hi evaserunt nigri. 3. Deinde considerabat eos qui scissuras habebant, et ex his multos circumcidi iussit et per eas virgines adici in structuram. Hi de foris positi sunt, ^aquoniam^a integri inventi sunt. Reliqui autem propter multitudinem scissurarum non potuerunt ^bdeformari^b. Propterea proiecti sunt ab aedificatione turris. 4. Deinde considerabat eos qui curti facti erant. Multi ex ^ahis^a scissuras ^bhabebant^b et nigri evaserunt, alii autem scissuras magnas habentes. Iussit ^cet hos^c poni cum his qui reiecti erant, reliquos autem commundatos et deformatos ^diussit adici^d in structuram, quos sublatis virgines illae in media structura aptaverunt; infirmiores enim ^eerant. 5. Deinde considerabat eos qui ^edimidii quidem albi, dimidii autem nigri ^afuerant reperti^a. Multi ex his nigri inventi sunt. Iussit et ^bhos^b transferri ad eos qui reiecti erant. Reliqui vero toti candidi inventi sunt. Et hi sublatis sunt a virginibus et aptati in ^ceadem turre^c. Exteriores autem positi sunt, quoniam integri inventi sunt, ita ut ^dpossint^d continere eos qui in medio ^einstructi^e erant; nihil enim ^fex his^f recisum est.

5. ^aquomodo δ --- ^bimplere Vat

6. ^abiduum Pal cf. A et infra Sim. IX, 7, 7 --- ^btunc mundatos D Hilg. --- ^cadiciemus Pal cf. βάλλωμεν A --- ^daspernetur Sg V W; asperetur O (ut cj. Hilg.); asperentur Cb; asperentur δ; spernitur β; spernat P^{pc} Pal; cf. προσοχθίστη A --- ^eet hi lapides non eant β Sg W O; ut hi lapides non eant V; hi lapides ut non eant Cb; et hi lapides non sint Vat; ut hi lapides non sint M Aw D; et nec isti lapides ibunt Pal cf. καὶ οὗτοι οἱ λίθοι οὐκ ἀπελεύσονται A --- ^fpaterfamilias Cb Aw Cot.; patrisfamilias L; apud eum Pal; παρὰ τῷ δεσπότῃ A

7. ^eeandem Vat --- ^beis Vat --- ^cpossint K W D --- ^deam structuram Sg V O Cb; structuram W

(85) 8.1. ^aerant P; depositi fuerant Vat

3. ^aqui D --- ^breformari M D

4. ^aillis Vat --- ^bhabuerunt Vat Hilg. --- ^ceos δ; hos K^{pc} --- ^dadici iussit δ --- ^eom. erant 5. deinde considerabat eos qui β

5. ^areperti fuerant δ --- ^beos Vat D --- ^ceandem turrem K D --- ^dpossent δ --- ^estructi P --- ^fex eis δ

6. Deinde considerabat eos qui duri et asperi fuerant. Pauci ex his abiecti sunt, quoniam non poterant circumcidi; valde enim duri reperti sunt. Reliqui autem deformati sunt et in media structura a virginibus aptati; infirmiores enim erant. 7. Deinde considerabat ^aeos qui maculas habebant, et ex his ^bpauci reperti sunt nigri^b; et hi ad ceteros adiecti sunt. Qui vero superfuerant, candidi et integri inventi sunt; et hi a virginibus in ^cstructuram aptati sunt et deforis positi propter fortitudinem suam.

(86) 9. 1. Venit deinde considerare eos lapides qui candidi et rotundi erant, et ait mihi: *Quid faciemus de his lapidibus?* 2. Et ego dixi: *Domine, nescio.* – *Nihil,* inquit, ^aergo ^bexcogitas^b de his? – *Ego,* inquam, *domine, artem hanc non novi nec lapidarius sum nec possum intellegere quicquam.* Et dixit: *Non vides ^cvalde rotundos eos^c esse? Quodsi voluero eos quadratos redigere, multum mihi ex his recidendum est. Sed necesse est aliquos ex his in structuram turris ire.* 3. Et dixi: *Si necesse est igitur, quid ^ate tricas^a et non eligis si quos habes eligere et aptas in structuram illam?* Et ^belegit^b quos vidit maximos et splendidissimos et deformavit eos; quos sublatos virgines illae in exterioribus partibus structurae posuerunt. 4. Reliqui vero qui superfuerunt repositi sunt in ^aeundem campum^a unde sumpti ^berant^b. Abiecti vero non sunt, *quoniam,* inquit, *adhuc exiguum deest huic turre, quod aedificandum erit, ^cet forsitan^c vult dominus ^deius hos^d lapides aptari in ^eeam structuram^e, ^fquia valde candidi sunt^f.* 5. Vocatae ^asunt deinde^a mulieres ^bduodecim speciosissimae^b nigra veste vestitae, incinctae et exertis humeris, capillis ^cvero^c dissolutis. Videbantur autem mihi hae mulieres agrestes esse. Et iussit eas pastor ille tollere lapides eos qui de structura abiecti erant ^det referri in montes unde ^eallati^e erant, 6. et illae gaudentes sustulerunt omnes et reportaverunt eos unde ^aeiecti^a erant^d. Postquam autem nullus lapis circa turrem iaceret, ait mihi: *Circumeamus hanc turrem et videamus, ^bnumquid aliquid^b desit illi.* Coepimus ergo circumire eam. 7. Et ut vidit eam decenter aedificatam, valde hilaris esse coepit; ita enim decenter aedificata fuerat, ^aut qui vidisset concupisceret structuram eius^a, quoniam quasi de uno lapide ^bvidebatur^b esse, nec alicubi commissura parebat sed ex ^cpetra illa^c videbatur exculpta^{dd}.

7. ^aom. eos δ --- ^bnigri pauci reperti sunt δ --- ^cstructura β Aw Vat

(86) 9.2. ^aom. ergo δ --- ^bcf. ἐπινοεῖς A; *excidere cogitas* Pal --- ^ceos valde rotundos δ

3. ^atristaris vel asperaris O^{sl}; cf. σεαυτὸν βασιανίσεις A; om. Pal --- ^beligit K Vat

4. ^aeodem campo δ --- ^bfuerunt M Aw Vat; fuerant D --- ^cforsitan δ; *forsitan enim* Pal --- ^dcf. τοῦ πύργου τούτους A cf. Pal; eos δ; hos K^{pc} --- ^eeam structuram β γ; *ea structura* δ K^{pc} --- ^fcf. ὅτι λαμπροί εἰσι λίαν A; *quae valde candida est* δ

5. ^adeinde sunt δ --- ^bspeciosissimae duodecim δ; *decem speciosissimae* K^{pc} --- ^cnon Vat --- ^dom. et referri ... 6. ... eiecti erant δ --- ^eallati β Sg O W Pal; *ablati* V Cb

6. ^aeiecti codd. et Pal; *extracti* ed.pr.; ἐλήφθησαν A --- ^bnumquid Sg^{ac}; *num aliquid* Sg^{pc}; *ne quid* δ

7. ^acf. ὥστε με ἰδόντα ἐπιθυμεῖν τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ A (τὸν ἰδόντα legisse videtur interpretis); om. Pal --- ^bsperaretur Pal --- ^cpetra una Sg W Cb Aw; *petra illa una* Pal (codex Ur); τῆς πέτρας A --- ^dscribit et erat quasi monolitha Pal cf. A

(87) **10.** 1. Ego autem eiusmodi ^{aa} considerans ^bbene^b valde ^ceram laetus^c. Et ait mihi: *Affer calcem et ^dtesta minuta^d, ut ^eformas eorum lapidum^e, ^fqui sublati sunt de structura et iterum repositi^f, ^gexpleam^g. Ea enim quae circa turrem sunt omnia aequari debent.* 2. Et feci sicut iussit ^ame^a et attuli ad eum et ait: *Praesto ^bmihi sis, inquit^b, et cito hoc opus ^cefficietur^c.* Complevit ergo formas lapidum eorum et iussit ^dmundare^d circa turrem. 3. Tunc virgines illae apprehenderunt scopas et mundaverunt totum et ^astercus sustulerunt^a et sparserunt aquam, quo completo factus est ^bhic^b locus hilaris et ^cturris decora^c. 4. Ait deinde mihi: *Omnia commundata sunt. Si venerit dominus hanc turrem consummare, nihil inveniet quod de nobis queratur.* Haec cum dixisset, volebat ire. 5. At ego apprehendi peram eius et coepi ^aeum rogare^a per dominum, ut mihi omnia quae ostenderat exsolveret. Ait mihi: *Habeo modicam occupationem, ^bet^b omnia tibi exsolvam. Expecta ^cme autem hic^c, dum venio.* 6. Dico ei: *Domine, ^asolus hic quid^a faciam?* Respondit: *Non es solus, omnes enim virgines tecum sunt.* Et dixi: *Trade me, domine, ergo eis.* At ille ^bvocat^b ^ceam^c et ^ddicit^d eis: *Commendo vobis hunc donec venio.* 7. Remansi igitur cum virginibus illis. Illae autem hilares erant et affabiles mihi, praecipue tamen quattuor quae ceteras praecedebant dignitate.

(88) **11.** 1. Dicunt mihi deinde virgines illae: *Hodie pastor ille ^aventurus huc^a non est.* Et ego dixi: *Quid ergo faciam?* Et dicunt mihi: *Usque in vesperam expecta eum. Si ^bvenerit, forsitan^b loquetur tecum; sin minus, ^cdum veniat, nobiscum manebis^c.* 2. Dixi eis: *Expectabo eum usque ad vesperam. Quodsi non venerit, domum ibo et revertar mane.* Responderunt mihi: *Nobis consignatus es, non potes ^adiscedere^a a nobis.* 3. Et dixi: *Ubi manebo?* Dicunt mihi: *Nobiscum enim dormies ut frater, non ut maritus. Frater enim noster es, et de cetero tecum ^ahabitaturae^a sumus; valde enim ^bcarum^b te habemus.* Ego autem erubesceram cum eis manere.

(87) **10.1.** ^aadd. *structuram* Cb --- ^bem. *bona* Hilg. cf. τοιαῦτα ἀγαθὰ A; *dona* Pal --- ^claetus eram δ --- ^dtestam minutam Sg Cb; *testam muta* O --- ^eformes eos lapides Sg; *formes hos lapides* W --- ^fqui sublati sunt de structura et iterum repositi β γ; *qui sublati sunt de structura iterum repositos* δ; *qui sublati erant de structura* Pal; τῶν ἡρμοσμένων εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ βεβλημένων A (τῶν ἡρμένων καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν βεβλημένων edd. graecae) --- ^gexpleantur Sg W

2. ^amihi β --- ^bmihi sis inquit β γ; *sis mihi* Vat Hilg.; *mihi sis* K^{pc} M Aw D --- ^cperficietur V --- ^dmundari K^{pc} Vat

3. ^asustulerunt stercus V Vat --- ^bhic β γ; om. δ K^{pc} --- ^cdecori fuit eidem turri Pal; cf. (ἐγένετο ὁ τόπος ἱλαρὸς καὶ) εὐπρεπέστατος τοῦ πύργου A; an 'turri decora'?

5. ^arogare eum δ Cb --- ^bat Vat; *sed* Cb --- ^cme hic autem Sg; *autem me hic* W O

6. ^aquid hic solus δ --- ^bvocavit β O Vat --- ^cillas Vat; om. L --- ^ddixit W L Vat

(88) **11.1.** ^aventurus huc β Sg W O Cb; *huc venturus* δ V --- ^bforsitan venerit Sg --- ^cdum veniat manebis nobiscum K; *nobiscum dum veniat manebis* Vat

2. ^arecedere Vat

3. ^ahabitare paratae δ --- ^bcoram Sg V

4. Ea vero quae ex illis ^aprima videbatur^a esse ^bamplexata^b ^cest me^c et ^dosculari^d me coepit. Ceterae ^equoque^e cum vidissent me ^famplexum^f ab illa, et ipsae me coeperunt osculari et ^gducere^g circa turrem et ^hludere^h mecum. 5. ^{aa}Quaedam ^benim^b ex ^chis^c ^dpsalmos cantabant^d, quaedam choros ducebant. Ego autem circa ^{ee}turrem silentio laetus cum eis ambulabam ^fet videbar mihi veluti iuvenior esse factus^f. 6. Postquam vero ^avesperum esse coepit^a, domum ire volebam. Illae autem ^bdetinuerunt^b me et non permiserunt ^{cc}ire. Mansi eadem nocte cum eis ^dad eam turrem^d. 7. Straverunt autem tunicas suas linteas in terram et me in medio collocaverunt nec quicquam ^{aa}aliud faciebant nisi orabant. Sed ^{bb}ego cum illis ^csine intermissione orabam^c nec minus quam illae. Quae cum ^dme sic orantem vidissent^d, magnum gaudium perceperunt. Et ^efui ibi cum eis^e usque ad diem posterum. 8. Et cum adorassemus ^adeum^a, tunc venit pastor ille ^{bb}et ait ad ^ceas^c: *Ne forte fecistis ei iniuriam?* Et dixerunt ^{dd}: *Ipsam interroga.* Dico ei: *Domine, magnam ^evoluptatem^e percepi quod mansi cum eis.* Et dixit mihi: *Quid cenasti?* Et dixi: *Cenavi, domine, tota nocte verba domini.* – Bene, inquit, *te acceperunt?* Et dixi: *Ita, domine.* 9. – ^aNumquid vis nunc audire? Et dixi: *Ita^a, domine.* ^{bb}^cPrimum^c, sicut te interrogavero, rogo ut sic mihi demonstras. – Quemadmodum, inquit, vis, sic tibi exsolvam nec quicquam te celabo.

(89) 12. 1. – ^aPrimum omnium, domine, ^ahoc^a mihi demonstra. Petra haec et porta quid ^bsunt^b? – Audi, inquit, *petra haec et porta filius dei est.* – Quemadmodum, ^cinquam^c, domine, *petra vetus est, porta autem nova?* – Audi, inquit, *insipiens, et intellege.*

4. ^avidebatur prima K --- ^bamplexata γ' P D; *amplexa* O M Aw Vat; *amplexatae* K; *amplectitur* Pal (om. deinde est) --- ^cme est Sg V; *sunt* K --- ^dosculare Cb Vat --- ^equoque γ P; vero δ; del. K --- ^famplexum β δ O; *amplexatum* γ' P^{pc} Pal --- ^gducebant δ --- ^hludebant δ

5. ^ascribit ego vero quasi iuvenior factus etiam ipse ludebam Pal cf. καὶ ὡς εἰ νεώτερος ἐγγόνειν καὶ ἡρξάμην καὶ αὐτὸς παίζειν μετ' αὐτῶν A --- ^bautem V Vat --- ^cillis Vat --- ^dpsalmos canebant Vat; cantabant Pal cf. A --- ^eadd. eam γ --- ^fet videbar mihi veluti iuvenior esse factus K Sg V O; et videbar mihi velut iunior esse factus W P; et videbar mihi veluti iuniorem esse factum δ (factus Vat); et velut iunior videbar mihi esse factus Cb^{pc} (iuniorem Cb^{pc}); om. Pal cf. A

6. ^avespera esse coepit Sg Pal; *vesper coepit* M Aw Vat; *vesper coepit esse* D --- ^bretinuerunt γ' --- ^cadd. me M L Vat --- ^dad eandem turrem Cb Vat D Hilg.

7. ^aadd. enim γ --- ^badd. et D --- ^corabam sine intermissione Vat ed.pr. Hilg. --- ^dme sic orantem vidissent γ; sic orantem me vidissent β; me vidissent sic orantem M Aw; vidissent me orantem Vat; vidissent orantem D --- ^efui cum eis ibi δ

8. ^adominum O Vat --- ^bcf. A; add. hora secunda Pal --- ^ceas γ P; illas δ K --- ^dadd. ei K Vat --- ^evoluntatem Sg V Cb

9. ^aet ait mihi: ecce nunc, quid vis audire primum? Pal cf. A; om. L --- ^badd. sed Cb --- ^com. primum Pal cf. A

(89) 12.1. ^aom. hoc δ --- ^bsint V O M Aw --- ^com. inquam δ

2. Filius quidem dei ^{aa} creatura antiquior est, ita ut consilio fuerit patri suo ^bconstituendo eam creaturam^b. Porta autem propterea nova est 3. quia in consummatione novissimis diebus apparuit, ut qui assecuturi sunt salutem per eam ^aintrent^a in regnum dei. 4. Vidisti, inquit, eos lapides qui per portam translati sunt in structuram turris collocatos, eos vero qui non erant translati per portam, abiectos in ^alocum suum^a? Et dixi: Vidi, domine. – Sic, inquit, ^bin ^cregnum^c dei nemo intrabit^b nisi qui acceperit nomen filii dei. 5. Si enim in ^acivitatem aliquam^a volueris intrare et civitas illa cincta ^{bsit}^b muro et unam ^chabeat^c tantummodo portam, numquid poteris aliunde intrare ^din^d civitatem illam nisi per portam, quam habet? – Et quemadmodum, inquam, domine, aliter fieri potest? – Sicut ergo, inquit, in ^eeandem urbem^e non ^fpotest^f aliter ^gintrare^g quam per portam eius, ita nec in ^hregnum^h dei ⁱpotestⁱ ^jaliter intrare^j nisi per nomen filii eius, qui ^kest ei^k carissimus. 6. Et dixit mihi: Vidisti turbam eorum qui ^aaedificabant^a turrem illam? – Vidi, inquam, domine. Et dixit ^bmihi^b: ^cIlli omnes^c nuntii sunt ^ddignitosi^d. His igitur veluti muro cinctus est dominus. Porta vero filius dei est, ^equi^e solus est accessus ad dominum. Aliter ergo nemo intrabit ad dominum nisi per filium eius. 7. Vidisti, inquit, illos sex viros et in medio eorum honestum virum atque magnum qui circa turrem ambulavit et lapides de structura ^areprobavit^a? – Vidi, inquam, domine. 8. – Ille, inquit, honestus filius dei est et illi sex nuntii sunt dignitosi dextra laevaue eum continentes. Ex his, inquit, dignitosis nuntiis nemo sine hoc intrabit ad ^adominum^a. Et dixit: Quicumque ergo nomen eius non acceperit, non intrabit in regnum dei.

(90) 13. 1. Et dixi: Quid est deinde haec turris? – Haec, inquit, ecclesia est. 2. – Et virgines hae quae sunt, domine? Et dixit: Hae, inquit, ^aspiritus sancti^a sunt: non aliter ^bautem^b homo potest in regnum dei ^cvenire^c, nisi ^dhae induerint eum^d ^eveste sua^e. Etenim nihil tibi proderit accipere nomen filii dei, nisi etiam et vestem harum acceperis ab eis. Hae enim virgines potestates sunt filii dei. ^fIta^f ^gsine causa portabit nomen^g, nisi etiam ^{hh}potestates eius ⁱtuleritⁱ.

2. ^aadd. omni Vat^{bc} --- ^bconstituendo eam creaturam δ K^{ac} V; constituendo eam creatura K^{bc}; constituendi creaturam O; constituendo ea creatura Cb; constituendam eam creaturam Sg W; eam creaturam restituere P; in constituenda tota creatura quae est in ipso Pal; cf. (ὥστε σύμβουλον αὐτὸν γενέσθαι τῷ πατρὶ) τῆς κτίσεως αὐτοῦ A

3. ^aintrarent V

4. ^aloco suo M L Aw Vat; suo loco D --- ^bnemo intrabit in regnum dei M Aw --- ^cregno β

5. ^acivitate aliqua V Cb --- ^bfuerit δ Cb --- ^chabebat D; habuerit Vat --- ^dom. in W Vat --- ^eeadem urbe K M L Aw --- ^fpotes K W L --- ^gintrari Sg^{pc} P --- ^hregno β V M L Aw; regni D --- ⁱpotes W --- ^jaliter intrari Sg^{pc} P; aliquis intrare L; intrare quis D --- ^kest ei β V Vat D; ei est Sg W O M Cb Aw

6. ^aaedificaverunt M Aw Vat; aedificant D Hilg.; aedificabat Pal --- ^bom. mihi Sg V Cb --- ^comnes δ O; omnes illi P --- ^ddignosi Vat --- ^ecui K

7. ^aportavit δ

8. ^adeum K^{bc}; domini Vat

(90) 13.2. ^aspiritus sanctus Sg V Cb; sancti spiritus Pal cf. ἅγια πνεύματα A --- ^benim Vat --- ^cintrare δ --- ^dhas induerit cum δ --- ^evestem suam V O Cb --- ^fitaque L Hilg. --- ^gsine causa portavit nomen M Aw D; sine causa nomen portabit Vat; sine causa quis portabit nomen L; em. sine causa nomen portabis Hilg. --- ^hadd. et L Hilg. --- ⁱem. tuleris Hilg.

3. Et dixit: Vidisti eos lapides qui abiecti sunt? Hi enim nomen quidem tulerunt, vestem autem ^aharum^a non induerunt. Et dixi: Quae est vestis earum, domine? – ^bIpsa, inquit, nomina^b vestis earum est. Quicumque ergo, inquit, nomen ^cfili^c dei portat, harum quoque nomina portare debet. ^dEtenim quoque filius^d nomina ^efert earum^e. 4. Quoscumque, inquit, lapides vidisti in ^astructuram^a ^bremisise^b traditos per manus earum ^c, ^dharum^d potestate vestiti sunt. 5. Ideoque ^aetiam^a totam turrem ^{bc}consimilem^c vides cum petra et velut ex uno lapide factam^b. Sic quoque ^dhorum^d qui crediderunt ^edomino^e per filium eius ^finduti sunt spiritum hunc^f. Ecce unus erit spiritus et unum corpus et unus color vestium eorum. Sed ^{gg}illi assequentur ista^h qui tulerint nomina virginum harum. 6. Et dixi: Quare ergo, domine, abiecti sunt lapides qui reprobati ^aerant^a, cum ^bet^b ipsi ^cper portam^c translati sunt et traditi per manus virginum harum in structuram ^dturris huius^d? – Quoniam, inquit, cura tibi est omnia diligenter inquirere, audi de his lapidibus qui abiecti sunt. 7. Hi omnes nomen ^afili^a dei^a acceperunt sed et potestatem virginum harum. His ergo spiritibus acceptis consummati ^bsunt^b et in ^cnumerus^c servorum dei redacti sunt et ^dunum corpus eorum coepit esse atque una vestis^d. ^eAd^e eandem enim sentiebant aequitatem quam pariter exercebant. 8. At vero postquam viderunt mulieres illas quas animadvertisti nigra veste vestitas, exertis humeris et dissolutis crinibus, ^{ab}concupierunt^b ^cenim eas^c ^dsollicitati pulchritudine^d earum^a et induti sunt ^epotestatem^e earum, virginum vero proiecerunt amictum. 9. Hi igitur abiecti sunt a domo dei et traditi mulieribus illis. At hi qui non sunt corrupti pulchritudine earum in domo dei remanserunt. Habes, inquit, horum lapidum qui abiecti sunt exsolutionem.

(91) 14. 1. Et dixi: Si quis ergo, domine, hominum, qui huiusmodi sunt, egerint paenitentiam ^{aa}, abiecerint cupiditatem mulierum harum et conversi redierint ad virgines et ^bharum^b potestatem induerint, non intrabunt in ^cdomum^c dei?

3. ^aom. harum P --- ^bcf. αὐτὰ τὰ ὀνόματα, φησὶν, (ἰματισμός ἐστὶν αὐτῶν) A; ipsum inquit nomen Sg W L Cb; ipsi inquit nomina V; ipsa inquit nomen Vat; om. Pal --- ^com. filii δ --- ^dfilius enim dei ipsa L --- ^eportat L Vat; fert M Aw D

4. ^astructura δ K^{pc} --- ^bremansisse V Cb D; processisse Pal --- ^cscribit et mansisse in eadem structura Pal (lacuna in A) --- ^dearum D

5. ^aom. etiam Vat --- ^bmonolitham cum petra factam Pal; μονόλιθον γεγονότα τῆς πέτρας A (<μετὰ> τῆς Hilgenfeld) --- ^com. consimilem δ --- ^dhi δ K^{pc} --- ^edominum δ --- ^finduti sunt spiritum hunc Sg W Cb; induti sunt spiritu hoc V; induti sunt hunc spiritum β D; induti sunt hoc spiritum O Aw Vat; induti hoc spiritum M; induti hoc spiritu L; induti hos spiritus Pal cf. A --- ^gadd. et Vat cf. Pal --- ^hsic erunt Pal; ἐστὶν ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον A

6. ^asunt Vat --- ^bom. et γ' --- ^com. per portam δ --- ^dhuius turris δ

7. ^adei filii Vat; filii D --- ^bfuerunt P --- ^cnumerus γ P; numero δ K --- ^derat eorum unum corpus atque unus spiritus Pal; τὸν αὐτῶν ἐν πνεῦμα καὶ ἐν σῶμα καὶ ἐν ἔνδυμα A --- ^eom. ad Sg Cb

8. ^aet specie formosas. Quas cum vidissent concupierunt Pal cf. καὶ εὐμόρφων. ταύτας ἰδόντες ἐπεθύμησαν αὐτῶν A; an εὐμορφίαν τούτων ἰδόντες legit interpret? --- ^bconcupierant K --- ^ceas D Hilg. --- ^dsollicitari pulchritudinem Vat --- ^epotestate δ K^{pc}

(91) 14.1. ^aadd. et δ --- ^bearum δ --- ^cdomo δ; regnum O

2. – *Intrabunt, inquit, si abiecerint omnia opera mulierum illarum et harum virginum resumpserint potestatem et in operibus earum ambulaverint.* ^aEt ideo^a intermissio facta est struendi, ut si ^bhi^b ^{cd}egerint^d paenitentiam, adiciantur in structuram turris ^eeius^e, si autem non^c egerint paenitentiam, alii struantur loco eorum et hi tunc abiciantur in totum. 3. Ad haec singula gratias ^aegi^a domino, quod in omnes, in quibus invocatum est nomen eius, motus clementia miserit ^bpaenitentiae praesidem nuntium^b ad nos, qui ^cdeliquimus^c ei, et quod renovaverit spiritus nostros: iam enim ^ddefectos^d neque habentes spem salutis ^erecreari^e ad redintegrationem vitae. 4. Et dixi: *Nunc, domine, demonstra mihi quare non* ^ain terra aedificatur haec turris^a *sed supra petram et portam.* – Quoniam, inquit, insipiens es et sine intellectu, ideo interrogas. Et dixi: *Necesse habeo, domine, omnia te interrogare quoniam nihil omnino intellego.* ^bResponsa^b omnia enim magna et praeclara sunt et quae homines vix intellegere possunt. 5. – Audi, inquit, nomen filii dei magnum et immensum est et totus ^aab eo sustentatur^a orbis. ^bSi^b ergo omnis dei creatura per filium eius sustinetur, cur non et eos sustineat, qui ^cinvitati sunt ab eo^c et nomen eius ferunt et in ^deius praeceptis^d ambulant? 6. Atque etiam vides, inquit, quod sustinet eos qui ex totis praecordiis portant nomen eius. Ipse igitur ^afundamentum est eorum^a et libenter portat ^billos^b, quoniam non negant nomen eius, ^csed libenter sustinent illum^c.

(92) 15. 1. Et dixi: *Demonstra mihi, domine, nomina virginum harum et mulierum illarum quae nigra veste sunt vestitae.* – Audi, inquit, nomina virginum quae potentiores sunt, quae obtinuerunt angulos portae. 2. *Haec sunt* ^anomina earum^a: prima vocatur Fides, secunda Abstinencia, tertia Potestas, quarta Patientia. Ceterae autem, quae inter has constiterunt, his nominibus vocantur: Simplicitas, Innocentia, Castitas, Hilaritas, ^bet^b Veritas, Intellegentia, Concordia, Caritas. Quicumque itaque ^cportant^c haec nomina et nomen filii dei, in ^dregnum dei poterunt^d intrare.

2. ^aet ideoque V; ideoque O --- ^bhic Sg W O; hi non L; non D --- ^com. egerint paenitentiam ... si autem non δ --- ^dper P --- ^eeius γ K; eiusdem structuram P; huius ed.pr. Hilg.

3. ^aom. egi δ --- ^bpraesidem nuntium paenitentiae δ --- ^cdelinquimus M Vat --- ^ddefectus M L Aw Vat; defecimus D --- ^erecreari β; recreat O; nunc vero recreatos V; recreati δ; recreati sumus Cb; om. Sg W; recreaverit Pal; em. recreavit Hilg. cf. ἀνεύωσεν A

4. ^ain terra aedificatur haec turris γ K; aedificatur haec turris in terra P; in terra aedificatur turris δ --- ^bom. responsa Pal cf. S A

5. ^asustentatur ab eo M Aw Vat --- ^bsic δ --- ^cmutati sunt ab eo Vat; ab eo invitati sunt D --- ^dpraeceptis eius V

6. ^aest fundamentum eorum Vat Hilg.; fundamentum eorum est D --- ^billos β Sg V O; eos δ W Cb --- ^csed libenter sustinent illud L Hilg.; sed sustinent eum libenter Vat; sed libenter illud ferunt Pal cf. ἀλλὰ ἡδέως αὐτὸ φοροῦσιν S; om. A

(92) 15.2. ^aom. nomina earum Sg W O --- ^bom. et Sg W D --- ^cportat V^{pc} O Pal cf. S A --- ^dregnum dei poterit β Aw Pal cf. S A; regno dei poterit V O; regnum dei poterint D

3. Audi nunc mulierum nomina quae nigra veste vestitae sunt. Ex his quattuor potentiores sunt, quarum prima Perfidia, secunda Intemperantia, tertia ^aIncredulitas^a, quarta ^bDulcedo^b nominatur. Sequentes vero harum sic nominantur: Tristitia, Malitia, Libido, Iracundia, Mendacium, Stultitia, ^cInflatio^c, Odium. Hos spiritus qui portat dei servus regnum dei videbit quidem, sed non intrabit in illud. 4. – Lapides vero ^ailli, domine^a, qui de profundo in ^bstructura^b aptati sunt, qui sunt? – Decem, inquit, qui in fundamentis collocati sunt, ^cprimum saeculum est^c. Sequentes viginti quinque secundum saeculum est iustorum ^dvirorum^d. Illi autem triginta ^equinque^e prophetae domini ^fac^f ministri sunt. Quadraginta vero apostoli et doctores sunt praedicationis filii dei. 5. Et dixi: Cur ergo, domine, virgines illae etiam hos lapides in structuram turris porrexerunt translato per portam? 6. Et dixit: Hi enim ^aprimi eos spiritus^a portaverunt et omnino alius ab alio non recesserunt, nec spiritus ab hominibus, nec a spiritibus homines, sed iuncti fuerunt ^bhi^b spiritus ^ceis hominibus^c usque ad diem ^dquietis^d. ^eQuod^e nisi ^fhi spiritus^f hos spiritus secum habuissent, non fuissent utiles structurae huius turris.

(93) 16. 1. Et dixi: Etiam nunc, domine, demonstra mihi. – Quid quaeris? inquit. Quare, inquam, ^{aa} de profundo hi lapides ^bascenderunt^b et positi sunt in ^cstructuram^c turris huius, ^dcum iam pridem^d portaverunt spiritus iustos? 2. – ^aNecesse est^a, inquit: ^bPer aquam habebant^b ascendere ut ^crequiescerent^c. Non poterant enim ^daliter in regnum dei^d intrare, quam ut ^edeponerent^e mortalitatem vitae prioris. 3. Et hi igitur defuncti sigillo filii dei signati sunt et ^aintraverunt^a in regnum dei. Antequam enim ^baccipiat homo nomen filii dei^b, morti destinatus est, ^cat ubi^c accipit hoc sigillum, liberatur a morte et traditur vitae. 4. Hoc sigillum autem aqua est in quam descendunt homines ^amorti obligati^a, ascendunt vero vitae assignati. Et illis igitur praedicatum est hoc sigillum, et usi sunt eo ut ^bintrarent^b in regnum dei.

3. ^acrudelitas K --- ^bvoluptas Vat^{pc}; *dulcedo seculi* Pal (cf. Sim.X,1,3); Ἀπάτη S A --- ^cdetractio Pal cf. Καταλαλιά S A

4. ^adomine M Vat; domine illi D Aw --- ^bstructura γ K; *structuram* δ P --- ^ccf. πρώτη γενεά S A; *prima scripturae genesis sunt* Pal --- ^dvivorum V O; *et vivorum* Sg W Cb --- ^equinque Vat Pal (cf. Sim.IX,4,3; IX,5,4); ... *que* K; om. γ M P Aw D --- ^fom. ac δ

6. ^aspiritus primi eos δ --- ^bhis K --- ^ceis hominibus Sg V O L Cb; *est hominibus* K; *eis* W D; *sunt hominibus* P; *eius* M Aw Vat --- ^dquieti K Sg M Cb Aw --- ^equi Vat D --- ^fhi spiritus K Sg W M L Aw Vat; *spiritus* P; *hii lapides* O; *spiritus hii* Cb^{ac}; *homines hii* Cb^{pc}; *hi homines* V; om. D Pal cf. καὶ εἰ μὴ τὰ τα πνεύματα μετ' αὐτῶν ἐσχῆκεισαν S A

(93) 16.1. ^aadd. domine β --- ^bascenderant M Aw Vat --- ^cstructura M Aw D --- ^dquia inquit iam quidem pridem Cb

2. ^aet necesse Cb --- ^bper aquam habebant Sg W O; *habebant per aquam* P; *per aquam habeant* K M Aw Vat; *per aquam hanc* D; *per aquam habent* V; *habebant* Cb --- ^crequiescant δ; *redivivi fiant et reviviscant* Pal cf. ζωοποιηθῶσιν A (vacat S) --- ^daliter in regnum dei Sg W O Cb; *in regnum dei aliter* Vat; *aliter in regno dei* β V; *in regno dei aliter* M Aw D --- ^eponerent γ

3. ^aintrarunt γ --- ^bnomen filii dei accipiat homo δ --- ^cet ubi M Aw D; *ubi* et Vat

4. ^amorte obligati Sg; *ablatis morte* Vat Hilg.; *obligati morte* M Aw D; *mortui* Pal cf. νεκροί S A --- ^bintrent Vat D

5. Et dixi: *Quare ergo, domine, et hi quadraginta lapides ascenderunt cum illis de profundo iam habentes hoc sigillum?* Et dixit: *Quoniam hi apostoli et doctores, qui^a praedicaverunt^a nomen filii dei, cum habentes fidem eius^b ac^b potestatem defuncti essent, praedicaverunt his qui ante obierunt et ipsi dederunt eis hoc sigillum.* 6. *Descenderunt igitur in aquam cum illis et iterum ascenderunt, sed hi vivi^a descenderunt^a. At illi qui^b fuerant^b ante defuncti mortui quidem descenderunt, sed vivi ascenderunt.* 7. *Per hos igitur vitam receperunt et cognoverunt filium dei. Ideoque ascenderunt cum eis et convenerunt in structuram turris nec circumcisi, sed integri aedificati sunt, quoniam aequitate pleni cum summa castitate defuncti sunt, sed tantummodo hoc sigillum defuerat eis. Habes horum exsolutionem.*

(94) 17. 1. Et dixi: *Nunc iterum, domine, et de montibus illis mihi demonstra quare^a varii et^a alia^b atque alia^c sunt^c figura^a.* – Audi, inquit, *hi duodecim montes quos vides duodecim sunt gentes quae totum obtinent orbem. Praedicatus est ergo^d in eis filius dei^d per^e eos ipse ad hos misit^e.* 2. – *Quare autem varii sunt et alia atque alia figura?* – Audi: *hae duodecim gentes, quae totum obtinent orbem, duodecim nationes sunt; et sicut eos montes vidisti varios ita et hae gentes.* ^aSensus^a quoque^{bb} et ^cactus^c ^dmontis uniuscuiusque^d ^ete^e docebo. 3. Prius, inquam, domine, hoc mihi demonstra: *a*cum sint tam {quam} varii hi montes^a, quemadmodum^b in^c structuris^c ^dturris huius^d ^econvenerint^{eb}? ^fUno quoque^f ^grediguntur^g colore et non minus splendidi sunt quam qui ascenderunt de profundo. 4. Quoniam, inquit, universae nationes quae sunt sub^a caelo^a audierunt et crediderunt, ^buno^b ^cnomine^c ^dfilii dei vocati sunt^d. ^eAccepto^e igitur eius sigillo eandem ^fomnes^f prudentiam eundemque sensum ^greceperunt^g, et una fides atque caritas eorum, et spiritus virginum harum cum eius nomine ^hferebant^h. Ideoque structura turris huius ⁱconcolor videbatur et fulgebat usque ad solis claritatemⁱ.

5. ^apraedicarunt Sg V; praedicarent W --- ^bet Vat; cum D

6. ^adescenderunt β γ Pal; ascenderunt δ; cj. *descenderunt et iterum vivi ascenderunt* Cot. Hilg. cf. ζῶντες κατέβησαν καὶ πάλιν (ζῶντες) ἀνέβησαν S (om. ζῶντες) Clem. Alex. Strom.II,44,2; lacuna in A --- ^bfuerunt M Aw Vat

(94) 17.1. ^aalia sint atque alia figura et varii D Hilg. --- ^balii K Vat --- ^csit eis O --- ^din eis filius dei β Sg V O Cb; filius dei in eis δ; in eis filius W --- ^eapostolos Pal cf. τῶν ἀποστόλων S A

2. ^asensum Sg Cb --- ^badd. vero V --- ^cactum Sg; actuum V Cb --- ^duniuscuiusque montis δ --- ^eom. te δ

3. ^acum sint tam varii hi montes Pal cf. οὕτω ποικίλα ὄντα τὰ ὅρη S Am A (om. τὰ ὅρη S); cum sint tamquam varii hi montes δ O (om. hi); cum sint tamquam aqua varii hi montes L; om. β γ --- ^bquando in structura positi <sunt> turris huius lapides eorum Pal cf. εἰς τὴν οἰκοδομήν ὅταν ἐτέθησαν οἱ λίθοι αὐτῶν S Am A (ὅταν ante εἰς habet S) --- ^cstructuris γ M P Aw; structuram Vat; structura K D --- ^dhuius turris δ --- ^econvenerint γ K M Aw; convenerunt P Vat D --- ^funo quoque β Vat D; unoque O W Cb; uno quo Sg M Aw; unoque quo V; uno (colore sunt facti et splendidi) Pal cf. μιᾷ (χρῶα ἐγένοντο λαμπροί) S Am A --- ^grediguntur W

4. ^aom. caelo γ --- ^bin V Pal; eius Sg W Cb; et O --- ^cnomini Sg^{pc} Cb^{pc}; nomen Pal --- ^det filii dei vocati sunt Sg Cb; filii dei a quo vocati sunt V; filii dei vocati W; filii dei Pal; cf. ἐκλήθησαν υἱοῦ τοῦ θεοῦ S (om. υἱοῦ A) --- ^eaccepto δ K; usquequo accepto P; acto γ --- ^fom. omnes γ --- ^greceperunt β M Aw D; ceperunt γ; acceperunt Vat --- ^herat Sg W --- ⁱut sol in uno colore erat Pal; μιᾷ χρῶα ἐγένετο λαμπρός (λαμπρὰ edd. graecae) ὥς ὁ ἥλιος A

5. At vero postquam intra se ^asentiunt^a, unum corpus eorum coepit esse omnium. Quidam enim ex his maculaverunt se et proiecti sunt de genere iustorum et iterum redierunt ad statum pristinum atque etiam deteriores potius evaserunt.

(95) 18. 1. Quemadmodum, inquam, ^adomine^a, deteriores, qui cognoverunt dominum? Et dixit: Is quidem qui non novit dominum si nequiter ^bvivit^b, manet ^cin eum^c nequitiae suae poena. ^dAt^d is qui ^ecognovit deum^e ^fomnino abstinere se^f debet ab omni nequitia et magis magisque servire bonitati. 2. Nonne ergo ^aiste^a qui bonitatem sequi ^bdebebat^b, si nequitiae praeferat partes, plus peccare videtur quam is qui ^cdeliquit^c ignorans dei virtutem? Ideoque hi ^dquidem morti^d destinati sunt. At vero hi qui cognoverunt ^edeum^e atque eius ^fmirabilia et^f opera viderunt, si nequiter vivunt, ^gduplicius^g ^hpuniuntur^h, et hi moriuntur in ⁱaevoⁱ. 3. Sicut ergo vidisti, postquam eiecti sunt ^ade turre lapides^a qui reprobati erant, ^btraditos^b spiritibus perniciosis atque saevis, ^{cc}et ita purificatam eam turrem^{ee} ut crederetur ex uno lapide esse tota^d: ita et ecclesia dei cum purificata fuerit eiectis ex ea malis atque ^ffictis^f et scelestis et dubiis et ^{gg}quicumque nequiter in ea ^{hh}gesserunt ⁱⁱvariis nequitiae peccatorum generibus, 4. ^{aa}erit ^bunum^b corpus eius, unus intellectus, unus sensus, una fides eademque caritas. Et tunc filius dei laetabitur inter illos et ^cpercipiet voluptatem^c ^dpuram recepto populo suo^d. Et dixi: ^eMagnifice, domine, et honeste^e se habent cuncta. 5. Nunc mihi demonstra effectum et vim uniuscuiusque montis, ut omnis anima ^ain domino fidens^a auditis his ^bhonoret^b magnum ac mirabile ^cet honestum^c nomen eius. – Audi, inquit, ^dvarietatem^d horum montium, id est duodecim gentium.

5. ^asentiunt β δ V; unum sentiunt Sg W; unum sentiunt et Cb; consenserunt O

(95) 18.1. ^aom. domine δ --- ^bvivet Sg^{ac} V^{ac} O --- ^cin eum δ V; in eo Sg W Cb; eum β O --- ^datque Sg V W O --- ^enovit dominum W Vat; cognovit dominum Cb --- ^fabstinere omnino se δ

2. ^ais O --- ^bdebeat δ --- ^cdeliquit γ K Aw; delinquit M Vat D; peccavit P --- ^dmorti quidem M Aw D; morti Vat --- ^edominum Vat --- ^fmiracula et Vat --- ^gsuppliciis O; dupliciter Pal cf. δισώς S A --- ^hpunientur δ --- ⁱaeuum O

3. ^ade turre lapides γ K; lapides de turre δ P --- ^bem. traditos nos ex Pal cf. παραδεδομένους A; traditi sunt codd. (de corruptela cf. Sim.X,2,3); possis et 'traditi sunt et' --- ^cscribit et ipsi enim abicientur; eorum autem qui purificati permanserunt, erit unum corpus Pal cf. S A --- ^det ita purificata ea turre ut crederetur ex uno lapide esse tota K; purificata est ea turris ut crederetur ex uno lapide esse tota P; quomodo et turris illa facta est ex uno lapide posteaquam purificata est Pal cf. ὥσπερ καὶ ὁ πύργος ἐγένετο ὡς ἐξ ἑνὸς λίθου γεγωνῶς μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτόν S A --- ^eadd. vidisti V --- ^ffnctis K^{ac} V^{ac} Aw^{ac} --- ^gadd. his Sg W --- ^hadd. se V O Cb --- ⁱadd. et Sg W

4. ^aadd. et δ K V; add. eicientur et Pal; μετὰ τὸ τούτους ἀποβληθῆναι S A --- ^bom. unum δ --- ^cpercipiet voluptatem Pal Hilg. cf. εὐφρανθήσεται S A; recipiet voluntatem δ Sg W O P; recipiet voluntate K V Cb --- ^dpuram recepto populo suo Sg W O P; puram populo suo δ; pura recepto populo suo K; puro recepto populo suo V Cb; ex recepto puro populo suo Pal; em. puro recepto populo suo Hilg. cf. ἀπειληφῶς τὸν λαὸν αὐτοῦ καθαρὸν S A --- ^emagnifice et honeste domine M Aw D; magnifice et honorifice domine Vat

5. ^afidens in domino Vat Hilg. --- ^bhonorent V O Cb --- ^com. et honestum δ --- ^dveritatem Vat

(96) 19. 1. ^aDe^a primo monte nigro qui crediderunt transfugae sunt ac nefanda in ^bdomino^b loquentes et traditores servorum dei. His proposita mors est, paenitentia ^cvero^c non est. Ideoque nigri sunt, quia ^dgenus eorum scelestum^d est. 2. De secundo vero monte ^aglabroso^a ^bficti^b sunt qui crediderunt et ^cdoctores sunt^c nequitiae. Et hi proximi sunt superioribus non habentes inter se fructum aequitatis. Sicut enim ^dmons eorum^d sterilis ^eest^e ac sine fructu, ita et ^feiusmodi^f homines habent quidem nomen, fide vero inanes sunt neque est in eis ullus fructus veritatis. His tamen data est paenitentia, si cito eam sequuntur, sin autem ^gtardantur^g, erunt et hi ^hmortis priorum consortes^h. 3. – Quare, inquam, domine, his quidem aditus est ad paenitentiam, prioribus vero non est? Paene enim ^aeadem sunt admissa eorum^a. – Ideo, inquit, est his ^bper paenitentiam^b regressus ad vitam, quia nihil in dominum suum locuti sunt nefandum, neque proditores servorum dei fuerunt sed per quandam ^caccipiendi^c cupiditatem fefellerunt homines, ^dducentes^d eos secundum desideria peccantium. Ideo dabunt quandam eius rei poenam. Sed ^etamen^e his proposita ^fest paenitentia^f, ^gquia nihil in dominum suum dixerunt nefandum^g ^{hh}.

(97) 20. 1. De tertio vero monte, qui ^atribulos et spinas^a habebat, tales sunt qui crediderunt: ^bquidam divites, quidam autem^b plurimis obstricti ^cnegotiis. Tribuli enim divitiae sunt, spinae autem qui multis obligati sunt negotiis. 2. Hi ^aergo^a qui plurimis obligati sunt negotiis variisque rebus non adiungunt se dei servis, sed aberrant ab his negotiis vocati a quibus suffocantur. Etiam et hi qui divites sunt et ipsi difficile se ad ^bconversationem^b ^cservorum dei^c praebent metuentes ne aliquid ^dposcatur^d ab illis. Hi ergo difficile in ^eregno^e dei intrabunt. 3. Sicut enim ^aexcalceatis pedibus difficile^a in tribulis ambulatur, sic et huiusmodi homines difficile est in regnum dei intrare.

(96) 19.1. ^ade O Dress.; om. cett. codices --- ^bdominum Op^c D --- ^com. vero K^{pc} --- ^dgens eorum scelesti β
2. ^aglabroso β Sg W O Cb; scabroso δ V; arido Pal; ὑψηλοῦ A (ψιλοῦ edd.) --- ^bfincti K^{ac} Sg^{ac} V^{ac} Aw^{ac}
--- ^csunt doctores Vat Hilg. --- ^deorum M L Aw Vat; mons D --- ^eom. est δ W --- ^fhuiusmodi Cb Vat ---
^gtardant Sg O Cb^{pc} --- ^hconsortes mortis priorum γ
3. ^aeorum eadem admissa sunt Vat; eadem sunt eorum admissa M --- ^bper paenitentiam γ P;
paenitentiae δ; paenitentiam K --- ^com. accipiendi Vat --- ^ddocendo Pal; em. docentes Hilg. cf.
ἐδίδαξεν A --- ^etormenti δ; om. Pal --- ^fpaenitentia est δ --- ^geo quod non fuerunt detractores domini Pal
cf. διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτοὺς βλασφημους A --- ^hscribit neque proditores servorum eius Pal cf. μηδὲ
προδότας A

(97) 20.1. ^aspinis et tribulos V Vat D --- ^bquidam divites qui M Aw; divites quidem qui Vat; qui divites
qui D --- ^cadd. sunt δ
2. ^avero M Vat --- ^bconversionem β --- ^cdei servorum δ --- ^dposcantur Sg V O Aw^{ac} --- ^eregno β V M Aw D;
regnum Sg W O Cb Vat
3. ^apedibus excalceatis difficile Vat Hilg.; excalceatis difficile pedibus M D Aw

4. Sed ^aet his^a omnibus datur ad paenitentiam regressus, si tamen cito redierint ad illam, ut, ^bquod^b prioribus diebus cessaverunt ab opere, ^crepetito tempore^c aliquid boni ^dnunc^d facere possint. Acta igitur paenitentia si fecerint opera bonitatis, vivent; sin autem in admissis suis permanserint, ^etradentur^e mulieribus illis quae eis auferent vitam.

(98) 21. 1. De quarto vero monte habente plurimam herbam, ^aquarum^a superior pars viridis erat, ^{bb} ipsae vero radices aridae erant, quaedam etiam a solis ^ccalore^c ^dtactae arescebant^d, huiusmodi sunt, ^equi crediderunt quidem: quidam dubii^e, alii in labiis ^fdominum^f non in corde ferentes. 2. Ideoque aridae sunt et ^anullum habentes fundamentum^a herbae eorum. Verbis enim tantummodo vivunt, opera vero eorum mortua sunt. Hi ergo nec mortui sunt nec vivi; ^bet dubii similiter sunt^b. Et ipsi ^cenim^c dubii nec virides sunt nec aridi, id est nec vivi nec mortui. 3. Sicut enim herbae eorum sole viso aruerunt, ita et dubii, ^asimul ut^a ^baudierunt^b persecutionem ^cet^c ^dincommoda, metuentes^d redierunt ad simulacra rursus et servierunt eis et erubuerunt domini sui ferre nomen. 4. Huiusmodi ergo homines nec vivi nec mortui sunt. Sed et hi possunt vivere, si cito egerint paenitentiam; sin minus, iam traditi sunt mulieribus illis quae ^aauferent^a vitam eorum.

(99) 22. 1. De quinto vero monte aspero et virides herbas habente huiusmodi sunt qui crediderunt: fideles quidem, sed difficile ^acredentes^a et audaces ac sibi placentes, volentes ^bvideri^b cuncta scire nihilque omnino scientes. 2. Propter hanc igitur audaciam sensus discessit ab ^aillis^a et intravit in ^beis^b fatua praesumptio. Sublimes autem se gerunt et veluti prudentes, et cum sint stulti, ^ccupiunt doctores videri^c. 3. Propter hanc stultitiam, dum se magnificant, multi eorum exinaniti sunt. Magnum enim daemonium est audacia et confidentia inanis. Ex his igitur multi abiecti sunt. Alii autem ^aagnito^a errore suo paenitentiam egerunt et subdiderunt se habentibus sensum.

4. ^ain β --- ^bquia Sg W Cb --- ^crecurrant dies suos Pal cf. ἀναδράμωσιν ἐν ταῖς ἡμέραις A (del. ἐν Gebhardt–Harnack) --- ^dom. nunc Sg W P --- ^etraduntur V O Cb

(98) 21.1. ^acuius P --- ^badd. at K Sg V W --- ^cardore K; ardorem P --- ^dtactae arescebant δ K V; stantes arescebant P; tepescebant Sg W; tacta ea pascebant O Cb --- ^equidam dubii qui crediderunt δ; qui crediderunt: ex quibus quidam dubii sunt Pal; cf. οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· οἱ μὲν διψυχοὶ A --- ^fom. dominum Vat D

2. ^anullum habentes fundamentum β Sg W O Cb; nulla habentes fundamenta V; nulla fundamenta habentes δ --- ^bsimilesque sunt dubiis Pal cf. ὅμοιοι οὖν εἰσι τοῖς διψύχοις A --- ^com. enim Vat D

3. ^asimul Aw Vat; simulac D; simulatque Cb; om. M; cum Pal --- ^baudierunt persecutionem et incommoda β O; audierunt persecutionem et incommodum γ (om. et V); audientes persecutionem et incommoda δ; audierint incommodi aliquid Pal; cf. (ὅταν) θλίψιν ἀκούσῃ A --- ^cmetuentes β δ O Pal; audientes V Cb; om. Sg W; διὰ τὴν δειλίαν αὐτῶν A

4. ^aherent K^{pc}

(99) 22.1. ^aem. discentes Hilg. ex Pal cf. δυσμαθεῖς A --- ^bvideri γ D Pal; videre P; viride O; vendere M Aw Vat; om. K L cf. θέλοντες πάντα γινώσκειν A

2. ^aeis δ --- ^beos Sg W O Cb --- ^ccf. θέλουσιν ἐθελοδιδάσκαλοι εἶναι A; volunt esse magistri Pal

3. ^acognito O

4. *Sed et ceteris horum similibus proposita est paenitentia; neque enim mali fuerunt, ^ainsipientes vero^a potius et stulti. Hi ergo si egerint paenitentiam, vivent deo; sin minus, habitabunt cum mulieribus illis quae ^bnequitias suas^b exercent in eis.*

(100) 23. 1. ^aDe^a sexto vero monte habente scissuras maiores et minores ^{bb}huiusmodi sunt qui crediderunt. 2. ^{aa}Et hi in ^bquibus^b scissurae ^cminores^c erant hi sunt qui inter se habent lites et propter querelas suas in fide languent. Sed multi ex his egerunt paenitentiam, ^didemque^d ceteri faciunt auditis mandatis meis; exiguae enim sunt lites eorum ac facile ad paenitentiam ^erecurrent^e. 3. At hi qui maiores habent ^asicut lapides^a pertinaces erunt: ^bsimultatum et^b offensarum sunt memores iracundiam inter se exercentes. Hi ergo abiecti sunt a turre et a structura eius reprobati. Huiusmodi ergo homines difficile ^cvivent^c. 4. Deus et dominus noster, qui dominatur omnium rerum et creaturae suae universae habet potestatem, ^aoffensas meminisse non vult^a, sed ab his qui peccata sua confitentur facile placatur. Homo vero, cum sit languidus, mortalis, infirmus et repletus peccatis, homini perseveranter irascitur, tamquam conservare eum ^bpossit^b aut perdere. 5. Ego autem moneo vos, nuntius et praepositus paenitentiae, ^{aa}quicumque propositum ^bhuiusmodi^b habetis, ^cut^c deponatis illud et ad paenitentiam recurratis, et dominus ^dremediabit^d priora ^edelicta vestra^e, si ab hoc daemonio vos purificaveritis; sin minus, ad mortem trademini illi.

(101) 24. 1. De ^aseptimo vero monte^a, in quo virides et hilares erant herbae et totus mons fertilis erat, ^bomne genus^b pecudum ^{cc}carpebant pabulum ex herbis ^dmontis eiusdem^d et quantum herbae illae carpebantur, tantum laetiores recrescebant, huiusmodi sunt qui crediderunt: 2. simplices et boni semper et nullas habentes inter se dissensiones, sed laetantes semper de ^adei servis^a, induti spiritum virginum harum, et semper in ^bomnes homines^b ad faciendam misericordiam prompti et de laboribus suis cunctis hominibus facile tribuentes sine improprio et deliberatione. 3. Visa igitur dominus simplicitate et omni infantia eorum auxit eos in laboribus manuum suarum et dedit eis in omni opere gratiam.

4. ^ased insipientes V --- ^bnequitiam suam V O; nequitiam Pal; cf. πονηρευομένων A

(100) 23.1. ^aom. de K V M Cb Aw D --- ^bscribit et in scissuris herbas aridas Pal cf. A

2. ^acf. A; scribit contra se habentes, et a detractationibus suis marci sunt in fide; sed poenitentiam egerunt ex his multi, et ceteri poenitebunt, quando audierint mea mandata. Minimae autem sunt eorum detractationes, et cito poenitebunt Pal (eundem locum bis transtulit) --- ^bquo K; quos V M Aw Vat --- ^cmaiores Sg V M^{ac} Cb Vat --- ^dideoque δ --- ^erecurrent δ

3. ^ascissuras Pal cf. F A --- ^bsimultatum et Sg O W Cb; simultatibus et V; si multis K; et δ; simul et multarum P; cj. in simultatibus et ed.pr.; in detractationibus suis et Pal cf. ταῖς καταλαλιᾷς αὐτῶν καὶ F A --- ^cvivent δ; vivent deo Pal; ζήσονται F A

4. ^anon memor est offensae Pal; cf. οὐ μνησικακεῖ F A --- ^bposset Vat

5. ^aadd. ut δ --- ^btale Vat; illud D; om. M --- ^cut β Sg W; om. δ V O Cb --- ^dmedebitur Sg W --- ^edelicta vestra β Sg O W L Cb; vestra delicta V M Aw Vat D

(101) 24.1. ^amonte vero septimo δ --- ^bomnigenusque M; omne genusque Aw^{ac}; et omne genus Aw^{pc}; omneque genus Vat D --- ^cadd. volucresque caeli Hilg. ex Pal cf. καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ A --- ^deiusdem montis δ

2. ^aservis dei δ --- ^bomnibus hominibus δ

4. Ego ^aautem^a hortor vos, ^bpraepositus^b paenitentiae nuntius, in eodem ^cpermanere proposito^c, quicumque estis huiusmodi, ne eradicetur semen vestrum in aevum. Dominus enim vos probavit et conscripsit in nostrum numerum, et omne ^dsemen^d vestrum cum filio dei ^ehabitabit^e; de spiritu ^fenim^f eius estis omnes.

(102) 25. 1. De octavo vero monte, in quo ^aplurimi erant^a fontes ^bex^b quibus adequabatur omne genus ^cdei creaturae^c, tales sunt qui crediderunt: 2. ^aapostoli^a, ^bquos misit dominus in totum orbem praedicare^b, et quidam doctores; ^ccaste ^dac severe^d praedicaverunt ^eet^e docuerunt^c nec quicquam omnino ^fsubscripserunt^f malae cupiditati, sed assidue ^gcum aequitate et veritate^g ambulaverunt ^{hh}. Hi ergo inter angelos ⁱhabent conversationemⁱ.

(103) 26. 1. De nono vero monte deserto ac ^aserpentes habente^a huiusmodi sunt qui crediderunt. 2. Qui et maculas habebant, hi sunt ministri male ministerium agentes, diripientes viduarum bona et pupillorum, ^ain se [†]alios[†] ex eo ministerio quod acceperunt ministrare^a. Si ^bperseveraverint^b ^cin^c eadem cupiditate, morti se tradiderunt, nec ulla ^din eis erit^d spes vitae. Quodsi conversi fuerint et caste consummaverint ministerium suum, poterunt vivere. 3. Qui vero ^ascabri^a reperti sunt, ^bhi sunt qui nomen dei infitiati sunt^b nec ad ^ceum^c rursus redierunt, sed ^dagrestes^d evaserunt atque deserti ^enon applicantes se^e ad dei servos, sed separati ab eis pro ^fparva^f sollicitudine vitam suam amiserunt. 4. Sicut enim vitis aliqua derelicta in saepe, cui nulla cultura contingit, disperit ac suffocatur ab herbis et agrestis tempore efficitur, ^adesinit itaque^a utilis esse domino suo, sic et huiusmodi homines ^bde se ipsis^b despondentes exacerbat ^cinutiles esse domino suo^c coeperunt.

4. ^avero K --- ^bom. praepositus β --- ^cproposito permanere Vat --- ^dgenus δ --- ^ehabitabit K O Pal cf. κατοικήσει A; habitavit P; deputavit V; ditavit Sg W; ditabit Cb; om. δ ed.pr. --- ^fom. enim δ

(102) 25.1. ^aerant plurimi Vat Hilg. --- ^bin O Vat --- ^ccreaturae dei W Vat

2. ^aapostolis γ --- ^bom. quos misit ... praedicare Pal cf. A --- ^cscribit qui praedicaverunt filium dei per totum orbem et docuerunt caste et pure sermonem domini Pal cf. A --- ^det sincere M; et severe Aw Vat D --- ^eac D --- ^fem. subriperunt Hilg. cf. νοσφισάμενοι A; malum gustaverunt Pal --- ^gcum aequitate et veritate β γ; in aequitate et veritate K^{pc}; in veritate δ --- ^hscribit sicut spiritum sanctum acceperant Pal cf. A --- ⁱconversationem habent δ

(103) 26.1. ^aserpentibus habitato O; serpentibus habente K

2. ^ain se aliis ex eo ministerio quod acceperunt ministrare Sg W Cb (ministrant); ex eo ministerio quod acceperunt in alios ministrare P; sibi alios ex ministerio quod acceperunt ministrare cogentes L; in se transferentes Pal; em. ipsis aliquid ex eo ministerio, quod acceperunt, ministrantes Hilg.; cf. ἐαυτοῖς περιποιησάμενοι ἐκ τῆς διακονίας ἧς ἔλαβον διακονῆσαι A; vertit ea interpretes verbum de verbo, sed quid pro περιποιησάμενοι legerit incertum est. an 'in se <transferentes>, aliis ex eo ministerio quod acceperunt ministrare'? --- ^bperseveraverint igitur γ Cb; permanserint δ --- ^com. in K --- ^derit in eis M Vat

3. ^ascabrosi δ --- ^bhi sunt qui nomen dei infitiati sunt β V O Cb; hi sunt qui nomine dei effigiati sunt Sg W; hi sunt qui nomen dei K^{pc}; om. δ --- ^cdeum δ --- ^dom. agrestes δ --- ^enec applicantes se Vat Hilg.; non applicant se V D; non applicant esse M Aw --- ^fprava Vat D

4. ^adesinit utique δ; desinitque Pal --- ^bse ipsos Sg; de se ipsos Ch^{ac}; se ipso W; de se ipso V Vat --- ^cdomino suo inutiles esse δ

5. His ergo ^aita demum datur^a paenitentia, si non ex praecordiis ^breperi fuerint^b ^cdenegasse^c; quodsi quis ex praecordiis inventus fuerit ^dnegasse^d, an vitam ^eassequi possit^e, ignoro. 6. Ideoque^a dico, ut ^bin hos dies^b ^cinfatus^c aliquis ad paenitentiam revertatur. Non potest ^denim^d fieri ut ^enunc^e dominum suum ^{ff}abnegans postea assequi possit salutem; sed illis reputatur proposita paenitentia, qui olim negaverunt. Accelerare enim ^gqui acturus est^g paenitentiam debet, antequam peragatur aedificatio turris huius; sin minus, a mulieribus illis ^htrahetur^h ad mortem. 7. Hi vero ^acurti^a dolosi sunt et alius in alium ^bcommiscentes^b; hi sunt serpentes ^{cc}in ^deo^d monte ^emixti^e. Sicut enim mortiferum est hominibus ^fserpentium^f venenum, ita et ^gverba^g horum ^hconficiunt^h homines atque perdunt. 8. Curti sunt igitur a fide sua propter hoc genus vitae suae in ^aqua^a ^bmorantur. Aliqui^b vero eorum accepta paenitentia assecuti sunt salutem. Sed et ceteri huiusmodi homines aequae assequuntur, si egerint paenitentiam; sin minus, morientur cum mulieribus illis, quarum vim possident ac potestatem.

(104) 27. 1. ^aDe^a decimo vero monte, in quo arbores erant tegentes pecora ^bquaedam^b, tales sunt qui crediderunt: 2. quidam ^aepiscopi^a, id est ^bprasides^b ^cecclesiis^c, ^dalii vero ^{thos} lapidesth qui non ficto sed libenti animo semper in domos suas servos dei receperunt, ^eet deinde qui praesides sunt^e ministerio inopes et viduas ^fprotexerunt^f et castam perpetuo conversationem habuerunt. 3. Ergo hi homines ^aproteguntur a domino^a. Haec quicumque ^bgesserint^b, honorati sunt apud dominum, et inter nuntios locus eorum est, si perseveraverint usque in consummationem parere domino.

(105) 28. 1. De undecimo vero monte, in quo erant arbores aliis atque aliis fructibus plenae, hi sunt qui crediderunt: 2. et propter nomen domini ^amortem^a ^bobierunt^b et animo prompto passi sunt et ex toto corde suo ^{cc}animas suas tradiderunt.

5. ^aita demum datur γ K^{ac} Pal; demum datur K^{pc} M Aw D; demandatur P Vat ed.pr. Hilg. --- ^binventi fuerint K; inventus fuerit Vat --- ^cnegasse Sg V Cb --- ^ddenegasse L Vat --- ^epossit assequi V Cb

6. ^aet hoc non ita Pal cf. A --- ^bcf. εἰς ταύτας τὰς ἡμέρας A; in his diebus δ; om. Pal --- ^cinfatus δ --- ^dom. enim P --- ^eom. nunc δ Pal; νῦν A --- ^fadd. ecclesia L --- ^gquis acturus est Sg^{ac} W; quis Sg^{pc}; quis acturus Cb --- ^htrahetur M AW Vat D; detrahetur γ; deputabitur P; tradetur L; ...tur K

7. ^acasti β; curti et Sg^{pc}; om. Pal --- ^bem. convivantes Hilg. cf. κατάλοι A; om. Pal --- ^cadd. quos P Pal --- ^dem. nono Hilg. --- ^emissi W Cb; immissi Sg; ... isti K; vidisti P Pal cf. ἃ εἶδες A --- ^fserpentum Vat; serpentinum D Hilg. --- ^gherba K; herbae P --- ^hconficiunt β γ; inficiunt K^{pc}; decipiunt L; consentiunt M Aw Vat; consumunt D Hilg.; διαφθείρει A

8. ^aquo L --- ^bmorantur alii W; moriantur aliqui L; morati sunt aliqui O; commorantur aliqui Cb

(104) 27.1. ^ade Sg^{pc} W O P Vat; om. K Sg^{ac} V M Cb Aw D --- ^bquaedam γ K; quidam δ P

2. ^aepiscopis O --- ^bpraesides β δ V Cb; praesidis Sg W P^{pc}; praesulibus O --- ^cecclesiis K Sg V M L Cb Aw Vat; ecclesiae O W; ecclesia P^{pc}; ecclesiarum P^{ac} D --- ^dalii vero ex his lapidibus Sg^{pc}; alii vero hospitales Gebhardt–Harnack ex Pal fort. recte, cf. φιλόξενοι A; secl. Hilg. --- ^ecf. οἱ δὲ ἐπίσκοποι A; om. deinde qui praesides sunt Pal --- ^fporrexerunt δ

3. ^aa domino proteguntur δ --- ^bgesserunt O Vat D; gessererint W

(105) 28.2. ^amorte P^{pc} --- ^bsubierant W; obierant Sg V; habuerunt Cb --- ^cverba a Sim.IX,4,5 in qua structi essent ... usque ad Sim.IX,14,2 ... et si hi egerint huc transposuit β

3. Et dixi: Quare ergo, domine, omnes hae arbores habent quidem fructus, quaedam vero pulchriores? – Audi, inquit, quicumque ^apassi sunt propter nomen domini^a, honorati apud deum habentur, et omnium eorum ^babolita^b sunt delicta, quia propter nomen filii dei ^cmortem^c obierunt. ^dQuare autem fructus ^eearum^e dispares ^fsunt^f et ^gexcellent^g aliqui inter illos, audi^d. 4. Quicumque enim perducti ad potestates interrogati non negaverunt, sed prompto animo ^apassi^a sunt, honoratiores sunt apud ^bdeum^b. Qui ^cexcellent^c igitur, ^dfructus horum est^d. Qui vero timidi et dubii fuerunt et deliberaverunt in corde suo utrumne faterentur an negarent, et ^{ee}passi sunt, horum fructus exiguiore sunt, quoniam haec cogitatio ascendit in corda eorum; mala enim ac nequam est huiusmodi cogitatio, ut quis servus neget dominum ^fsuum^f. 5. ^aCavete igitur vos, qui huiusmodi cogitationes habetis^a, ne ^bhaec mens permaneat^b in vobis^c, et deo ^dmoriemini^d. Vos, quicumque propter hoc nomen mortem obitis, ^edeum^e ^fhonorare^f debetis, quod dignos vos ^ghabet^g dominus, ut nomen eius feratis et omnia peccata vestra ^hremedientur^h. 6. ^aNonne^a ergo ^bfelices vos potius^b ^caestimatis^c? ^dSed putate^d, si quis ^epatitur ex vobis^e, magnum opus perficere. ^fVitam vobis donat dominus, nec intellegitis^f. Delicta enim vestra vos gravabant, et nisi passi essetis huius nominis causa, propter peccata vestra mortui eratis deo. 7. Haec igitur ^avobis dico^a, quicumque deliberatis de confessione aut de negatione: confitemini vos habere dominum ^{bb} ne quando negantes tradamini in vincula. 8. Si omnes enim gentes servos suos puniunt quicumque dominum suum negaverunt, quid putatis ^adominum vobis^a facturum, qui universorum habet potestatem? Removete igitur de praecordiis vestris has ^bdisputationes^b, ut in perpetuum vivatis deo.

(106) 29. 1. ^aDe^a duodecimo vero monte ^bcandidato^b tales sunt qui crediderunt sicut infantes sinceri, quibus nulla malitia ascendit in sensum nec ^cscierunt^c quid sit malitia, sed semper in sinceritate manserunt.

3. ^apropter nomen domini passi sunt Vat --- ^boblita M D --- ^com. mortem δ --- ^dcf. διατί δὲ οἱ καρποὶ αὐτῶν ποικίλοι εἰσίν, τινὲς δὲ ὑπερέχοντες, ἄκουε A; et iterum interrogavi eum: Quare autem fructus eorum varii sunt, quidam autem excellentes? Pal --- ^eearum (sc. arborum) β δ; eorum γ --- ^fsint D --- ^gexcellunt L Aw^{pc} D (cf. Sim.IX,28,4)

4. ^aperpassi δ --- ^bdeum γ P; dominum δ K --- ^cexcellent β γ (praesens, cf. ThLL V.2, 1212); excellunt δ; em. excellit Hilg. cf. (τούτων ὁ καρπὸς ἔστιν) ὁ ὑπερέχων A; excellunt (fructus eorum) Pal --- ^dfructus horum est Sg W P Aw D; fructum horum est K Sg^{ac} Cb; fructuum horum est V; fructus horum sunt O M; fructus est Vat --- ^eadd. tamen O --- ^fom. suum δ

5. ^aom. cavete igitur ... cogitationes habetis P^{ac} --- ^bhaec mens permaneat γ; permaneat haec mens δ; permaneat haec K^{pc}; haec enim permaneat P^{ac}; haec permaneat P^{pc}; haud clare K^{ac} --- ^com. in vobis δ --- ^dmoriemini β Sg W Cb; moriamini δ O V Pal; cf. ἀποθανῆσθε A (ἀποθάνητε edd. graecae, sed interpres legit vel intellexit ἀποθανεῖσθε) --- ^edominum Vat --- ^forare M L Aw D --- ^ghabeat L D --- ^hredimentur δ Cb^{pc}; remediabuntur Pal cf. ἰαθῶσιν A; em. redimantur ed.pr. Hilg.

6. ^anon δ --- ^bvos potius felices Aw Vat D; vos potius fideles M --- ^cestimatis M Aw; existimetis D; extimetis Vat --- ^dsed putate β Vat; sed putatis γ; sed portate L Aw D; nec portate M; sed adhuc existimatis Pal; ἀλλὰ δοκεῖτε A --- ^eex vobis patitur δ --- ^fnec intellegitis vitam quam vobis donat deus O

7. ^adico vobis δ --- ^badd. deum Vat D

8. ^avobis dominum δ --- ^bdubitationes W^{pc}; disputationes vel dubitationes Vat

(106) 29.1. ^aom. de K --- ^bcandido Vat Pal --- ^csciunt Cb D

2. *Huiusmodi ergo homines sine ulla dubitatione habitabunt in ^adei regnum^a, quoniam in nullo negotio mandata domini maculaverunt, sed cum sinceritate permanserunt omnes dies vitae suae ^beodem sensus tenore.* 3. *Quicumque ergo ^apermanseritis^{ab}, inquit, sicut infantes non habentes malitiam, honoratiores ^berunt omnibus^b ^cquoscumque iam dixi^c. Omnes enim infantes honorati sunt apud dominum et primi habentur. Felices ergo vos, quicumque removeritis ^dmalitiam a vobis et indueritis^d innocentiam: ^{ee} primi ^fvidetis^f ^gdeum^g.* 4. *Postquam finivit omnium montium ^asolutionem^a, dico ei: Domine, nunc expone mihi de his lapidibus qui allati ex campo ^bloco reprobatorum^b ^cin structuram^c ^dturris^d ^eierunt^e; item de ^fhis lapidibus^f rotundis qui in structuram turris adiecti sunt, et de his qui adhuc rotundi ^gremanserunt^g.*

(107) 30. 1. *Audi, inquit, ^aet de his^a lapidibus. Qui eiecti de campo in structuram turris positi sunt pro his qui reprobati erant, radices sunt illius candidi montis.* 2. *Cum igitur hi qui ^ade eo monte^a crediderunt facti sunt innocentes, iussit dominus eius turris eos qui de radicibus montis eius essent in structuram collocari. ^bIntellexit^b enim, si in ^cea aedificatione^c ^dissent^d, splendidos eos permansuros nec ullum ^ede^e ^{ff}his nigricaturum. ^{gg}* 3. *Quodsi de ceteris montibus adiecisset, ^anon^a necesse habuisset rursus visitare eam turrem atque purgare. Hi autem omnes candidi ^biuvenes^b sunt qui crediderunt et qui credituri sunt. Ex eodem enim genere sunt. Felix hoc genus quia innocuum est.* 4. *Audi nunc et de illis rotundis lapidibus et splendidis. ^aHi omnes^a de hoc candido monte sunt. ^bAudi autem^b quare rotundi sunt reperti: divitiae suae eos pusillum obscuraverunt a veritate atque obfuscaverunt. ^cA deo vero^c numquam recesserunt, nec ullum verbum malum ^dprocessit de ore eorum^d, sed omnis aequitas ^eet virtus veritatis^e.*

2. ^adei regnum K V W Cb; regnum dei M Aw Vat; dei regno Sg O; regno dei P D --- ^bcf. ἐν τῇ αὐτῇ φρονήσει ὅσοι οὖν διαμενεῖτε A; in eodem ergo cursu quicumque perseveraveritis Pal

3. ^apermanseritis β O W M Aw; permanserint Sg V Cb Vat D --- ^berunt omnibus γ K; eritis omnibus P; erunt δ --- ^cquoscumque iam dixi γ; quos iam dixi K^{ac}; quoscumque ita dixi P; sicut iam dixi L; quos dixi K^{pc}; quosque tam dixi M Aw; quousque tam dixi Vat D; em. quosque iam dixi Hilg.; πάντων τῶν προειρημένων A; om. Pal --- ^dom. malitiam a vobis et indueritis δ --- ^eadd. quia Sg W; add. quoniam P^{pc} --- ^fvidebitis V P; em. vivetis Hilg. ex Pal cf. ζήσεσθε A --- ^gdominum β Vat; em. deo Hilg. ex Pal cf. τῷ θεῷ A

4. ^aexsolutionem γ --- ^bloco reprobatorum β V O Cb; in locum reprobatorum Sg W; reprobatorum δ; reprobatorum loco ed.pr. Hilg. --- ^cin structuram δ K O; in structura V^{pc}; ex structura Sg W Cb; qui in structuram P; qui in structura V^{ac} --- ^dom. turris β --- ^eerunt M Aw D --- ^fhis lapidibus β δ O Cb; lapidibus Sg W; his V --- ^gpermanserunt Vat D

(107) 30.1. ^aet de Vat; de his D

2. ^aom. de eo monte K --- ^bintellexi V M L Aw Vat Cb --- ^caedificationem γ' --- ^dessent O --- ^eex O Vat D --- ^fadd. amplius K Vat D --- ^ghic deficit A graecus

3. ^aom. non K^{pc} Pal Hilg. --- ^bem. inventi Hilg. ex Pal

4. ^ahomines V; hi enim omnes Cb --- ^bom. audi autem D; audi nunc M --- ^csed a deo Sg --- ^dde ore processit eorum M Vat Hilg. --- ^evirtus et veritas Vat Pal; virtus veritatis sunt in eis Cb

5. *Horum ergo mentem cum vidisset dominus, ^{aa} ^bposse ^ceos ^everitati favere, ^dbonos quoque permanere^{db}, iussit opes eorum circumcidi; non ^eenim^e ^fin totum^f tolli, ut ^gpossint^g ^haliquid boni^h facere de eo quod eis relictum est; et ⁱviventⁱ deo ^jquoniam ex bono genereⁱ sunt. Ideo ergo pusillum circumcisi sunt et positi in structuram turris huius.*

(108) 31. 1. *Ceteri vero, qui adhuc rotundi ^aremanserunt^a neque ^bapti^b sunt in ^cea structura^c quia nondum acceperunt sigillum, repositi sunt ^dsuo loco^d; valde enim rotundi reperti sunt. 2. Oportet autem circumcidi hoc saeculum ^aab illis^a et vanitates opum suarum, et ^btunc^b convenient in ^cdei regnum^c. Necesse est enim eos intrare in ^ddei regnum^d. Hoc enim genus innocuum benedixit dominus. Ex hoc ergo genere non ^eintercidet^e quisquam; etenim licet quis eorum, temptatus a nequissimo diabolo, aliquid deliquerit, cito recurret ad dominum suum. 3. Felices vos iudico ^aomnes^a ^bego^b nuntius paenitentiae quicumque ^cestis innocentes^c sicut infantes, quoniam pars vestra bona ^dest honorata^d apud ^edeum^e. 4. Dico autem omnibus vobis quicumque sigillum hoc accepistis, simplicitatem ^ahabere neque^a offensarum memores esse neque in malitia vestra permanere aut in memoria offensarum ^bamaritudines^b ^cin unum quemque spiritum fieri^c ^det has malas scissuras^d ^epermediare^e ac tollere a vobis, ut dominus pecorum gaudeat. 5. De his gaudebit ^{aa} autem, si omnia invenerit sana. ^bSi^b autem ^caliqua ex his dissipata^c invenerit, ^dvae erit pastoribus. 6. Quodsi ipsi pastores dissipati ^areperi^a fuerint, ^bquid respondebunt ^c<domino> pecoris^c ^dhuius^{db}? Numquid ^edicunt^e a pecore se vexatos? Non ^fcreditur^f illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse a pecore, et magis ^gpuniatur^g propter ^hmendacium^h suum^d. Et ego sum pastor, et ⁱvalidissimeⁱ oportet me de vobis reddere rationem.*

5. ^aadd. et M Vat --- ^bquod boni nati essent et possint boni esse Pal --- ^ddel. eos V^{pc} --- ^dom. bonos quoque permanere δ --- ^edel. enim V^{pc} --- ^fin totum Sg V W O; in totum eorum β δ Cb; in perpetuum Pal; an '{in} totum eorum' (cf. Sim.IX,32,4)? --- ^gpossent β --- ^hboni aliquid K --- ⁱvivant O --- ^jquoniam de genere bono δ

(108) 31.1. ^apermanserunt Vat --- ^baptati Sg W --- ^ceam structuram Sg Cb --- ^din loco suo D; loco suo M Aw Vat

2. ^aillorum Pal --- ^bnunc W D --- ^cdei regno M Aw D; regno dei Vat --- ^dregnum dei W P Vat --- ^eintercedet Sg P Cb^{ac}

3. ^aom. omnes δ K^{pc} --- ^bergo Vat D --- ^cestis innocentes γ K; innocentes estis δ; innocentes P --- ^dest honorata β V M Cb Aw D; est et honorata Sg O W Pal fort. recte; honorata est Vat --- ^edominum Vat D

4. ^ahabere neque β V O M Cb Aw; debetis habere neque Sg W; habere atque Vat; habere D --- ^bamaritudinis K Sg^{pc}; amaritudine P; (deponite ergo memoriam offensarum) amaritudinum vestrarum Pal --- ^cin unum quemque spiritum fieri K V Cb; in uno quoque spiritu fieri O; in unum quemque fieri spiritum M Aw Vat; fieri in unumquemque spiritum D; fieri Sg W; unumque spiritum fieri P; et in uno spiritu efficiamini Pal --- ^det has malas scissuras δ K O; et his malas scissuras V P Cb; et malas scissuras Sg W --- ^epermedicare O L

5. ^ahic deficit O --- ^bsin δ V Cb --- ^caliquam ex his dissipatam δ --- ^dvae erit ... 6. mendacium suum libere citat Ps.-Cyprianus, *De Aleatoribus* 2, CSEL 3.3, p.93 (p.78/80 Nucci)

6. ^aom. reperti δ --- ^bquid ei respondebitur Pal; cf. τί ἐροῦσιν τῷ δεσπότη τῷ ποιμνίου Antiochus --- ^cem. <domino> pecoris Gleede ex Ps.-Cypriano; pecoribus β Sg V W O M Aw Vat; etiam pecoribus D; pro pecoribus L; pastoribus Cb --- ^dhis Sg W --- ^edicunt P D --- ^fcreditur β M Aw Vat Ps.-Cyprianus Pal; credetur γ D --- ^gpuni K^{pc}; punitur K^{ac}; poni eos P --- ^hpeccatum δ --- ⁱem. altissimo Hilg. ex Pal

(109) **32. 1.** Remediate ergo vos dum adhuc turris aedificatur. **2.** Dominus habitat in viris amantibus pacem; ^aetenim vero^a pax cara est; a litigiosis vero et ^bperditis malitiae^b longe abest. Reddite ^cigitur^c ei spiritum integrum sicut accepistis. **3.** Si enim ^adederis^a fulloni vestimentum ^bnovum integrum idque integrum iterum vis recipere^b, fullo autem ^{cc}scissum tibi ^dillud^d reddat, recipies ^eillum^e? Nonne ^fstatim candescis^f et eum convicio persequeris dicens: Vestimentum ^{gg}integrum tibi dedi. Quare scidisti illud et inutile ^hredegisti^h? Et propter scissuram quam in eo fecisti in ⁱusumⁱ esse non potest. Nonne haec omnia verba dices fulloni? ⁱErgo etⁱ de scissura quam in vestimento tuo fecerit. **4.** Si igitur tu doles ^ade vestimento tuo^a et quereris quod non illud integrum recipias, quid putas dominum tibi facturum, qui spiritum integrum tibi dedit, et tu eum ^btotum^b inutilem ^credegisti^c ita ut in nullo ^dusu^d esse possit domino suo? Inutilis enim ^eesse coepit^e usus eius, cum sit corruptus a te. Nonne ^figitur^f ^gdominus spiritus eius^g propter hoc factum tuum ^hafficiet <te>^h? **5.** – Plane, inquam, ^aomnes eos^a, quoscumque invenerit in memoria offensarum permanere, afficiet. – Clementiam, inquit, eius ^bcalcare nolite^b, sed potius ^chonorificate^c eum quod tam patiens est ad delicta vestra et non est sicut vos. Agite enim paenitentiam ^dutile esse vobis^d.

(110) **33. 1.** Haec omnia, quae supra scripta sunt, ego pastor nuntius paenitentiae ostendi et locutus sum dei servis. Si credideritis ergo et audieritis verba mea et ambulaveritis in his et correxeritis itinera vestra, vivere poteritis. ^aSin autem permanseritis^a in malitia et memoria offensarum, nullus ex huiusmodi ^bvivet^b deo. Haec omnia ^ca me dicenda dicta sunt vobis^c. **2.** Ait mihi ^aipse^a pastor: Omnia a me interrogasti? Et dixi: Ita, domine. – Quare ergo non interrogasti me de forma lapidum in structura repositorum, quod ^bexplevimus formas^b? Et dixi: Oblitus sum, domine.

(109) **32.2.** ^aetenim vera Cb; cj. ei enim vera Cot.; em. etenim deo Hilg. cf. quoniam pacem amavit (sc. deus) Pal --- ^bdeditis malitiae D; perditis malitia Cb; perditis Sg W --- ^cergo K D; om. W

3. ^adederitis γ M Aw --- ^bnovum integrum idque integrum vis recipere iterum K; integrum novum iterum (item Vat, idem D) vis recipere δ; novum utique vis illud integrum recipere Pal; em. integrum novum integrum iterum vis recipere Hilg. --- γ P; add. si δ K Pal --- ^dom. illud δ K V --- ^eillum Sg P; illud W V Cb; om. δ K; eum Pal (codex Pa; om Ur; em. illud Gebhardt) --- ^fstatim candescis β M Aw; etiam candescis Vat^{ac} D; statim scandescis γ; etiam excandescis Vat^{pc} --- ^gadd. meum Vat --- ^hreddidisti P Cb --- ⁱusu K Sg --- ⁱsed M^{ac}; ergo et haec M^{pc}; om. Cb Pal; em. ei de Hilg.

4. ^aom. de vestimento tuo L --- ^bin toto Sg W; in totum V Cb --- ^credegisti K Vat; reddidisti L --- ^dusus γ (usu V^{pc}) --- ^ecoepit esse δ --- ^figitur γ K; ergo P; om. δ; ideo Pal --- ^gem. dominus spiritus eius nos; dominum spiritus eius β Sg W; dominum spiritu eius K^{pc}; dominum spiritum eius V D Hilg.; dominum spiritum eius L Aw Vat; dominum spiritui eius M Cb; dominus Pal --- ^hem. afficiet <te> nos; afficiet β γ D; a facie M L Aw Vat; tradet te morti Pal

5. ^aomnes vero eos Vat --- ^bnolite calcare δ --- ^chonorate δ --- ^dutile esse vobis β Sg W; utilem esse vobis M L Aw Vat; utiles esse vobis V^{ac}; utile est vobis D; quia utilis est vobis Cb; sed ad utilitatem vestram Pal (om. agite enim paenitentiam); an tale quiddam legit interpres: μετανοείτε γὰρ εἰς τὸ ὠφελεῖσθαι ὑμᾶς? Vide appendicem I in fine huius voluminis.

(110) **33.1.** ^aom. sin autem permanseritis δ --- ^bvivit M^{pc} L Aw D; om. V --- ^cme dicente dicta sunt vobis δ (docente L); verba praedicata sunt vobis Pal cf. λελάληται ὑμῖν τὰ ῥήματα F

2. ^aille Vat --- ^bexplere minus D; cf. Sim.IX,10,1

3. – Audi nunc, inquit, de illis: hi sunt qui ^anunc mandata mea^a audierunt et ex totis praecordiis egerunt paenitentiam. Cumque vidisset dominus bonam atque puram ^besse paenitentiam eorum^b et posse eos ^cin ea^c permanere, iussit priora peccata eorum ^ddeleri^d. Hae enim formae peccata ^eerant eorum^e et exaequata sunt ne apparerent.

Similitudo X

(111) 1. 1. Postquam ^aperscripseram^a librum hunc, venit nuntius ille, qui me tradiderat huic pastori, in ^bdomum^b in qua eram et consedit ^csupra^c lectum, et astitit ad ^ddexteram hic^d pastor. Deinde vocavit me et haec mihi dixit: 2. Tradidi te, inquit, et domum tuam huic pastori ut ab eo protegi possis. – Ita, inquam, domine. – Si vis ergo ^aprotegi, inquit^a, ab omni vexatione et ab omni saevitia, successum autem habere in omni opere bono atque verbo et omnem virtutem aequitatis, in mandatis ^bhuius^b ingredi quae ^cdedi tibi^c, ^det poteris dominari omni nequitiae^d. 3. Custodienti enim tibi mandata ^ahuius^a subiecta erit ^{bb}omnis cupiditas et dulcedo saeculi huius, successus vero in omni ^cbono negotio^c te ^dsequetur^d. Maturitatem huius et modestiam suscipe in te, et dic omnibus in magno honore esse eum et dignitate apud dominum et magnae potestatis eum praesidem esse et potentem in officio suo. Huic soli per totum orbem paenitentiae potestas tributa est. ^ePotensne^e ^ftibi videtur^f esse? Sed vos maturitatem huius et verecundiam quam in vos habet despicitis.

(112) 2. 1. Dico ei: Interroga ipsum, domine, ex quo in domo mea est, ^aan^a aliquid extra ordinem fecerim ^bex quo^b eum ^coffenderim^c. 2. Et ego, inquit, scio nihil extra ordinem fecisse te neque ^aesse^a facturum. Et ideo ^bhaec^b loquor tecum ut perseveres, bene enim de te hic apud me existimavit. Tu autem ceteris haec verba dices, ut et illi qui egerunt aut acturi sunt paenitentiam eadem quae tu sentiant, et hic apud me ^cde his bene^c interpretetur, et ego apud dominum.

3. ^amandata mea Vat; mandata mea nunc M Aw D --- ^bpaenitentiam esse eorum L; paenitentiam eorum Vat; eorum paenitentiam P --- ^com. in ea δ --- ^ddelere V --- ^eeorum erant Vat W

Similitudo X

(111) 1.1. ^ascripseram β --- ^bdomo δ --- ^csuper Vat --- ^ddexteram is V^{pc} M Aw Vat

2. ^ainquit protegi δ --- ^bhuius γ P; istis δ K --- ^cdedi tibi γ L Aw; tibi dedi M; tibi dederit Vat; dedit tibi β D; iniunxi tibi Pal --- ^dom. et poteris ... nequitiae Pal

3. ^ahuius γ P Pal; haec δ K --- ^badd. tibi Vat Hilg. --- ^cnegotio bono V --- ^dsequitur K W --- ^epotensne γ K; potesne Aw; potestasne P Vat D; putasne M --- ^fvidetur tibi δ

(112) 2.1. ^aanne D --- ^baut in quo L; in quo V; ut Pal --- ^coffenderam K Aw^{ac}; offenderem D Pal

2. ^aom. esse δ --- ^bom. haec δ --- ^cbene de his M Aw Vat D

3. Et ego, inquam, ^adomine^a, omni homini indico magnalia domini. Spero autem ^beos omnes^b ^cqui iam antea^c peccaverunt ^det haec audiunt^d, ^elibenter acturos^e paenitentiam vitam recuperantes. 4. ^aPermane^a ergo, inquit, in hoc ministerio et ^bconsumma illud^b. Quicumque autem ^cmandata huius efficiant^c, habebunt vitam, ^det hic et^d apud dominum magnum honorem^{ee}. Quicumque vero huius mandata non servant, ^ffugiunt a sua vita^f et ^gadversus illum^g ^{hh}nec mandata eius sequuntur, ⁱⁱmorti se tradunt, et unusquisque eorum reus ⁱfitⁱ sanguinis sui. Tibi autem dico, ut servias mandatis his, et remedium peccatorum habebis.

(113) 3. 1. Misi autem ^atibi has virgines^a, ut habitent tecum. Vidi enim eas affabiles tibi esse. Habes ergo eas adiutrices, quo magis possis huius mandata servare; non potest enim fieri ut sine his virginibus haec mandata servantur. Video autem eas libenter esse tecum, sed ego praecipiam eis, ut omnino a domo tua non discedant. 2. Tu tantum communda domum tuam; in munda enim domo libenter habitabunt. Mundae ^aenim sunt^a atque castae ^{bb}et industriae et omnes habentes gratiam apud dominum. Igitur si ^chabuerint^c domum tuam puram, tecum permanebunt. Si autem pusillum aliquid iniquationis acciderit, protinus a domo tua ^drecedunt^d. Hae enim virgines nullam omnino diligunt iniquationem. 3. Dico ei: Spero me, domine, placitum eis, ita ut in domo mea libenter ^ahabitent^a semper. Et sicut hic, cui me tradidisti, nihil de me queritur, ita neque illae querentur. 4. Ait ad pastorem illum: Video, inquit, servum dei velle ^avidere^a et ^bcustoditum^b haec mandata et virgines has habitatione munda collocaturum. 5. Haec cum dixisset, iterum pastori illi me tradidit et vocavit eas virgines et dixit ad eas: Quoniam video vos libenter in domo eius habitare, commendo eum vobis et domum eius, ut a domo eius non recedatis omnino. Illae vero ^ahaec verba libenter^a audierunt.

3. ^adomine γ P; om. δ K --- ^bomnes Vat Hilg.; omnes eos M --- ^cem. qui iam antea nos; qui amant ea et γ; qui iam ante M Aw D; qui tam ante L; qui antea β V^{pc}; qui ante Vat; prius Pal --- ^det haec audiunt M L; haec audiunt Aw; haec audiant K V; et haec audient Cb D; si haec audiant Sg W; haec audientes Vat; et haec libenter audiunt P --- ^eem. libenter acturos nos; libenter acturi sunt γ K L Aw; libenter et acturi sunt D; acturi sunt M; quod libenter acturi sunt P; quod libenter sunt acturi Vat; (quia) libenter agit Pal; de corruptela cf. Sim.IX,18,3; huc irrepsit ex Sim.X,2,2

4. ^apermanere V --- ^bconsummare illud V M Aw D; consummare in illud Vat --- ^cmandata huius efficiant β; mandata huius efficiunt γ; huius mandata faciunt δ --- ^det hic et γ P; et hic δ K Pal --- ^eadd. habebit Pal --- ^ffugant a se vitam δ --- ^gem. aversantur illum Hilg.; hunc contemnant Pal --- ^hscribit hic autem apud deum habet honorem suum quicumque ergo contemnent eum Pal --- ⁱadd. sed Sg W Cb --- ^jfit γ P Pal; it K; erit δ

(113) 3.1. ^aturbas virginum δ

2. ^asunt enim Vat --- ^bhic desinit Cb --- ^chabueris K --- ^drecedent Sg W D

3. ^ainhabitent Vat

4. ^avideri W; vivere K^{pc} Hilg. (ut cj. Fellus) fort. recte cf. ζῆν O2; om. Pal --- ^bcustodire δ

5. ^alibenter haec verba δ

(114) 4. 1. Ait deinde mihi: Viriliter in ministerio hoc conversare, ^aomni homini^a indica magnalia domini, et ^bhabebis^b gratiam in hoc ministerio. Quicumque ergo in his mandatis ambulaverit, vivet et felix erit in vita sua; ^cquicumque vero neglexerit, non vivet et erit infelix in vita sua^c. 2. Dic omnibus, ut non cessent, quicumque recte facere possunt, bona opera exercere: utile est illis. Dico autem omnem hominem de incommodis eripi oportere. Et is enim qui eget et in quotidiana vita patitur incommoda in magno tormento est ^aac^a necessitate. 3. ^aQui^a igitur huiusmodi animam eripit de necessitate, magnum gaudium sibi acquirit. ^bIs enim^b qui huiusmodi vexatur incommodo pari tormento cruciatur ^catque torquet se qui in vincula est^c. Multi enim propter huiusmodi calamitates, ^dcum eas^d sufferre non possunt, ^{ee}mortem sibi ^fadducunt^f. Qui novit igitur calamitatem huiusmodi ^{gg}hominis et non eripit eum, magnum peccatum admittit et ^hreus fit^h sanguinis eius. 4. Facite igitur opera bona, quicumque accepistis a domino, ne, dum ^atardamini^a facere, ^bconsummetur^b structura turris. ^{cc}^dPropter vos enim intermissum^d est opus aedificationis eius. Nisi ^efestinetis igitur^e facere recte, consummabitur turris, et excludemini. 5. Postquam vero locutus est mecum, surrexit de lecto et apprehenso pastore et virginibus abiit, dicens ^aautem^a mihi ^bremissurum se^b pastorem illum et virgines in domum meam^{cc}.

(114) 4.1. ^aomnino δ --- ^bhabes β V --- ^com. quicumque vero ... in vita sua V

2. ^ahac L Aw D

3. ^aquisquis δ --- ^bhis enim V --- ^catque torquet se qui in vincula est β M Aw; atque torquet se in vincula Sg; atque torquet se qui in vinculo est V Vat; atque torquet se in vinculo est D; atque torquet se quia in vinculo est L; vero nuntiasse cunctis malis W (qui in fine vix legitur); quomodo ille qui in vinculis est Pal; an 'atque torquet se <quo> qui in vincula est'? --- ^dcuncta W --- ^eadd. et W --- ^fadducitur W --- ^{gg}hic redit O --- ^hreus fit Sg V O P; fit reus δ K; reus W

4. ^atardamini δ K V; tardatis Sg W O P --- ^bconsummatur Vat; ut consummetur D --- ^cscribit et vos de structura reprobemini. Iam alia turris non aedificatur Pal --- ^dpropositae praetermittendum enim W --- ^eigitur festinaveritis δ

5. ^aom. autem L D Pal --- ^bremissurum se K O V; remissurum esse Sg W; se remissurum P; remansurum δ; an 'remissurum' (cf. Hofmann-Szantyr 1965, p. 362)? --- ^cadd. amen ^{cc}

Appendix I: Final Infinitives in the *Vulgata*

It is well-known that in Late Latin infinitives as syntactical complements of verbs and also nouns become increasingly popular. The meaning is usually a final or a consecutive one; especially in the translations of the Bible the construction is easily recognized as a Grecism (cf. e.g. Apoc. 5,5 Vulg. *vicit leo ... aperire librum* = ἐνίκησεν ὁ λέων ... ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον; Hofmann–Szantyr 1965, p.347–348). The *Vulgata* translation of the *Shepherd* contains at least four examples of this usage. The passages are difficult, and some of them involve textual corruption, but the frequency of the phenomenon makes it unadvisable to remove the infinitive constructions through conjecture. We shall briefly discuss the relevant passages.

1. *Sim.IX,26,2*

Hi sunt ministri male ministerium agentes, diripientes viduarum bona et pupillorum, ^ain se talios^a ex eo ministerio quod acceperunt ^bministrare^b.

^a *in se aliis* Sg W Cb; *sibi alios* L; em. *ipsis aliquid* Hilg. --- ^b *ministrant* Cb; *ministrare cogentes* L; em. *ministrantes* Hilg.

διάκονοί εἰσι κακῶς διακονήσαντες καὶ διαρπάσαντες χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τὴν ζωὴν καὶ ἑαυτοῖς περιποιησάμενοι ἐκ τῆς διακονίας ἧς ἔλαβον διακονῆσαι A

mali ministri, male gerentes ministerium, diripientes bona viduarum, etiam pupillorum in se transferentes Pal

The participle περιποιησάμενοι is not translated in the Latin as we have it; *alios*, which has no equivalent in the Greek, may be a corruption of what the translator wrote instead of it. But the expression *ex eo ministerio quod acceperunt ministrare* faithfully reproduces the Greek syntax with the infinitive διακονῆσαι; just as the latter depends on ἔλαβον, *ministrare* depends on *acceperunt*, and the meaning is final ('the function they were given in order to fulfil it'). There is no need to correct the text at this point.

We might however accept the old conjecture *aliis* for *alios* and emend the text with the help of the *Palatina*, which has *in se transferentes* but omits the rest of the sentence:

in se <transferentes>, aliis ex eo ministerio quod acceperunt ministrare ('transfer to themselves what they had accepted because of their function in order to serve it to others').

The overall meaning would differ from the Greek, but *ministrare* would remain a final infinitive dependent on *acceperunt*; again the Grecism would be due to the translator's close imitation of the Greek wording.

2. *Sim.VII,5*

gratias agas domino, quod dignum te habuit cui praediceret incommodum tibi instare
^{a†}*valentibus*^a *id sustinere praescius futuri.*

^a *valentibus* K Sg V M Aw; *valenti* O L; *volentibus* Vat D; *valentis* Cb; *valentius* W; *ut valeas* P

εὐχαρίσται τῷ κυρίῳ, ὅτι ἄξιόν σε ἡγήσατο τοῦ προδηλώσαι σοι τὴν θλίψιν, ἵνα προγνούς αὐτὴν ὑπενέγκῃς ἰσχυρῶς M1 A

gratias age domino quod te dignum habuit cui hoc istud praediceret, ut validius id sustineres praescius futuri Pal

Once again a grave corruption is involved, but it does not concern the infinitive. Johannes Haussleiter thought that *valentibus id sustinere* was a corruption of *ut validius id sustineres* (Pal), which he suggested to restore here. This certainly goes too far, but Haussleiter correctly saw the final meaning of the expression, which is plain in the Greek version.

It seems reasonably clear that a translation of ἰσχυρῶς hides behind *valentibus* (either *validius*, as in the *Palatina*, or *valentius* as in W). What is more difficult to explain is why the translator wrote a final infinitive instead of reproducing the Greek final clause with a finite verb, as the *Palatina* has it. He may of course have read an infinitive construction in his Greek text (e.g. εἰς τὸ προγνούς αὐτὴν ὑπενέγκαι ἰσχυρῶς or even just προγνούς αὐτὴν ὑπενέγκαι ἰσχυρῶς) and imitated the syntax as closely as he did in *Sim.IX,26,2*. But as the Greek witnesses are unanimous, we should reckon with the possibility that he regarded infinitive constructions and subordinate clauses as equivalent ways of expressing finality and that he preferred the former for stylistic reasons.

3. *Sim.V,4,4*

... cum sit ^{aa} *dominus profundae bonitatis* ^b*petentibus a se cunctis sine intermissione tribuere*^b

^a add. *autem* Sg V W O --- ^b *ut petentibus as se cuncta sine intermissione tribuat* Cotelier

ὁ δὲ κύριος πολὺσπλαγχνός ἐστιν καὶ πᾶσιν τοῖς αἰτουμένοις παρ' αὐτοῦ ἀδυστάκτως δίδωσι M1 A

cum sit autem dominus profusae bonitatis, omnibus a se petentibus sine intermissione tribuet Pal

Once again, the infinitive construction is absent from all versions except for the *Vulgata*, and it seems tempting to replace *tribuere* with the *tribuet* of the *Palatina* (and, perhaps, to accept the *autem* transmitted in the γ family which would render $\delta\epsilon$). But it is important to see that both Latin translators changed the syntax of the original. The *Palatina* transformed the simple parataxis of the Greek into a more elegant hypotactical construction by subordinating the first half of the sentence to the second by means of a causal *cum*. The *Vulgata* translator also introduced a *cum*, but his is a concessive one (reinforcing the adversative meaning of the $\delta\epsilon$ at the beginning of *Sim.V,4,4*); and he made it depend, not on what follows, but on what precedes (*Sim.V,4,3: quicumque vero inertes sunt et pigri ad orandum, illi dubitant petere a domino*). In the second half of the sentence he did not choose to reproduce the Greek $\kappa\alpha\iota$ but attempted to make the logical connection with the first half plain-er. In his view the meaning was a consecutive one, and he expressed it, again, with an infinitive (as, incidentally, Cotelier rightly saw when he replaced the infinitive construction with the more familiar *ut* clause): ‘although the Lord is of profound bounty, so as to grant the requests of all people without hesitation’. Here, then, we have clear evidence that the translator occasionally introduced a Grecism that had no basis in the Greek text.

4. *Sim.IX,32,5*

Agite enim poenitentiam ^a*utile esse vobis*^a.

^a *utilem esse vobis* M L Aw Vat; *utile est vobis* D; *quia utilis est vobis* Cb

sed ad utilitatem vestram Pal (om. *agite enim poenitentiam*)

This passage is especially difficult because the Greek text is lacking and the Latin versions disagree (either the *Palatina* is lacunose or the *Vulgata* interpolated the reference to *poenitentia*). Once again it is tempting to consider the infinitive as corrupt and to replace it with a finite form, as already the scribes of Cb and D (followed by Hilgenfeld) did. But the previous examples and the version of the *Palatina* should give us a pause. The translation *sed ad utilitatem vestram* suggests a final meaning for the Greek; so it is plausible that the *Vulgata* translator intended his infinitive to carry a final meaning too (‘Repent, so that it may be useful for you’). Clumsy though it is, the construction should not be tampered with, especially since no obvious emendation suggests itself. As the parallels show, the translator is perfectly able to introduce final infinitives independently from the Greek text. There is no way of guessing what he actually read: his text may have had something like $\epsilon\acute{\iota}\varsigma\ \tau\acute{o}\ \acute{\omega}\phi\epsilon\lambda\epsilon\acute{\iota}\sigma\theta\alpha\iota\ \acute{\upsilon}\mu\acute{\alpha}\varsigma$, but the wording the *Palatina* suggests – $\pi\rho\acute{o}\varsigma\ \tau\eta\nu\ \acute{\upsilon}\mu\acute{\omega}\nu\ \acute{\omega}\phi\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota\alpha\nu$ – is equally possible.

5. *Mand.XII,4,5*

Ponite ergo vobis, qui vacui et leves estis in fide, dominum vestrum^a in corde habere^a

^a *et in corde habete* δ K (om. et) O

θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ κενοὶ καὶ ἐλαφροὶ ὄντες ἐν τῇ πίστει, τὸν κύριον ὑμῶν εἰς τὴν καρδίαν A (some minor variants in Pseudo-Athanasius).

The *Palatina* has a huge *lacuna* here. If the text is correct, the passage provides additional evidence for the translator's predilection for the final infinitive. The syntax is Greek ('Put the Lord in your heart, so as to have him there'; cf. Kühner-Gerth II, 16–17), but the infinitive *habere* has no equivalent in the Greek as it stands (although the translator's copy may have had ἔχειν after εἰς τὴν καρδίαν).

Appendix II: The Reinterpretation of *Mand.VI,2,6–8*

The translation of *Mand.VI,2,6–8* is transmitted as follows:

6. ... crede nuntio aequitatis 7. ^a*quia doctrina illius bona est^a. Licet sit ^bfelicissimus^b homo et cogitatio huius nuntii ascendet in cor illius, oportet illum virum aut mulierem peccare.* 8. *Si autem nequissimus vir aut mulier fuerit et ascenderint in corde illius opera nuntii aequitatis, necesse est illum aut illam aliquid boni facere.*

^a em. *et recede a nuntio iniquitatis quia doctrina illius mala est* Hilg. cf. Pal --- ^b em. *fidelissimus* Hilg. cf. Pal

The Greek text reads:

6. ... πίστευε τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης· 7. ἀπὸ δὲ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας ἀπόστηθι, ὅτι ἡ διδαχὴ αὐτοῦ πονηρὰ ἐστὶ παντὶ ἔργῳ· ἐὰν γὰρ ἦ τις πιστότατος ἀνὴρ, καὶ ἡ ἐνθύμησις τοῦ ἀγγέλου τούτου ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, δεῖ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ἢ τὴν γυναῖκα ἐξαμαρτῆσαι τι. 8. ἐὰν δὲ πάλιν πονηρότατός τις ἦ ἀνὴρ ἢ γυνή, καὶ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης, ἐξ ἀνάγκης δεῖ αὐτὸν ἀγαθὸν τι ποιῆσαι (A; some minor variants in Ps.-Athanasius).

The phrase *quia doctrina illius bona est* is in itself unexceptionable and in tune with the general tendency of the translator in this *Mandatum* to shorten the Greek text and, in particular, to omit the statements on the Angel of Evil which in the original regularly follow those on the Angel of Righteousness. Hilgenfeld nevertheless thought it necessary to emend *Mand.VI,2,7* in accordance with the Greek and the *Palatina* (*et recede ab eo qui nequam est, quia doctrina illius in omni actu mala est*), presumably because otherwise the words *huius nuntii* (*Mand.VI,2,7*) would have to

refer to the *nuntius aequitatis* of Mand.VI,2,6 whereas their equivalents in the Greek and the *Palatina* clearly refer to the Angel of Evil. Moreover he corrected the transmitted *felicissimus* to *fidelissimus* (πιστότατος A, cf. *fidelis quis homo* Pal), probably because a corruption of *fidelissimus* into *felicissimus* within the Latin tradition is more likely than a corruption of πιστότατος into, say, εὐδαιμονέστατος or εὐτυχέστατος.

However the assumption that *huius nuntii* must refer to the Angel of Evil, natural though it seems, should not go unquestioned. A closer inspection reveals that the text as it stands makes good sense, even if it does not exactly correspond to the Greek. In order to explain the phenomenon that even righteous people occasionally sin and evil people sometimes do the good, the Greek author devised a neat symmetrical structure: Sins of good people (who, we may surmise, are normally guided by the Angel of Righteousness) are caused by a temporary influence of the Angel of Evil (Mand.VI,2,7); evil people (who habitually are possessed by the Angel of Evil) do the good when for a moment the Angel of Righteousness gains influence on them (Mand.VI,2,8). The *Vulgata* translator breaks up this symmetry and reinterprets the passage: While he translates Mand.VI,2,8 quite literally, he eliminates the Angel of Evil in Mand.VI,2,7 and makes the Shepherd state that even a man or a woman who has the blessing to be governed by the Angel of Righteousness (*huius nuntii*, taking up *nuntio aequitatis* in VI,2,6) will of necessity sin. Some linguistic changes are telling: In Mand.VI,2,7 (but not in 8) the neutral ἔάν is rendered with *licet*, which has a stronger concessive force; the ‘and’ (καὶ = *et*), which is additive in the Greek (‘and then’), becomes epexegetic (‘that is to say’). The greatest change follows quite naturally from this: πιστότατος is replaced with *felicissimus* because it is more obviously true that a man is ‘blessed’ when the Angel of Righteousness lives in his heart than that he is ‘pious’ when this is the case. This reinterpretation results in a more pessimistic tone: whereas the Greek author seems to think that the presence of the Angel of Righteousness virtually guarantees freedom from sin, his Latin translator emphasizes the sinfulness of all men, good or bad. We can only speculate why he discarded the Angel of Evil and how he would have explained sin instead. Perhaps he was already thinking of free will or original sin, the explanations that became so popular in later theology; perhaps he just disliked the dualistic overtones of the original, which may have struck him as Gnostic. At any rate the passage usefully reminds us that there are no mechanical rules for the transmission of texts and the genesis of corruptions and that textual criticism and careful interpretation must go hand in hand.